

Приватний вищий навчальний заклад
«Львівський університет бізнесу та права»
Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Львівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДОВГАНЬ АНДРІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 343.345-053.6:343.226]:343.1(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.І.Довгань

Науковий керівник: Ортинська Н.В., доктор юридичних наук, доцент

Львів–2019

АНОТАЦІЯ

Довгань А.І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019.

Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій проаналізовано порядок виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, в результаті чого на захист виноситься низка положень, які визначають наукову новизну дисертації.

Системного криміналістичного аналізу втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом у науці не проводилось. Такий стан наукової розробки вказаної проблематики негативно впливає в практичній діяльності на ефективне розслідування даного виду кримінального правопорушення. Ці обставини зумовили актуальність обраної теми дисертації та визначили необхідність її детального дослідження.

Також актуальним залишається питання методики розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом для отримання криміналістично значимої інформації про подію, підозрювану особу, способи вчинення кримінального правопорушення та обставини втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, що дозволить правильно вирішити завдання кримінального провадження.

Результати дослідження, які викладені в роботі та запропоновані нами пропозиції є основою для подальшого розроблення криміналістичної методики розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, удосконалення її положень, а також втілення сформульованих рекомендацій у практичну діяльність слідчих. Наведені в дисертації положення можуть бути використані для

підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів: підручників, посібників, курсів лекцій, практикумів. Також результати дослідження можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень процесуальних і криміналістичних аспектів виявлення та розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

Перший розділ дисертації «Теоретико-правова характеристика втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Стан наукового дослідження відносин, пов'язаних із протидією втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом» досліджено історію виникнення відповідальності за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом. Здійснено аналіз розвитку кримінально-правових норм, що передбачають кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом як у дорадянський й радянський період, так і сучасної України.

Аналіз правового регулювання радянського періоду дав можливість зробити висновок, що у законодавчих актах майже усіх союзних республік простежується дублювання законодавства СРСР. У цей період досліджувались окремі питання, пов'язані із втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом, переважали наукові праці щодо визначення поняття та кваліфікації цього кримінального правопорушення.

Проведено паралелі щодо роботи підрозділів, які здійснювали виявлення та профілактику кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми і по відношенню до них, а саме: Департамент кримінальної міліції у справах дітей та Департамент превентивної діяльності, який утворився після введення в дію закону "Про Національну поліцію" та яким скасуувались норми про міліцію.

Проаналізовано погляди науковців щодо розуміння понять «втягнення» та «підбурювання», і зроблено висновок, що вказані поняття неправильно ототожнювати, оскільки це суперечить як положенням вищих судових інстанцій, так і положенням кримінального законодавства щодо інституту співучасті.

У підрозділі 1.2 «Криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» детально проаналізовано думки

науковців щодо визначення поняття «криміналістична методика» та встановлено, що одним із найважливіших елементів криміналістичної методики є криміналістична характеристика.

На основі визначення потреб практичної діяльності підрозділів Нацполіції України надано авторське визначення поняття «криміналістична характеристика втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом» та обґрунтовано сукупність елементів криміналістичної характеристики цього виду кримінального правопорушення, а саме: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) предмет злочинного посягання; 3) місце, обстановка і час вчинення кримінального правопорушення; 4) знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; 5) особа злочинця; 6) особа потерпілого; 7) слідова картина

Здійснено аналіз кримінальних справ (проваджень) під час якого простежується, що злочинці, безпосереднім місцем втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом обирали: 1) вулиця; 2) квартири; 3) підвали, під'їзди, горища; 4) приватні будинки; 5) гаражі.

Здійснивши аналіз наукової літератури, статистичних даних та даних отриманих під час анкетування практичних працівників Національної поліції України виділено групи осіб, які втягують неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Охарактеризовано традиційні криміналістичні сліди, які свідчать про вчинення цього виду кримінального правопорушення та як їх можна виявити під час огляду місця події.

Другий розділ «Особливості організації розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» підтримано позицію щодо потреби подальшого розвитку ситуаційного підходу під час розробки окремих криміналістичних методик. Обґрунтовано потребу взяття науковцями за основу типових слідчих ситуацій та типових версій, щоб надалі використовувати їх і у наукових дослідженнях, і для застосування розроблених наукових положень і рекомендацій на практиці.

На основі опитування, визначено чинники, які найбільше впливають на слідчу ситуацію під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

На основі аналізу судово-слідчої практики наведено класифікацію типових слідчих ситуацій початкового та подальшого етапів розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом і запропоновано алгоритми дій слідчого, що забезпечить ефективність розслідування даного виду кримінального правопорушення.

У підрозділі 2.2 «Взаємодія слідчого з підрозділами Національної поліції України та іншими органами під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» доведено, що досягнення позитивного результату при розслідуванні та профілактиці втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом великою мірою залежить від ефективної взаємодії Нацполіції України з населенням, громадськими організаціями, засобами масової інформації, органами державної влади та місцевого самоврядування. Встановлено, що систему взаємодії при розслідуванні та профілактиці даного виду кримінального правопорушення потрібно розглядати виходячи із сукупності заходів, що реалізуються підрозділами Національної поліції України та іншими органами і підрозділами.

Третій розділ «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» виокремлено та наведено тактичні особливості проведення основних слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом. Детально проаналізовано дії слідчого на різних етапах проведення огляду місця події при розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом (підготовчий, робочий, заключний). Вказано на ряд недоліків, які виникають в практичній діяльності органів та підрозділів Національної поліції

України при проведенні огляду місця події під час розслідування досліджуваного кримінального правопорушення.

Описано про складності, які виникають при допиті втягненого у заняття жебрацтвом неповнолітнього та шляхи їх уникнення. Названо обставини, які потрібно з'ясувати при допиті неповнолітнього та підозрюваного під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

У підрозділі 3.2 «Використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» обґрунтовано тезу про те, що слідчий може застосовувати будь-які спеціальні знання, за винятком тих випадків, коли він не має певних знань або визнає за необхідне залучити більш кваліфікованого спеціаліста, а також коли законом передбачене проведення експертизи.

Охарактеризовано можливості судово-медичної, судово-психологічної, судово-психіатричної, судово-хімічної експертиз, вказано особливості їх призначення та наведено типовий перелік питань, які ставляться на вирішення експертів. Запропоновано використовувати низку оцінювальних ознак перевірки слідчим висновку експерта.

Ключові слова: втягнення у заняття жебрацтвом, досудове розслідування, збирання доказів, злочин, криміналістична характеристика, неповнолітній.

SUMMARY

Dovgan A.I. Methods of investigation attracting a juvenile in begging. – On the rights of the manuscript.

Thesis for PhD in Law in speciality 12.00.09 “Criminal Procedure and Criminalistics; forensic examination; search operations.” - Private Higher Educational Institution “Lviv University of Business and Law”, National University “Lviv Polytechnic”, Lviv, 2019.

The dissertation is a self-contained scientific paper, which analyzes the procedure for identifying and investigating the attracting a juvenile in begging by the National

Police of Ukraine, resulting in a number of provisions defining the scientific novelty of the dissertation.

A systematic forensic analysis of the attraction a juvenile in begging in science was not conducted. This state of scientific development of the mentioned problems negatively influences in the practical activity on effective investigation of this type of criminal offense. These circumstances determined the relevance of the chosen topic of the dissertation and determined the need for its detailed study.

Also relevant is the question of how to investigate the attracting a juvenile in begging to obtain criminally meaningful information about an event, the suspect, the ways of committing a criminal offense and the circumstances of attracting a juvenile in begging, which will allow to solve the criminal problem correctly.

The results of the study, which are presented in the paper and our proposals are the basis for further development of the forensic methodology of investigating the attracting of a juvenile in begging, improving its provisions, as well as the implementation of the formulated recommendations in the practical activities of investigators. The provisions given in the dissertation can be used for the preparation of relevant teaching materials: textbooks, manuals, lectures, workshops. The results of the study may also serve as a basis for further investigations of the procedural and forensic aspects of identifying and investigating the attracting of a juvenile in begging.

The first section «Theoretical and Legal Characteristics of Attracting of a Juvenile in Begging» consists of two units.

Section 1.1 «State of Scientific Research Relationships Related to Combating Juvenile Attraction» explores the history of the responsibility for attracting juveniles in abduction. The dissertation analyzes the development of criminal law norms that provide for criminal responsibility for involving minors in begging both in the pre-Soviet and Soviet periods and in modern Ukraine.

The analysis of the legal regulation of the Soviet period made it possible to conclude that the legislative acts of almost all the Union republics trace the duplication of the USSR legislation. During this period, specific issues related to the attracting juveniles in begging were explored, scientific works prevailed in defining the concept

and qualification of this criminal offense.

Parallels were drawn up regarding the work of the units that carried out the detection and prevention of criminal offenses committed by juveniles and in relation to them, namely: the Department of Criminal Police for Children and the Department of Preventive Activities, which was formed after the enactment of the Law «On the National Police» and which abolished rules on the police.

The views of scientists on the understanding of the concepts of «attracting» and «incitement» are analyzed, and it is concluded that these concepts are incorrectly identified, as this contradicts the provisions of higher courts and the provisions of the criminal law regarding the institute of complicity.

Section 1.2 «Forensic Characteristics of Attracting of a Juvenile in Begging» analyzes in detail the opinions of scientists regarding the definition of «forensic methodology» and finds that one of the most important elements of forensic methodology is the forensic characteristics.

On the basis of determining the needs of practical activity of units of the National Police of Ukraine the author defines the concept of «forensic characteristics of involving minors in begging» and substantiates the set of elements of forensic characteristics of this type of criminal offense, namely: 1) the way of committing a criminal offense; 2) the subject of the criminal assault; 3) the place, situation and time of committing the criminal offense; 4) tools and means of committing a criminal offense; 5) the identity of the offender; 6) the identity of the victim; 7) a trace picture.

Criminal cases (proceedings) are analyzed and it is clear that the criminals have chosen the direct place of involvement of the minor in begging among: 1) the street; 2) apartments; 3) cellars, entrances, attics; 4) private homes; 5) garages.

After analyzing the scientific literature, statistics and data obtained during the questionnaire survey of practitioners of the National Police of Ukraine, groups of persons who attract juveniles in begging were identified.

Traditional forensic footprints, which indicate that this type of criminal offense has been committed and how they can be detected during the scene inspection, are characterized.

The second unit «Features of the organization of investigation into the attracting of a juvenile in begging» consists of two sections.

In Section 2.1 «Typical Investigative Situations and Investigation Versions During Investigation of Juvenile Attraction», the position was maintained regarding the need to further develop the situational approach when developing certain forensic techniques. The need for scientists to base typical investigative situations and standard versions in order to continue to use them in scientific research and to apply the developed scientific provisions and recommendations in practice is substantiated.

Based on the survey, the factors that most influence the investigative situation in the investigation of the attraction of juveniles in begging are identified.

Based on the analysis of the judicial investigative practice, a classification of typical investigative situations of the initial and subsequent stages of the investigation into the attraction of juveniles in begging is given, and algorithms of the investigator's actions are proposed, which will ensure the effectiveness of the investigation of this type of criminal offense.

In section 2.2 «Interaction of the Investigator With the units of the National Police of Ukraine and other bodies during the investigation into the involvement of a minor in begging» it is proved that the achievement of a positive result in the investigation and prevention of attraction of a juvenile in begging largely depends on the effective interaction with the community media, public authorities and local self-government. It is established that the system of cooperation in the investigation and prevention of this type of criminal offense should be considered on the basis of a set of measures implemented by the units of the National Police of Ukraine and other bodies and units.

The third unit «Tactics of Conducting Individual Investigative (Search) Actions During the Investigation of Attracting a Juvenile in Begging» consists of two divisions.

Section 3.1 «Features of the Conduct of Individual Investigative (Search) Actions During the Investigation of the Attraction of a Juvenile in Begging» highlights and outlines the tactical features of the main investigative (search) actions that are conducted during the investigation of the attraction of a juvenile in begging. The actions

of the investigator at different stages of the inspection of the scene in the investigation of the attraction of a juvenile in begging (preparatory, working, final) are analyzed in detail. Pointed out a number of shortcomings that arise in the practical activity of the bodies and units of the National Police of Ukraine in conducting the inspection of the scene during the investigation of the investigated criminal offense.

It describes the difficulties that arise when questioning a juvenile attracted in begging and ways to avoid them. The circumstances to be found in the interrogation of a juvenile and the suspect in the investigation into the involvement of a juvenile in begging are identified.

Section 3.2 «Use of Special Knowledge in Investigating the Involvement of a Minor» argues that the investigator may apply any special knowledge, except in cases where he or she lacks certain knowledge or deems it necessary to involve a more qualified specialist, and when the law provides for examination.

Possibilities of forensic, forensic, psychological, forensic psychiatric, forensic and chemical examinations are described, specifics of their purpose are given and a typical list of questions that are addressed to the expert is given. It is suggested to use a number of evaluation features of the examination by the expert's expert opinion.

Keywords: attraction in begging, pre-trial investigation, gathering of evidence, crime, forensic characteristics, juvenile.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Довгань А.І. Криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Право і суспільство*. 2017. № 6. ч. 2. С. 176-181.

2. Довгань А.І. Взаємодія та профілактика підрозділів Національної поліції України та інших органів під час розслідування втягнення неповнолітнього у

заняття жебрацтвом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. № 6. Т. 2. С. 196–201.

3. Довгань А.І. Особливості тактики допиту під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Jurnalul juridic national: teorie and practical*. 2018. № 1 (29). С. 158-161.

4. Довгань А.І. Тактика огляду місця події у випадках втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Слідча та судова практика*. 2018. № 6. С. 106-110.

5. Довгань А.І. Судові експертизи під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 329-332.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Довгань А.І. Способи вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із втягненням неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 26-27 січня 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 96–100.

7. Довгань А.І. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Херсон, 8-9 грудня 2017 р.). Харків: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 113-116.

8. Довгань А.І. Типові версії під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 8-9 грудня 2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 102-104.

9. Довгань А.І. Огляд місця події під час розслідування втягнення

неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 січня 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 106-109.

10. Довгань А.І. Допит свідка під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 12-13 січня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ». 2018. С. 111-113.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ.....	26
1.1 Стан наукового дослідження відносин, пов'язаних із протидією втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.....	26
1.2 Криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.....	43
Висновки до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ.....	75
2.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.....	75
2.2 Взаємодія слідчого з підрозділами Національної поліції України та іншими органами під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.....	99
Висновки до розділу 2.....	125
РОЗДІЛ 3 ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ.....	128
3.1 Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.....	128
3.2 Використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.....	155
Висновки до розділу 3	173

ВИСНОВКИ.....	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	200

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВР України – Верховна Рада України

ГПУ – Генеральна прокуратура України

ДКМСД – Департамент кримінальної міліції у справах дітей

ЗУ – Закон України

КМ України – Кабінет Міністрів України

КМСД – кримінальна міліція у справах дітей

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

Нацполіція – Національна поліція України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ОРЗ – оперативно-розшукові заходи

СК – Сімейний кодекс

Слідчі (р) дії – слідчі (розшукові) дії

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК – Цивільний кодекс

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

РНК РРФСР – Рада народних комісарів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки

ЦВК і РНК СРСР – Центральний виконавчий комітет і Рада народних комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік

ВЦВК і РНК РСФСР – Всеросійський центральний виконавчий комітет і Рада народних комісарів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки

РНК СРСР і ЦК ВКП – Рада народних комісарів Союзу Радянських Соціалістичних

Республік і Центральний комітет Комуністичної партії

ЦВК і РНК УСРР – Центральний виконавчий комітет і Рада народних комісарів
Української Радянської Соціалістичної Республіки

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У нашій державі триває правотворчий процес, який спрямований на забезпечення прав і свобод людини, вільний і всебічний розвиток її особистості, виховання поваги як до національних традицій, так і до законодавства держави. Тому особливої уваги заслуговує забезпечення гармонійного розвитку дітей та підлітків і захист неповнолітніх від протиправних посягань на їх моральний та фізичний розвиток.

Забезпечення прав дитини є однією з глобальних проблем сучасності, в вирішенні якої зацікавлена вся світова спільнота. Це пояснюється визначною роллю підростаючого покоління в гарантуванні життєздатності суспільства та прогнозуванні його майбутнього розвитку.

На думку теоретиків та практиків, на поведінку дітей впливають настанови дорослих, які ведуть до того, що за вчинення кримінального правопорушення діти не будуть покарані, оскільки вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Аналізуючи судову практику можна зробити висновок, що в родині, у якій дитина отримує злочинний приклад – жебрацтво, пияцтво, бійки тощо – неповнолітній, засвоївши такі ж принципи поведінки та вважаючи їх нормою, в майбутньому стає злочинцем. Батьки через алкогольну чи наркотичну залежність або поганий матеріальний стан не можуть належним чином виховувати дітей, втім часто усвідомлюють відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом за своєю сутністю являє собою складний інформаційний процес, пов'язаний зі встановленням подій, які відбулися в минулому, та їх особливостей за інформацією, що зафіксована на матеріальних об'єктах та в пам'яті осіб, які залучені до кримінального провадження у тій чи іншій ролі.

Серед джерел доказової інформації, що використовуються у кримінальному провадженні, найбільш складним (з точки зору збирання інформації) є людина. Отримання інформації з такого джерела іноді може призвести до обмеження прав та свобод громадян. Найважливішим завданням при розслідуванні втягнення

неповнолітніх у заняття жебрацтвом є встановлення особи, яка цей злочин вчинила. З цією метою проводиться цілий комплекс слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів збирання, оцінки та використання інформації про осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, або таких, що опинилися внаслідок збігу обставин на місці події.

Покращуючи існуючі та розробляючи нові засоби, методи та способи виявлення, вилучення і дослідження слідів, зокрема під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, вчені-криміналісти зробили великий внесок не лише у розвиток теорії науки криміналістики взагалі, а й у вирішення практичних питань пов'язаних зі слідами, що виникають у процесі розслідування цього виду кримінального правопорушення.

Проблемні питання втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність розглядалися в роботах таких учених та практиків: Ю.М. Антонян, Ю.П. Алєнін, О.М. Бандурка, Т.С. Барило, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, М.М. Биргеу, П.Д. Біленчук, В.В. Василевич, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, В.В. Дзунза, А. І. Долгова, О.В. Дрозд, Я.О. Дякін, В.П. Ємельянов, Л.Л. Канєвський, Н.І. Клименко, О.Г. Колб, О.Н. Колєсніченко, Н.М. Крєстовська, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, І.П. Лановенко, Л.В. Левицька, В.К. Лисиченко, П.С. Матишевський, Г.М. Мінковський, В.В. Нєгребецький, Д.Й. Никифорчук, В.М. Пащенко, С.О. Пришляк, Н.В. Ортинська, О.Р. Ратинова, В.П. Захаров, С.О. Розкошинська, М.В. Салтевський, Д.М. Тичина, І.О. Топольскова, М.І. Хавронюк, К.О. Чаплинський, В.М. Фігурський, Т.І. Шанскова, В.Ю. Шепітько, Н.С. Юзікова, М.П. Яблоков, С.С. Яценко.

Системного криміналістичного аналізу втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом у науці не проводилось. Такий стан наукової розробки вказаної проблематики в практичній діяльності негативно впливає на ефективне розслідування даного виду кримінального правопорушення. Ці обставини зумовили актуальність обраної теми дисертації та визначили необхідність її детального дослідження.

Також актуальним залишається питання методики розслідування втягнення

неповнолітніх у заняття жебрацтвом для отримання криміналістично значимої інформації про подію, підозрювану особу, способи вчинення кримінального правопорушення та обставини втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, що дозволить правильно вирішити завдання кримінального провадження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано з урахуванням положень Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, Плану заходів МВС України, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України, затвердженого наказом МВС України від 08.08.2012 р. № 685 (п. 6 розділу «Правові засоби боротьби зі злочинністю»); у межах науково-дослідної роботи Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права» протокол № 51/3 від 29 жовтня 2015 року; уточнено - протокол №7 від 25 лютого 2016 року.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у необхідності розгляду сучасного стану, ознак і динаміки втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, а також заходів щодо протидії цьому явищу. На основі проведеного аналізу статистичної звітності МВС України, органів прокуратури, судової практики та наукових досліджень необхідно визначити теперішній стан і тенденції втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, що дозволить сформулювати практичні рекомендації щодо розслідування підрозділами Національної поліції України цього кримінального правопорушення.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- з'ясувати стан наукової розробки проблематики розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом;
- окреслити криміналістичну характеристику втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом;
- охарактеризувати типові та специфічні слідчі ситуації та слідчі версії під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом;

– дослідити особливості взаємодії слідчого з іншими органами та підрозділами під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом;

– розкрити особливості організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та ухвалення процесуальних рішень під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом;

– визначити типові види експертиз, які проводяться під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з розслідуванням втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Предметом дослідження є методика розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань у дисертації використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання дійсності, що забезпечують всебічність, повноту й об'єктивність дослідження, істинність отриманих наукових результатів. *Методи логіки* – для опрацювання нормативно-правових актів, матеріалів кримінальних проваджень, концепцій, думок авторів з окремих питань, що входять до предмету дослідження, а також для узагальнення та формулювання висновків (розділи 1, 2, 3); *історико-правовий* – під час з'ясування історичних витоків і генезису кримінально-правової норми про відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом (підрозділ 1.1); *порівняльного аналізу* – для аналізу співвідношень положень КК України та законодавства іноземних держав з метою врахування позитивного досвіду та ефективного розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом (підрозділ 1.1); *порівняльно-правовий* – для дослідження правового регулювання втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, а також процесу розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом (підрозділ 1.1, розділ 3); *логіко-юридичний* – для формулювання пропозицій щодо удосконалення законодавства, що регулює діяльність, пов'язану з виявленням та розслідуванням досліджуваного кримінального правопорушення (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2); *метод документального*

аналізу – при вивченні процесуальних документів (розділи 1, 2, 3); *статистичний* – при узагальненні кримінальних проваджень, судової практики та їх аналізу, а також при дослідженні статистичної інформації органів прокуратури (розділи 2, 3); *соціологічний* – для вивчення та аналізу думок працівників слідчих та інших органів і підрозділів з питань ефективності запобігання, виявлення та розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом (розділи 2, 3).

Емпірична база дослідження ґрунтується на відомчих нормативно-правових актах та оперативно-службовій документації МВС України, Генеральної прокуратури України, інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень, Єдиного реєстру досудових розслідувань, результатах анкетування 330 співробітників підрозділів Національної поліції України, аналізу 80 судових вироків про втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, що були прийняті судами України у 2008–2018 рр.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій детально проаналізовано порядок виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, внаслідок чого на захист вноситься низка положень, які визначають наукову новизну дисертації:

вперше:

– розроблено криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом, відповідно до якої основними структурними елементами є: спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення; предмет злочинного посягання; місце, обстановка і час вчинення кримінального правопорушення; знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; особа злочинця; особа потерпілого; слідова картина;

- сформульовано типові та специфічні слідчі ситуації початкового етапу розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом і запропоновано алгоритми дій слідчого, що забезпечить ефективність розслідування: про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом надійшла інформація від

громадян, посадових осіб чи осіб, котрі через свої професійні функції виявили вказане кримінальне правопорушення чи зі ЗМІ (допит потерпілих, огляд, допит осіб, які виявили кримінальне правопорушення або спіймали правопорушника, а також допит свідків-очевидців про обставини правопорушення та затримання); інформація про виявлений факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом надійшла з спеціальних органів (органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень) (огляд, допит потерпілого, допит вищевказаних працівників, призначення експертиз); інформація про виявлений факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом була зібрана оперативними підрозділами Національної поліції України (допит потерпілого, свідків-очевидців, працівників оперативних підрозділів, які виявили правопорушення, огляд, призначення експертиз); факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом був виявлений в ході розслідування іншого кримінального правопорушення (допит потерпілого, осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, в ході розслідування якого виявлено втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, огляд, призначення експертиз);

- виокремлено типові способи підготовки до вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом: послаблення або усунення контролю підлітка над своєю поведінкою та діями (спільне споживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, одурманюючих речовин, лікарських препаратів); вибір неповнолітніх, яких найімовірніше можна залучити до заняття жебрацтвом (неповнолітніх, які раніше вчиняли протиправні діяння, підлітків із малозабезпечених сімей, сиріт тощо); прояв дружньої підтримки неповнолітньому, з метою втягнути його у заняття жебрацтвом; прищеплення неповнолітньому інтересу до особливостей злочинного життя (проведення різноманітних бесід, розмови щодо покращення матеріального становища неповнолітнього); виготовлення, придбання, пристосування знарядь і засобів (наприклад, виготовлення підроблених медичних документів про хворобу, інвалідність, сирітство, різноманітних табличок із проханням про допомогу,

зношеного, пошкодженого чи брудного одягу, який не відповідає погоднім умовам чи порі року та викликає у перехожих жалість та співчуття та ін.).

удосконалено:

– теоретичні положення щодо допиту учасників кримінального провадження під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, а особливо при допиті неповнолітнього втягненого у заняття жебрацтвом;

– форми взаємодії слідчих і оперативно-розшукових підрозділів Національної поліції України та інших органів і підрозділів під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, серед яких створення і функціонування слідчо-оперативної групи;

– наукові позиції та практичні рекомендації щодо тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування даного виду кримінального правопорушення, а саме: огляду місця події, допиту, обшуку, слідчого експерименту, освідчування;

– типові види експертиз, які проводяться під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом: судово-медична, судово-психологічна; судово-психіатрична.

дістали подальший розвиток:

– наукові та практичні погляди щодо механізму слідоутворення, способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінальних правопорушень;

– пропозиції щодо доцільності та законності проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом;

– положення щодо призначення судових експертиз (до яких належать 1)судово-медична; 2) судово-хімічна; 3) судово-психологічна; 4) судово-психіатрична) при розслідуванні втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для подальших досліджень процесуальних і криміналістичних аспектів виявлення та розслідування втягнення неповнолітніх у зайняття жебрацтвом;

– *практичній діяльності* – для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України;

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів злочинів», а також у процесі підготовки підручників, посібників, лекцій і методичних матеріалів, під час проведення семінарських і практичних занять із кримінального процесу та криміналістики.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною закінченою науковою працею, в якій сформульовано положення, узагальнення та висновки, рекомендації і пропозиції, обґрунтовані на підставі особистих досліджень проблем, пов'язаних з виявленням та розслідуванням підрозділами Національної поліції України втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, опрацювання й аналізу відповідного законодавства, науково-правових джерел, емпіричного матеріалу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки й рекомендації оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 26-27 січня 2018 р.); «Тенденції та пріоритети» реформування законодавства України» (м. Херсон, 8-9 грудня 2017 р.); «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (м. Одеса, 8-9 грудня 2017 р.); «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 26-27 січня 2018 р.); «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпро, 12-13 січня 2018 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг дисертації становить 212 сторінок, із них 155 сторінок –

основний текст, 19 сторінок – список використаних джерел (202 найменування),
3 додатки на 13 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

1.1 Стан наукового дослідження відносин, пов'язаних із протидією втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом

Жебракування неповнолітніх – цинічний спосіб отримання вигоди, що впливає з традиції давати милостиню. Деякі неповнолітні жебракують добровільно, через малозабезпеченість їхніх родини. Але в багатьох випадках неповнолітні підпадають під вплив дорослих, які їх вербують і «продають» з метою отримання прибутку для себе особисто чи третіх осіб. При цьому часто здійснюють спостереження з тим, чи «добросовісно» жебракує неповнолітній?

За результатами опитування, проведеного на замовлення Міжнародної організації з міграції, більше третини дітей з уразливих груп погоджувалися на пропозиції, що мали на меті трудове чи сексуальне рабство. Зазвичай – це примусове жебрацтво, яке в Україні є однією з найпоширеніших форм експлуатації неповнолітніх [1].

Жебрацтво, як соціальне явище, виникає в суспільстві за наявності сформованих для цього соціальних умов. Як зазначено у «Академічному тлумачному словнику української мови», жебрацтво – це збирання милостині, жебрання; відсутність необхідних для існування засобів; злиденність, убогість [2, с. 517]. Жебрацтво – соціальний феномен, який набув розповсюдження практично в цілому світі. Як спосіб існування – жебрацтво відоме з найдавніших часів. В Україні жебрацтво має глибинні історичні корені. Їх з'ясування надасть можливість ефективно організувати діяльність щодо запобігання втягненню неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Особливості відповідальності за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом сформувалися під впливом різних політичних процесів, які відбувались у державі в ході її суперечливого історичного розвитку. На нашу

думку, з'ясування історичного досвіду законодавчого закріплення відповідальності за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом – важливе підґрунтя для розроблення пропозицій щодо подальшого вдосконалення методики розслідування даного виду кримінального правопорушення.

Брак сімейного виховання, недостатність державного піклування про дітей, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, педагогічна занедбаність – це першочергові чинники, які детермінують прояви дитячого жебракування в сучасних умовах. Окрім цього, загостренню даної соціальної проблематики сприяли економічні кризи, безробіття, нужденність, незаконне використання дитячої праці. На рівні мікросередовища жебрацтво може бути викликане ще й такими чинниками як: конфліктна ситуація в сім'ї, навчальних закладах; аморальна поведінка батьків; жорстоке поводження з дітьми, в тому числі зловживання владою з боку батьків, опікунів або осіб, які їх замінюють, які в корисливих цілях примушують дітей до порушення правових і моральних норм. Все це створює підґрунтя для того, щоб діти залишали родини, безпечно для них навчально-виховне середовище й поповнювали категорію «діти вулиці».

На думку Максимів І.І., однією з об'єктивних причин дитячого жебрацтва є соціально-політична та економічна нестабільність у державі і, як наслідок, зростання чисельності малозабезпечених сімей [3, с. 232]. О.М. Нечаєва до факторів, що впливають на причини жебрацтва відносить: економічну кризу; безробіття; зубожіння широких верств населення, більшість якого живе поза межею бідності; послаблення сімейних засад; втрата старшим і молодшим поколінням моральних цінностей; пияцтво й алкоголізм, наркоманія; поширення серед дітей і дорослих психічних захворювань [4, с. 60].

Г.І. Клімантова та Т.А. Федотовська вважають, що основні причини зростання жебрацтва, бродяжництва та бездоглядності дітей криються в соціально-політичних перетвореннях, що призвели до:

- зламу суспільної моралі;
- знецінення інституту сім'ї на загальнодержавному рівні;

- руйнації державної інфраструктури соціалізації і суспільного виховання дітей без формування нової ефективної структури соціалізації і дозвілля дітей в умовах ринкових відносин;

- послаблення виховного потенціалу родин, руйнації їх моральних підвалин;

- знецінення фундаментальних загальнолюдських цінностей;

- формування нової системи комерційного та кримінального використання дитячої бездоглядності;

- кризових явищ у сім'ї (зростання бідності, погіршення умов життєдіяльності, руйнування моральних цінностей, деформація виховного потенціалу сімей) [5, с. 29].

Ще в 1831 році бельгійський соціолог позитивіст, зарубіжний член-кореспондент Петербурзької Академії наук Кетле Ламбер Адольф Жак писав, що суспільство формує підвалини для вчинення злочину, а злочинець є лише його знаряддям. Отже, центральним об'єктом профілактичного впливу мають стати найбільш значущі в соціальному відношенні сфери життєдіяльності неповнолітніх, на них необхідно зосередити основні зусилля розробників державної політики. До таких сфер життєдіяльності неповнолітніх можна віднести, зокрема: здоров'я; батьківська сім'я; навчання; дозвілля; працевлаштування; трудова зайнятість; поведінка в кримінальних ситуаціях. Окрім цього, як самостійну сферу, доцільно розглядати – сферу формування у неповнолітніх і молоді життєвих, моральних, трудових та інших базових ціннісних орієнтацій.

Принципове значення має націленість державної політики запобігання втягненню неповнолітніх у заняття жебрацтвом на захист прав та інтересів неповнолітніх, послаблення негативного впливу дисфункції інститутів соціалізації. Така конструкція мети державної політики могла б вирішувати багато проблем кримінологічної й правової практики [6, с. 165].

Суспільне ставлення до жебрацтва багато в чому залежить від соціально-економічних умов, культурних норм, традицій. Під час розвитку суспільства, під впливом історичного досвіду і культурної спадщини країни, ставлення до

жебрацтва кардинально змінювалося – від співчутливого, співзвучного з християнськими традиціями милосердя – аж до нетерпимого [3, с. 232].

На перших етапах розвитку культури стародавніх слов'ян жебрацтвом займалися люди, яких плем'я виштовхувало зі своїх лав з різних мотивів (порушили племінні норми, здійснювали злочинство, проявляли боягузтво в бою тощо). У зв'язку із розвитком торгівлі, ремесла, формуванням сімейних відносин, появою державності з'являється верства населення, яка залишається поза суспільством (немічні, каліки, ті, які не мають сім'ї, пристанища). Із появою на Русі християнства, церкви й монастирі стали місцями скупчення жебраків, бо саме церква вчила любити ближнього через особисту милостиню. Жебрацтво на Русі вважалась не економічним тягарем, а одним з основних засобів виховання народу. Окремі особи починали злидарювати (злиденність і жебрацтво в ті часи були синонімами) не тому, що несподівано виникала нужда, а тому, що це було вигідніше, ніж своєю працею заробляти на хліб [7, с. 123]. У ранньому Середньовіччі спосіб життя жебраків розглядається в релігійному контексті, як божественний промисел. Саме через жебраків, у процесі милостині, встановлюється зв'язок із духовним. Вважалося, що молитви жебраків як найкраще доходять до Господа. Зважаючи на це, багато побожних громадян просили жебраків помолитися за них у храмі, за що давали дрібну монету. Подавання жебраку трактувалося, як спосіб очищення від гріхів, спасіння душі. З кожним роком все більше з'являлося жебраків, що просили милостиню в ім'я Христа. Професійними жебраками в Середньовіччі ставали вигнані з товариства люди, волоцюги, люди, які мали фізичні вади, чужинці, а також ремісники, які розорилися, селяни, жінки й діти, котрі залишились без годувальника [8, с. 86].

Уперше покарання за жебрацтво (навіть за подання жебракам) було введено в Росії Петром I. Як і в багатьох своїх реформах, засновник Російської імперії наслідував Захід: у країнах Європи жебрацтво вважали злочином ще з XIV ст. У цьому була об'єктивна необхідність: у великих містах кількість жебраків була настільки великою, що людям було незручно пересуватися вулицями [9, с. 112].

У виданому, від імені царів Івана та Петра Олексійовичів, Стрілецькому указі від 30 листопада 1692 р., було записано: «Відомо йому, Великому государю, що на Москві гулящі люди, підв'язавши руки та іншим, удаваним лукавством просять во ім'я Христа милостиню, а з огляду вони всі здорові» [10, с. 219]. Таких людей ловити й відправляти за місцем проживання та повертали поміщикам. Повторно викритих у жебрацтві били батогами і засиляли в Сибір. Відповідно до Указу «Про заборону жебрацтва» 1712 р. жебраків били прилюдно на площах, таврували, засиляли на каторжні роботи [10, с. 219].

З 1718 р. було введено покарання не лише для жебраків, а й для тих, хто давав милостиню. Петро I не забороняв милостиню взагалі: якщо бажаєш віддати гроші, то віддай їх у богадільню, притулок, яких того часу було чимало. 16 січня 1721 р. Указом Петра I було передбачено, що бродяжництво й жебракування – це соціально небезпечні явища, які необхідно викоринювати з суспільства [11, с. 287].

З 1762 р. основним способом викоринення жебрацтва стало здійснення благодійної діяльності. В той час створювалось безліч притулків, лікарень та інших закладів для жебраків, тобто було започатковано надання соціальної допомоги особам, які вдалися до жебрацтва. Продовжувалася політика щодо створення Особливих наказів Громадського піклування, які регулювали благодійну діяльність (створювалися сирітські будинки, лікарні, богадільні, будинки для невиліковно хворих, психічно хворих, робітні й гамівні будинки) і за правління Катерини II (1762–1796 рр.) [12, с. 270].

У Російській імперії передбачалася кримінальна відповідальність особи за залучення дитини до заняття жебрацтвом. Так, у 1864 р. був прийнятий Статут про покарання, які накладалися мировими суддями. Цим документом було закріплено відповідальність батьків або піклувальників за допущення дитини до прохання милостині [13, с. 34].

У Кримінальному Уложенні 1903 р. було передбачало відповідальність за втягнення неповнолітніх у вчинення злочинних чи інших антисуспільних дій, зокрема жебрацтво. Так, у ст. 420 цього акта передбачалася кримінальна відповідальність батьків (опікунів і піклувальників) за звернення неповнолітнього

(особи, що не досягла 17 років) до жебрацтва, до іншого аморального заняття або за «віддачу» його для цієї мети [14, с. 136].

В Україні особливого поширення жебрацтво й бродяжництво набули в ХХ столітті. Після Першої світової війни та Громадянської війни різко зросла кількість безпритульних дітей. До жовтневих подій 1917 р. в Російській імперії існували різні за матеріальним станом і педагогічною спрямованістю притулки для безпритульних дітей, які переважно утримувались за благодійні кошти та кошти місцевого самоврядування. Після Жовтневої революції 1917 р., поряд із декретами, які спрямовувались на боротьбу з дитячою безпритульністю, було прийнято норми, що передбачали кримінальну відповідальність за злочини проти неповнолітніх.

З початком Громадянської війни різко зросла кількість безпритульних. Зокрема, через відсутність розбудованої системи соціального захисту, ще більше зросло дитяче жебрацтво та безпритульність. Це спонукало державу й суспільство до негайного вирішення цієї соціальної проблеми. На території нашої країни спалахи дитячого бродяжництва спостерігались у 1918-1921 рр., коли політична невизначеність і наслідки воєн створили ґрунт для безпритульності, що набула масового, стихійного вуличного характеру [15, с. 95]. У цей час відбувався занепад церкви, що надавала підтримку особам, які вдавалися до жебрацтва. Головним суб'єктом, який міг надати соціальний і правовий захист населенню того часу стала держава. Поступово формувалась і вдосконалювалась система державної опіки, створювались відповідні органи управління й інститути. Водночас активізувалася боротьба з професійним жебрацтвом і бродяжництвом [12, с. 271].

Кримінальне законодавство з питань відповідальності за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, як і кримінальне законодавство України загалом, розвивалося в тісній взаємодії з російським законодавством, а після створення СРСР – із законодавством Союзу РСР та союзних республік.

Багато положень стосовно встановлення кримінальної відповідальності, прийняті в РРФСР, до введення в дію першого Кримінального кодексу України

(1922 р.), діяли також в УСРР, в тому числі й положення, які були спрямовані на запобігання втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Декрет РНК РРФСР від 14 січня 1918 р. «Про комісії для неповнолітніх» був першим документом де зазначалося, що справи неповнолітніх будь-якої статі до 17 років, помічених у справах суспільно небезпечних, підлягають веденню комісії щодо неповнолітніх [16]. Декрет РНК РРФСР від 4 березня 1920 р. «Про справи неповнолітніх, які звинувачуються в суспільно небезпечних діях» у п. 2 роз'яснював, що неповнолітніми вважаються особи будь-якої статі, які не досягли вісімнадцятирічного віку. Зокрема, у п. 5 вперше передбачалося необхідність притягнення до кримінальної відповідальності дорослих осіб за участь у суспільно небезпечних діях неповнолітніх: «При встановленні злочинної участі дорослих осіб у справі, комісія повідомляє належний судовий або слідчий орган про виявлені нею ознаки злочинної участі вказаних осіб» [17]. Також у 1920 році, на підставі вказаного Декрету, було видано Інструкцію комісіям у справах неповнолітніх, де на комісії покладалися обов'язки притягнення до судової відповідальності дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, за звідництво, втягнення у заняття жебрацтвом тощо [18].

Після введення в дію КК УСРР 1922 р., втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом каралося на загальних підставах, як співучасть у злочині, через відсутність загальної норми, яка б передбачала відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

До середини 30-х років ХХ століття в кримінальних кодексах союзних республік не було загальної норми про відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

З прийняттям Постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 квітня 1935 р. «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх» ситуація принципово змінилася. В п. 2 Постанови прямо вказувалося: «Осіб, виявлених у підбурюванні або в залученні неповнолітніх до участі в різних злочинах, а також у примушенні неповнолітніх займатися спекуляцією, проституцією, жебрацтвом тощо – карати тюремним ув'язненням не нижчим за 5 років», а в п. 4 зазначалося, що урядам радянських

республік пропонується привести кримінальне законодавство республік у відповідність з цією Постановою [19].

Відповідно до цієї Постанови була прийнята Постанова ЦВК і РНК УСРР від 9 квітня 1935 р. «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», котрою була введена в КК УСРР стаття 67¹ наступного змісту: «За підбурювання або залучення неповнолітніх займатися спекуляцією, проституцією, жебрацтвом та ін. – тюремне ув'язнення не нижче 5-ти років» [20]. Також у 1935 році було прийнято Постанову РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 31 травня 1935 р. «Про ліквідацію дитячої безпритульності й бездоглядності», де у п. 2 наказувалося встановити кримінальну відповідальність піклувальників, які використовують опіку у корисливих цілях та залишають дітей, які знаходяться під опікою, без нагляду й матеріальної допомоги [21]. Відповідно до цієї Постанови виникла Постанова ЦВК і РНК УСРР від 4 серпня 1935 року «Про зміни в законодавстві УСРР у зв'язку із заходами по ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності», котрою була введена у Кримінальний кодекс стаття 158¹ наступного змісту: «За використання опіки з корисливою метою (зайняття житлоплощі, використання майна, що залишилося після смерті батьків тощо) і залишення підопічних дітей без догляду та необхідної матеріальної допомоги – позбавлення волі на строк до 3 років.

За ті самі вчинки, поєднані з допущенням або спонукання опікунами дітей до бродяжництва – позбавлення волі не менше 5 років» [22].

Того ж 1935 року була прийнята Постанова ВЦВК і СНК РСФСР від 25 листопада 1935 р. «Про зміну чинного законодавства РСФСР про заходи боротьби з злочинністю серед неповнолітніх, дитячою безпритульністю і бездоглядністю», в якій зазначалось, що Кримінальний кодекс доповнюється ст. 73.2 такого змісту: "73.2. Підбурювання неповнолітніх або залучення їх до участі в різних злочинах, а також примушування неповнолітніх до заняття спекуляцією, проституцією, жебрацтвом тощо – позбавлення волі на строк не нижче п'яти років" [23].

Відповідно до Закону Української РСР «Про затвердження Кримінального Кодексу Української РСР» від 28 грудня 1960 р. був прийнятий КК УРСР 1960 р. На

момент прийняття в ньому була єдина норма про відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, передбачена в ст. 208 КК, наступного змісту: «Стаття 208. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність», а саме: «... втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у зайняття жебрацтвом, проституцією, азартними іграми, а так само використання неповнолітніх для цілей паразитичного існування – карається позбавленням волі на строк до п'яти років» [24].

У Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову практику у справах про втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» від 12 вересня 1969 р. № 8 зазначалось, що під втягненням у заняття жебрацтвом необхідно розуміти умисне схиляння неповнолітнього до систематичного випрошування грошей чи інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. У разі, якщо втягнення неповнолітнього в заняття жебрацтвом було способом отримання дорослою особою нетрудових доходів, дії такої особи могли бути кваліфікованими за ст. 208 КК УРСР та за ознакою використання неповнолітнього для мети паразитичного існування.

Постанова Пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову практику у справах про систематичне заняття бродяжництвом або жебрацтвом, злісне ухилення від виконання рішення про працевлаштування і припинення паразитичного існування та порушення паспортних правил» від 28 червня 1973 р. № 10 уперше дала кримінально-правове визначення жебрацтва: «Жебрацтвом, що карається в кримінальному порядку, є систематичне випрошування в сторонніх осіб грошей, продуктів харчування, одягу та інших матеріальних цінностей, якщо ці дії свідчать про паразитичний спосіб життя» [12, с. 272]. Відповідно до Роз'яснення Пленуму Верховного Суду СРСР «Про практику застосування судами законодавства в справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» № 16 від 3 грудня 1976 р. втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом – це умисне схиляння неповнолітніх до систематичного випрошування в сторонніх осіб грошей або інших матеріальних цінностей. Залучення неповнолітніх у заняття жебрацтвом може бути досягнуто за допомогою таких же прийомів фізичного чи психічного впливу, які

використовуються під час залучення в злочинну діяльність. До них можуть належати: вмовляння, прохання, залякування, побої, обман, підкуп [12, с. 272].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України № 6 від 23 грудня 1983 року в п. 7 вказувалось, що втягнення вважається закінченим з моменту вчинення винним дій, спрямованих на втягнення неповнолітнього у злочинну або іншу антигромадську діяльність, незалежно від того, чи скоїв неповнолітній злочин або інше правопорушення, зазначені в законі [25].

Прийняття Основ кримінального законодавства від 2 червня 1991 р. – стало підґрунтям для формування Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 р., проте, з розпадом СРСР вони так і не набрали чинності. У 1990-і рр. законодавство та нормативні положення були узгоджені з прийнятими міжнародними нормами. Тому, у відповідності до Закону України «Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення» від 6 серпня 1992 р. систематичне заняття бродяжництвом або жебрацтвом було декриміналізовано, однак залишено кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом [12, с. 273].

Після розпаду СРСР, і створення 15 незалежних держав, настав новий етап у розвитку кримінального законодавства. Відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом знайшло своє відображення в кодексах незалежних держав у таких статтях: в КК Російської Федерації – ст. 151 «Втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій» [26, с. 61]; у КК Республіки Білорусь – ст. 173 «Втягнення неповнолітнього в антигромадську поведінку» [27, с. 135]; у КК Республіки Казахстан – ст. 132 «Втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій» [28, с. 157-158]; у КК Киргизької Республіки – ст. 157 «Втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій» [29, с. 168-169]; у КК Республіки Таджикистан – ст. 166 «Втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій» [30, с. 177-178]; у КК Туркменістану – ст. 156 «Втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій» [31, с. 249]; у КК Республіки

Узбекистан – ст. 127 КК «Втягнення неповнолітніх в антисоціальну поведінку» [32, с. 158-159]; у КК Грузії – ст. 171 КК «Втягнення неповнолітніх в антигромадське діяння» [33, с. 208-209]; у КК Республіки Молдова є одна загальна норма – ст. 208 КК «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність або схилення їх до аморальних дій» та одна спеціальна норма – п. «а» ч. 2 ст. 302 «ініціювання або організація жебрацтва, вчинені відносно неповнолітнього» [34, с. 302]; у КК Республіки Вірменія – ст. 166 КК «Втягнення дитини у вчинення антигромадських дій» [35]; Натомість у азербайджанському [36], естонському [37], литовському [38], латвійському [39] кримінальному законодавстві відсутня норма, що передбачає відповідальність за втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

У КК України, який був прийнятий 5 квітня 2001 р. Верховною Радою України та набрав чинності 1 вересня 2001 р. є лише одна загальна норма – ст. 304 КК, в якій передбачена відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Також у новому КК України відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність передбачено як у загальній нормі (ст. 304), так і в ряді спеціальних норм, що встановлюють відповідальність за окремі види втягнення в злочинну або іншу антигромадську діяльність. Наприклад, за посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, поєднані із втягуванням у цю діяльність групи неповнолітніх (ч. 2 ст. 181), примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ч. 3 ст. 300), примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 3 ст. 301), створення або утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти, учинені із залученням неповнолітнього (ч. 3 ст. 302), втягнення неповнолітнього до заняття проституцією (ч. 3 ст. 303), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, учинені із

залученням малолітнього або щодо малолітнього (ч.ч. 2, 3 ст. 307), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, учинені із залученням неповнолітнього (ч. 3 ст. 309), схилення неповнолітніх до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 315), за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, учинені із залученням неповнолітнього (ч. 2 ст. 317), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323), схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324).

Однак, як показує проведене дослідження, незважаючи на наявність у КК України такої значної кількості спеціальних норм, серед числа осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у ті чи інші види злочинної або іншої антигромадської діяльності, переважну більшість складають ті, кого притягнуто за загальною нормою, тобто за ст. 304 КК України. До аналогічних результатів приходять і інші дослідники [40].

Диспозиція ст. 304 КК України передбачає кримінальну відповідальність за втягнення в зайняття жебрацтвом лише неповнолітніх осіб. Кримінальний кодекс України не містить визначення поняття «неповнолітній». Відповідно до ст. 6 Сімейного кодексу України та ст. 32 Цивільного кодексу України неповнолітніми є особи віком від 14 до 18 років. З огляду на системність, як основну ознаку права, зокрема, в кримінальному праві, також варто використовувати це поняття в такому ж значенні. Отже, втягнення малолітньої дитини (особи до 14 років) у злочинну діяльність, зокрема й у заняття жебрацтвом, не могло бути підставою для переслідування за ст. 304 КК України. Тому Законом України від 1 жовтня 2008 р. до ст. 304 КК України було внесено зміни, відповідно до яких кваліфікуючою ознакою злочину вважається вчинення дій щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчиму, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування

про нього [41].

Навіть після внесення змін до ст. 304 КК України в слідчій практиці виникали труднощі під час кваліфікації випадків використання дітей для заняття жебрацтвом. Саме це стало підґрунтям для прийняття Закону України від 15 січня 2009 р., яким розділ III «Злочини проти волі, честі та гідності особи» КК України доповнено ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» [42].

Щодо підрозділів, які здійснювали виявлення та профілактику злочинів вчинених неповнолітніми і по відношенню до них, то відповідно до Закону України 24.01.1995 р. «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» в структурі МВС України було створено самостійний підрозділ – кримінальна міліція у справах дітей (КМСД) (Постанова КМУ від 08.07.1995 р. № 502 «Про створення кримінальної міліції у справах дітей»).

Відповідно до вказаної Постанови кримінальна міліція у справах дітей: проводила роботу, пов'язану із запобіганням правопорушенням дітей; виявляла, припиняла та розкривала злочини, вчинені дітьми; здійснювала досудову підготовку матеріалів про правопорушення, вчинені дітьми, проводила дізнання в межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством; проводила розшук дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для дітей; розглядала у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми; виявляла причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживала в межах своєї компетенції заходів до їх усунення, брала участь у правовому вихованні дітей; повертала підлітків до місць постійного проживання, навчання або направляла їх до спеціальних установ для дітей протягом не більш як восьми годин з моменту виявлення дітей, яких було підкинуто або які заблукали чи залишили сім'ю, навчально-виховні заклади; вела профілактичний облік дітей: звільнених з місць позбавлення волі; засуджених, але стосовно яких виконання вироку про позбавлення волі відстрочено, а також засуджених умовно або до виправних робіт; обвинувачуваних у вчиненні злочинів і не взятих під варту в період попереднього

слідства; які вчинили злочин, але звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку із застосуванням заходів громадського впливу, акта про амністію, до яких застосовано примусові заходи виховного характеру, а також тих, які вчинили суспільно небезпечні дії до досягнення віку, з якого наступає кримінальна відповідальність; звільнених із спеціальних навчально-виховних закладів; яким лікувальними закладами встановлений діагноз "наркоманія"; виявляла дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво, а також осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту; надсилала до відповідних служб у справах дітей відомості про дітей, які повернулися із загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації, вчинили правопорушення, за яке застосовано заходи громадського впливу або адміністративне стягнення, вживають спиртні напої або допускають немедичне вживання наркотичних та одурманюючих засобів, у віці до 16 років систематично самовільно залишають сім'ю, самовільно залишають спеціальні навчально-виховні заклади, для взяття їх на облік та проведення з ними профілактичної роботи, а також інформувала зазначені служби про необхідність застосування до них заходів впливу або захисту; надавала допомогу органам освіти і охорони здоров'я в підготовці відповідних документів щодо оформлення особових справ дітей, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації; здійснює заходи соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Одним із пріоритетних напрямків діяльності КМСД була організація і проведення профілактичної роботи як з самими неповнолітніми так і з їхніми батьками. Ці заходи здійснювались в тісній взаємодії з органами виконавчої влади, представниками громадськості та ін.

На працівників КМСД були покладені завдання щодо припинення, виявлення, розкриття злочинів дітьми і по відношенню до них, виконання Законів України «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші.

Для виявлення батьків або осіб, які їх заміняють, та які ухиляються від виховання своїх дітей, здійснюють щодо них різні форми насилля, працівники КМСД взаємодіяли з педагогічними колективами навчальних закладів, робітниками лікарень, представниками органів опіки і піклування та ін. [43, с. 27-28].

Основні напрями роботи міліції з попередження злочинності серед неповнолітніх і по відношенню до них визначала «Інструкція з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності», затверджена наказом МВС України 26.11.2008 року.

Відповідно до положень Інструкції, організація профілактики правопорушень серед дітей покладалася на Департамент кримінальної міліції у справах дітей (ДКМСД) МВС та підпорядковані йому підрозділи. У Інструкції зазначалось, що працівник підрозділу КМСД бере участь у розкритті кримінальних правопорушень, учинених дітьми, викриває дорослих осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність, у зайняття жебрацтвом та схиляють неповнолітніх до вживання наркотичних речовин і прекурсорів. Відповідно до Інструкції, працівник підрозділу КМСД вів такі обліки: профілактичний облік дітей та алфавітно-довідковий облік дорослих осіб. На алфавітно-довідковому обліку перебували дорослі особи, які були засуджені умовно або до громадських чи виправних робіт, а також стосовно яких виконання вироку про позбавлення волі відстрочено за вчинення таких кримінальних правопорушень:

- використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;
- примушування дитини до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію;
- примушування дитини до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру;
- створення або утримання місць розпусти, звідництво, учинені із залученням дитини;

- примушування дитини до заняття проституцією чи втягнення її в такі заняття;
- втягнення дитини у злочинну діяльність, пияцтво, азартні ігри, жебрацтво [44].

Необхідно відмітити, що на даний час у Національній поліції України створено Департамент превентивної діяльності з відповідними управліннями та відділами, які, у взаємодії з іншими уповноваженими на те органами, протидіють втягненню неповнолітніх у зайняття жебрацтвом та іншу протиправну діяльність.

Завдання кожного підрозділу Національної поліції України щодо запобігання втягненню неповнолітнього в антигромадську чи злочинну діяльність, визначені наказами відповідно до напрямків їх роботи. Керівники таких підрозділів включають питання запобігання втягненню неповнолітнього у заняття жебрацтвом окремим підрозділом у плани роботи на звітний період, забезпечуючи контроль за діяльністю підлеглих у цьому напрямку, їхню взаємодію з іншими органами та підрозділами, вживаючи заходів щодо покращення їх професійної кваліфікації.

У взаємодії з працівниками підрозділів кримінальної поліції співробітники відділів ювенальної превенції проводять заходи й, зокрема: виявляють причини й умови, які сприяють втягненню неповнолітніх у заняття жебрацтвом в окремому регіоні та вживають у межах своєї компетенції заходи з приводу їхнього усунення; здійснюють обмін інформацією щодо осіб, які перебувають на профілактичних обліках у зв'язку з учиненням даного виду кримінального правопорушення; проводять комплексні оперативно-профілактичні заходи щодо контролю за особами, які перебувають під адміністративним наглядом, а також засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, з метою запобігання вчиненню ними кримінальних правопорушень і, зокрема, втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом [45, с. 198].

На нашу думку, з'ясування змісту поняття "втягнення" має важливе практичне та методологічне значення для удосконалення методики розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. При цьому в загальній нормі не

розкривається зміст даного терміну, що викликає наукові дискусії та створює труднощі у правозастосуванні.

Деякі автори під втягненням неповнолітніх розуміють психічний або фізичний вплив на неповнолітніх з метою їх спонукання вчинити будь-який зі злочинів самостійно чи в ролі співучасника [46, с. 376].

Кривоченко Л.М. визначає «втягнення», як активну діяльність, яка умисно спрямована на формування в неповнолітніх злочинних поглядів, навичок, злочинного наміру. При цьому втягнення найчастіше пов'язане із втягненням не в одне конкретне кримінальне правопорушення, а взагалі у злочинну діяльність [47, с. 77].

Юзікова Н.С. та Пудовочкин Ю.Е. під поняттям втягнення у злочинну діяльність (навіть і одноразове) розуміють втягнення неповнолітніх у вчинення одного або кількох кримінальних правопорушень, схилення їх до злочинної діяльності взагалі, підготування неповнолітніх до участі у кримінальних правопорушеннях [48, с. 45; 49, с.96].

М.М. Биргеу звертає увагу на характеристики підбурювання неповнолітніх, як на центральній формі втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність [50, с. 14]. А.К. Щедрина, вказує, що втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність може виявлятися в підбурюванні неповнолітніх до участі у вчиненні різних кримінальних правопорушень, у спонуканні їх до цього й т. ін. [51, с. 315]. На нашу думку, не зовсім правильно ототожнювати втягнення і підбурювання, бо це суперечить положенням вищих судових інстанцій та положенням кримінального законодавства щодо інституту співучасті.

Відповідно до ч.4 ст. 27 КК України підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину [40]. Втягнення є закінченим із моменту вчинення дій, спрямованих на втягнення, незалежно від того, учинив щось неповнолітній чи ні. Підбурювання є закінченим лише у випадку вчинення неповнолітнім певних дій. Як зазначає Є.Ю. Пудовочкин, підбурювання неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення, проходить три

етапи: вплив на психіку неповнолітнього з метою викликати в нього рішучість учинити кримінальне правопорушення; виникнення такої рішучості; учинення неповнолітнім кримінального правопорушення. Однак втягнення буде вважатися закінченим уже на першому етапі [49, с. 103].

Л.М. Кривоченко стверджує, що не можуть підпадати під поняття втягнення такі дії дорослого, які тією чи іншою мірою сприяли вчиненню кримінального правопорушення, але не були спрямовані на те, щоб підштовхнути неповнолітнього на злочинний шлях, схилити його до заняття злочинною діяльністю [47, с. 77].

Утягти у що-небудь – значить викликати бажання це що-небудь зробити [53, с. 26], тому в буквальному розумінні термін "втягнення" передбачає наявність певної системи так званих «витягувальних» дій. Разом з тим у правозастосуванні сформувалася тенденція визнавати злочинними й одиничні випадки схилення неповнолітнього до вчинення злочинних дій [54, с. 24].

Здійснивши аналіз розвитку кримінально-правових норм, що передбачають кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, як у дорадянський й радянський період, так і сучасної України, можна стверджувати, що вони спрямовується на охорону та захист прав дітей та неповнолітніх від згубного впливу дорослих осіб.

Із перетворенням жебрацтва на своєрідну форму експлуатації, бізнесу, кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство вимагає вдосконалення, що позитивно вплине на якісне та ефективне розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

1.2 Криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом

Суспільна небезпечність втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом полягає в тому, що дії, які його утворюють, посягають на суспільні відносини, що забезпечують основні принципи суспільної моральності у сфері належного

інтелектуального, фізичного та морального виховання і розвитку неповнолітніх. Такі дії дорослих негативно впливають на підростаюче покоління, деформують в них моральні цінності, чим прищеплюють їм аморальні погляди та асоціальні ідеї. Державні органи влади захищають інтереси неповнолітніх від таких посягань на законодавчому рівні. Прикладом є ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III, в якій зазначено, що держава здійснює захист дитини від: усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють; втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин; залучення до екстремістських релігійних психокультових угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо. Держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства [55].

Як вважають теоретики та практики, на поведінку дітей впливають настанови дорослих з приводу того, що за вчинення кримінального правопорушення діти не будуть покарані, оскільки вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Аналізуючи судову практику можна зробити висновок, що у родині, де дитина отримує злочинний приклад – жебрацтво, пияцтво, бійки, тощо – неповнолітній, засвоївши такі ж принципи поведінки та вважаючи їх нормою, в майбутньому стає злочинцем. Батьки, через алкогольну чи наркотичну залежність, поганий матеріальний стан, не можуть належним чином

виховувати дітей, але часто усвідомлюють відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом [56, с. 177].

Ми вважаємо, що регулювання правовідносин, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом, потребує не лише подальшого вдосконалення, але й своєчасного, ефективного та правильного застосування заходів державного контролю, з метою недопущення вчинення незаконних дій щодо неповнолітніх. У зв'язку з цим, удосконаленню підлягає і розроблення методик, програм та побудова моделей ефективного розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

У теперішніх умовах, коли відбуваються активні соціально-економічні та політичні зміни, виникає необхідність у підвищенні професіоналізму слідчих, прокурорів і суддів, оскільки вони є носіями державної влади, основним завданням якої є забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина. В зв'язку із цим, перед наукою криміналістикою постійно виникає ряд завдань, спрямованих на розробку і впровадження у практику протидії злочинності наукових методів, засобів, способів і прийомів, що є надійними інструментами у роботі правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Сукупність таких інструментів загалом отримала назву «криміналістичні методики».

Криміналістичну методика можна розглядати у двох аспектах – теоретичному та практичному. У теоретичному аспекті, криміналістична методика – це розділ криміналістики, де вивчаються теоретичні положення і розробляються практичні рекомендації щодо організації, керівництва, планування та провадження розслідування та запобігання окремим видам кримінальних правопорушень; у практичному відповідно – науково обґрунтований процес застосування у практичній діяльності органів досудового розслідування криміналістичних засобів і методів розслідування та запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень [57, с. 230–231].

В. Бахін зазначає, що криміналістична методика – це завершальний розділ науки криміналістики, який є системою наукових положень (закономірностей,

принципів) і розроблених на їх основі практичних рекомендацій (алгоритмів, програм), які забезпечують оптимальну організацію розслідування та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. О. Н. Колесніченко першим визначив методику, як систему загальнонаукових положень, методичних рекомендацій, заснованих на нормах кримінально-процесуального закону, що використовуються з метою розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

П.Д. Біленчук так визначав методику: «Криміналістична методика – це система взаємозалежних та взаємно визначальних, чітко визначених елементів, розміщених у певній послідовності, що становлять структуру методики» [58, с. 348-349].

Нам імпонує думка М. Яблокова, який зазначав, що криміналістична методика розслідування являє собою цілісну частину криміналістики, що вивчає кримінальний досвід вчинення окремих видів кримінальних правопорушень і слідчу практику їх розслідування, а також розробляє на основі пізнання їх закономірностей систему найбільш ефективних методів розслідування і запобігання вчиненню різних видів кримінальних правопорушень.

До переліку інформаційних джерел методики розслідування відносяться: результати науково-узагальненого слідчого досвіду; відповідні кримінально-правові та процесуальні норми, що визначають загальні умови кримінального судочинства; дані загальної теорії та інших частин криміналістики; положення загальної наукової методології, багатьох гуманітарних і природничих наук; відомості про особливості сфер людської діяльності, де відбуваються специфічні кримінальні правопорушення. Разом з тим криміналістична методика впливає на розвиток загальної теорії криміналістики й інших її частин і, зокрема, нерозривно пов'язує технічні засоби, способи їх використання, тактичні прийоми слідства зі специфікою методів розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [59, с. 257-258].

Одним із найважливіших елементів криміналістичної методики – є криміналістична характеристика. Над проблемою визначення сутності криміналістичної характеристики загалом та криміналістичної характеристики

кримінальних правопорушень проти моральності, зокрема працювали такі науковці та практики як: Н. Антонюк, Р. Белкін, П. Біленчук, О. Васильєв, І. Вишнівський, І. Возгрін, К. Гавло, І. Герасимов, О. Дрозд, Я. Дякін, В. Журавель, Т. Ківалова, О. Колесніченко, В. Коновалова, С. Моліцький, М. Панов, М. Салтевський, О. Світличний, М. Селіванов, В. Танасевич, О. Татаров, І. Топольскова, О. Філіппов, В. Шепітько, М. Яблоков та інші.

Успішне розслідування кримінального правопорушення багато в чому визначається умінням слідчого визначити не тільки кримінально-правову, але й криміналістичну характеристику. Для цього необхідно мати уявлення про типові криміналістично значущі риси різних видів злочинної діяльності, а також вміти цілеспрямовано виявляти необхідну криміналістичну інформацію щодо конкретного кримінального правопорушення та її співвідносити з криміналістичною характеристикою відповідного виду кримінального правопорушення.

Після наукової конференції у 1976 році у м. Одеса, на якій детально розглядалися питання, пов'язані з проблемою криміналістичної характеристики, визначення криміналістичної характеристики як наукової категорії криміналістики вперше було включено у програми курсу "Криміналістика" (для юридичних факультетів університетів і для юридичних інститутів) як самостійної теми "Криміналістична характеристика злочинів". У нових підручниках криміналістики з'явилися глави, присвячені цій темі [60, с. 43; 61, с. 115; 62, с. 30].

На даний час продовжуються дискусії відносно криміналістичної характеристики. Під час дискусій, науковці, в основному, ставили собі за мету виявити те, що є важливим для цього поняття, і сформувати перелік основних елементів криміналістичної характеристики злочинів.

У розвитку криміналістичної характеристики злочинів, як теоретичного поняття науки криміналістики, можна виділити такі етапи:

1. Перша згадка і опис криміналістичної характеристики злочинів у працях О. Н. Колесніченка, С. П. Мітрічева, Л.О. Сергеева (70-ті роки ХХ ст.);

2. Розробка теоретичних засад криміналістичної характеристики злочинів (80-ті роки – початок 90-х років ХХ ст.);

3. Розробка криміналістичних характеристик окремих видів і груп злочинів і поглиблення розробки теорії криміналістичної характеристики злочинів (початок 90-х років ХХ ст. – до нашого часу) [63].

Щодо історичного аспекту ідеї криміналістичної характеристики можна виділити дві думки. Відповідно до першої з них, поняття криміналістичної характеристики не нове, оскільки в окремих криміналістичних методиках містилася згадка про її складові елементи та їхню роль у організації розслідування. Цієї думки дотримуються А. В. Дулов [64, с. 57], І. Ф. Крилов [65, с. 32] та ін.

Натомість, на думку, В. Г. Гончаренка, В. Є. Коновалової, А. Г. Матусовського та ін., криміналістична характеристика – це нова наукова категорія криміналістики. Вони зазначають, що криміналістична характеристика не існувала раніше, оскільки наявні відомості про злочин були не систематизовані, не розглядалися як система. Поява криміналістичної характеристики – це закономірний результат розвитку понятійного апарату науки, що відображає якісно новий підхід до вирішення питань методики розслідування [66, с. 15]. Ми також вважаємо, що криміналістична характеристика – це нова наукова категорія криміналістики.

Науковці по різному трактують визначення поняття «криміналістична характеристика». До прикладу, В. Гавло криміналістичну характеристику визначає, як поняття різного ступеня абстракції, що містить різні рівні інформації стосовно злочину. Р. Белкін зазначав, що криміналістична характеристика – це характеристика вихідної інформації, системи даних стосовно способу вчинення та розкриття кримінального правопорушення, особи очевидного злочинця, очевидних мотивів і мети кримінального правопорушення, окремих обставин вчинення кримінального правопорушення (місце, час, умови). В. Шиканов у криміналістичній характеристиці вбачає вірогідну модель, що використовується слідчим, як об'єктивна інформація. Як вважає О. Колесніченко, криміналістична

характеристика – це система відомостей про криміналістично значимі ознаки кримінальних правопорушень даного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і служить побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування [67, с. 136]. Найбільш вдале визначення криміналістичної характеристики, на нашу думку, запропонував М. Яблоков, який під нею розумів систему опису криміналістично значущих ознак виду, групи і окремого кримінального правопорушення, що виявляються в особливостях способу, механізму і обстановки його вчинення, що дає уявлення про злочинну діяльність і має своїм призначенням забезпечення успішного вирішення завдань розкриття, розслідування та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень [59, с. 19].

Криміналістична характеристика сприяє: розробленню окремих методик розслідування; визначенню напрямку розслідування конкретного кримінального правопорушення; побудові окремих програм і моделей розслідування кримінальних правопорушень [56, с. 177].

П. Біленчук виділяє такі функції криміналістичної характеристики:

- прикладна (полягає в тому, що інформація про типові ознаки та їх зв'язки впливає на хід розкриття та розслідування кримінальних правопорушень);

- пізнавальна (її сутність полягає в тому, що криміналістична характеристика конкретного кримінального правопорушення виділяє їх ознаки з навколишнього середовища і таким чином допомагає суб'єкту пізнання (слідчому, оперативному працівнику) пізнавати об'єкт – кримінальне правопорушення);

- заміщення (полягає в тому, що правильно побудована криміналістична характеристика виду (групи) конкретного кримінального правопорушення є інформаційною моделлю, а тому заміщає оригінал – вид (групу) або конкретне кримінальне правопорушення, тим самим допомагає їх краще пізнавати);

- інформаційна (полягає в тому, що криміналістична характеристика виду (групи) конкретного кримінального правопорушення не тільки відображає вихідну інформацію про об'єкт пізнання, а й допомагає отримати нову інформацію про нього);

- прогностична (проявляється в тому, що на основі криміналістичної ха-

рактеристики виду (групи) або конкретного кримінального правопорушення можна робити науково обґрунтовані прогнози (наприклад, про імовірне місце вчинення кримінального правопорушення, прогнозувати кримінальне правопорушення та обставини, що його супроводжували тощо);

- організаційно-методична (полягає в тому, що криміналістична характеристика видів (груп) або конкретного кримінального правопорушення допомагає правильно вибрати методи розслідування і організувати роботу по кримінальному провадженню) [58, с. 366].

Відомості для криміналістичної характеристики кримінального правопорушення збираються за допомогою засобів, прийомів і методів всіх розділів криміналістики. Тому вона формується в результаті наукового вивчення і узагальнення усіх видів криміналістично значущої інформації, властивої різним видам кримінальних правопорушень.

В зв'язку із цим, в основі криміналістичної характеристики кримінального правопорушення лежать дані вивчення залишених ним матеріальних та ідеальних слідів, як результату взаємодії його суб'єкта з іншими особами, матеріальними й іншими об'єктами навколишнього середовища, що вказують на криміналістично значимі ознаки кримінального правопорушення, особу злочинця, різні обставини, в тому числі і побічно пов'язані з даним діянням, які є важливі для розкриття кримінального правопорушення. Сукупність матеріальних, інтелектуальних та інших слідів-наслідків злочинної діяльності, що дають уявлення про її характерні особливості, утворює фактичну (інформаційну) основу криміналістичної характеристики.

Криміналістична характеристика кримінального правопорушення може бути декількох рівнів (окремого кримінального правопорушення, виду, різновиду, групи кримінальних правопорушень). Характеристика групи, виду кримінальних правопорушень є найбільш інформативною і важливою в справі їх розкриття та розслідування. Видові і групові криміналістичні характеристики є типовими, тобто містять цілісне науково-узагальнене уявлення про відповідний вид або групи кримінальних правопорушень. Криміналістична характеристика окремого

кримінального правопорушення, отримана в процесі її розслідування і подальшого наукового осмислення, завжди є індивідуальною, але і в той же час найчастіше близькою до якогось її типу [59, с. 19].

Вчені, які досліджували процес побудови криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень, по-різному називали та класифікували джерела інформації, які використовувалися для такої побудови. На нашу думку, найбільш розширену і повну класифікація таких джерел розробив П. Біленчук, а саме:

I. Люди:

1. Працівники правоохоронних органів (слідчі, оперативні працівники тощо);
2. Спеціалісти (судмедексперти, експерти-криміналісти, лікарі-психіатри тощо);
3. Підозрювані, обвинувачувані, засуджені за вчинення кримінальних правопорушень;
4. Потерпілі від кримінальних правопорушень.

II. Документи:

1. Письмові (кримінальні провадження, книги, періодичні видання тощо);
2. Графічні (план місцевості, де проводився обшук, огляд місця події тощо);
3. Звукові, кіно-, фото-, відео (відео- додатки до протоколів огляду місця події, аудіо- записи допитів тощо);
4. Статистичні (статистичні картки тощо).

III. Джерела первинної інформації:

1. Кримінальні провадження;
2. Матеріали підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
3. Книги: а) монографії; б) підручники і навчальні посібники; г) наукові праці і матеріали наукових конференцій;
4. Періодичні видання: а) журнали; б) газети;
5. Спеціальні видання: а) інформаційні бюлетені; б) інформаційні листки;
6. Проміжні види публікацій: а) попередні публікації (друкуються в порядку обговорення до появи основної публікації); б) автореферати дисертацій;

7. Неопубліковані документи: а) переклади; б) дисертації; в) звіти про результати науково-дослідних робіт.

IV. Джерела вторинної інформації

1. Довідкові видання: а) енциклопедії; б) довідники; в) тлумачні словники;
2. Огляди: а) аналітичні; б) реферативні;
3. Реферативні журнали;
4. Експрес-інформація.

Також слід вказати на методи, що використовуються для збору інформації з метою побудови криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень:

1. Документальний метод, що полягає у вивченні кримінальних проваджень та інших документальних джерел;

2. Біографічний метод, який полягає у збиранні і узагальненні відомостей біографічного характеру (при цьому інформаційними джерелами є автобіографії злочинців, щоденники, довідки лікувальних, навчальних і виховних установ тощо).

3. Метод аналізу результатів діяльності, що полягає у дослідженні суспільних результатів діяльності особи, що вивчається. За допомогою цього методу збирають інформацію про інтереси, здібності, вміння і навички злочинця. При цьому необхідно аналізувати письмові документи, залишені злочинцем, продукти його художньої творчості, виробничої діяльності тощо.

4. Метод експертних оцінок, який застосовують, для вирішення найскладніших завдань. При цьому велику допомогу надають судові психологи, психіатри та медики.

5. Метод вивчення груп і колективів, що застосовують, наприклад, для з'ясування умов, за яких у злочинця сформувалися певні нахили і психічні відхилення тощо.

6. Опитування – метод збору криміналістичних даних, який ґрунтується на зверненні особи, що опитує, до респондента із запитаннями. Найбільш значимим видом опитування є анкетування засуджених, працівників правоохоронних органів тощо [58, с. 369].

Тому можемо зробити висновок, що криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом є системою криміналістично значущих відомостей, що сприяють ефективній організації розслідування цього виду кримінального правопорушення з метою виконання завдань кримінального судочинства.

Щодо елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, то вони розкривають їх основні риси. Практика, результати наукових досліджень криміналістичної сутності кримінальних правопорушень показала, що незалежно від виду кримінального правопорушення, криміналістично значущі їх ознаки найчастіше можуть міститися у даних про спосіб, механізм і обстановку вчинення кримінального правопорушення, типових, поведінкових та інших особливостей їх суб'єктів. Разом з тим для окремих видів, груп кримінальних правопорушень, з урахуванням криміналістичних потреб, зазначені ознаки можуть міститися у відомостях про предмет злочинного посягання, особистісні особливості потерпілого, мотиви кримінального правопорушення, характер настання злочинного результату і т.д.

При цьому процес формування елементів, що становлять структуру цієї характеристики, виходячи з об'єкта вивчення, не може не враховувати загальну структуру злочинної діяльності та характерну для її відповідного виду. У той же час ця структура не може не узгоджуватися певною мірою з кримінально-правовими, кримінально-процесуальними і кримінологічними напрямками пошуку відповідної інформації про кримінальне правопорушення [59, с. 19].

Л. О. Сергєєв один з перших дослідив конструктивні особливості криміналістичної характеристики та обґрунтував доцільність виокремлювати у її структурі такі складові елементи: особливості способів і слідів певних видів кримінальних правопорушень; обставини, що характеризують учасників кримінальних правопорушень та їх злочинні зв'язки; об'єктивна сторона складу злочину; час, місце і обстановку вчинення кримінальних правопорушень; об'єкт замаху, а також взаємозв'язок факторів, що детермінують учинення злочину [68, с. 43].

В. Гавло виділив такі елементи криміналістичної характеристики: а) ситуація, що виникла перед вчиненням кримінального правопорушення; б) спосіб кримінального правопорушення (підготовка, вчинення, приховання); в) слідча реальна ситуація, що склалася на момент порушення кримінального провадження; г) ситуація розслідування на початковому, подальшому та завершальному етапах [69, с. 123].

С. Винокуров до складових криміналістичної характеристики відніс: типові ситуації вчинення кримінального правопорушення; спосіб вчинення кримінального правопорушення; слідчі (типові) ситуації; коло обставин, що підлягають встановленню на першочерговому етапі розслідування [70, с.102].

О. Філіппов до переліку основних елементів криміналістичної характеристики включив: а) безпосередній предмет злочинного замаху; б) спосіб вчинення і приховання кримінального правопорушення; в) обставини за яких здійснювалася підготовка до вчинення кримінального правопорушення та відбувалося його безпосереднє вчинення (час, місце, умови охорони об'єкта і т. п.); особливості слідів, що залишаються злочинцем (механізм слідоутворення в широкому розумінні); особа злочинця і потерпілого (включаючи і мотиви злочину) [71, с. 12].

А. І. Баянов у структурі криміналістичної характеристики виділив, зокрема, такі елементи: спосіб підготовки, вчинення і приховання кримінального правопорушення; предмет і наслідки злочинного замаху; особа потерпілого; особа злочинця; мотив і мета вчинення кримінального правопорушення [72, с. 104].

На думку Р. Белкіна, до криміналістичної характеристики повинні входити: характеристика вихідної інформації, система даних про спосіб вчинення, приховання кримінального правопорушення та типових наслідків його застосування; особа ймовірного злочинця та ймовірні мотиви і мета кримінального правопорушення; окремі обставини вчинення кримінального правопорушення (місце, час, обстановка) [73, с. 192].

Ще більше коло елементів криміналістичної характеристики окреслив І. Лузгін: а) типові способи вчинення і приховання кримінальних правопорушень,

знаряддя кримінального правопорушення, що використовуються, послідовність дій; б) типові умови кримінальної ситуації (місце, час, погодні та інші умови); в) типові чинники, що детермінують вибір способів і умов підготовки, вчинення і приховування кримінальних правопорушень, мотив і мета діяння; г) стійкі особливості об'єкта (предмета) замаху, що впливають на підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення; д) типові сліди та документи, як матеріальні джерела інформації, а також особливості їх утворення, знищення, приховування, взаємні зв'язки слідів; е) найбільш ймовірні свідки; є) особливості особи злочинця, потерпілого, свідка, чинники, що впливають на формування їх показань і поведінки під час розслідування; ж) характер і розмір збитків [74, с. 27].

На нашу думку, найбільш вдало виділив основні елементи криміналістичної характеристики О. Колесніченко: а) спосіб підготовки, вчинення і приховування кримінальних правопорушень; б) місце, час, обстановка, знаряддя і засоби вчинення кримінальних правопорушень; в) предмет замаху; г) особа злочинця; д) особа потерпілого; е) сліди кримінального правопорушення (в широкому розумінні) [75, с. 35].

Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом передбачена ст. 304 КК України – «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність». Аналізуючи ознаки вказаного кримінального правопорушення, пропонуємо детально розглянути елементи криміналістичної характеристики, які, на нашу думку, мають найбільше значення для їх використання у практичній діяльності слідчого.

Спосіб злочину – це характер дій злочинця, що виражається у певній системі операцій і прийомів. Його структура охоплює: способи підготування до злочинного діяння; способи його вчинення; способи приховування (маскування) [76, с. 183].

Дані про спосіб вчинення кримінального правопорушення, в криміналістичному розумінні, складають один з найважливіших елементів аналізованої структурної системи криміналістичної характеристики. Спосіб

вчинення кримінального правопорушення, який залишає в слідах-наслідки свої специфічні ознаки, є важливим джерелом відомостей про якісний бік злочинної поведінки правопорушників.

Під способом вчинення кримінального правопорушення, в криміналістичному сенсі, доцільно розуміти об'єктивно і суб'єктивно обумовлену систему поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення кримінального правопорушення, що залишає різного роду характерні сліди зовні, що дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів одержати уявлення про суть того, що відбулося, а також своєрідності злочинної поведінки правопорушника, його окремих особистісних даних. Все це дозволяє визначити найбільш оптимальні методи вирішення завдань розкриття кримінального правопорушення.

Криміналістичне розуміння способу вчинення кримінального правопорушення у певній мірі відрізняється від кримінально-правового його тлумачення. Так, зокрема для криміналістів, у дослідженні способу вчинення кримінальних правопорушень на перший план виступають ті його інформаційні сторони, які є результатом проявів зовнішніх закономірностей відображення основних властивостей обраного способу досягнення злочинних цілей. У зв'язку з цим, значну цінність представляють сліди, що вказують на те, яким чином злочинець здійснив наступне: потрапив та залишив місце кримінального правопорушення, здолав різного роду перешкоди, використав своє службове становище, виконав намічену злочинну мету, які підроблені документи, навички, знання і фізичні зусилля застосував, намагався (або не намагався) приховати сліди вчиненого діяння. Не менш істотні є сліди, що свідчать про характер зв'язку злочинця з предметом злочинного посягання, потерпілим та ін.

Саме такого роду ознаки, які проявляються зовні та дозволяють створити основу для найшвидшого розпізнання у первинних слідчих даних у справі того чи іншого характерного способу вчинення кримінального правопорушення, що розслідується. Це відповідно дає можливість точніше визначити напрями і методи виявлення відсутніх даних про спосіб вчинення кримінального правопорушення і злочинця. При цьому, з криміналістичної точки зору, важливо не тільки виявити

всі зовнішні прояви застосованого способу вчинення кримінального правопорушення, а й встановити, що в ньому було заздалегідь заготовлено правопорушником, а що стало результатом пристосування до ситуації. Ці відомості дозволяють краще розібратися в механізмі вчинення кримінального правопорушення [59, с. 20-21].

У Кримінальному кодексі України, а саме у ст. 14 зазначається, що готуванням (підготовкою) до кримінального правопорушення є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення [40, с. 15].

До типових способів підготовки до вчинення кримінального правопорушення, у тому числі втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, зокрема, можна назвати такі:

1) послаблення або відсутність самоконтролю неповнолітнього за своєю поведінкою та діями (спільне споживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, одурманюючих речовин, лікарських препаратів);

2) вибір неповнолітніх, яких найімовірніше можна залучити до заняття жебрацтвом (неповнолітніх, які раніше вчиняли протиправні діяння, підлітків із малозабезпечених сімей, сиріт тощо);

3) прояв дружньої підтримки неповнолітньому, з метою втягнути його у заняття жебрацтвом;

4) прищеплення неповнолітньому інтересу до особливостей злочинного життя (проведення різноманітних бесід, розмови щодо покращення матеріального становища неповнолітнього);

5) виготовлення, придбання, пристосування знарядь і засобів (наприклад, виготовлення підроблених медичних документів про хворобу, інвалідність, сирітство, різноманітних табличок із проханням про допомогу, носіння знищеного, пошкодженого чи брудного одягу, одягу, що не відповідає погоднім умовам чи порі року з метою викликати у перехожих жалість та співчуття тощо).

Задля досягнення злочинної мети дорослі, достатньо володіючи

інформацією про конкретну життєву ситуацію, зазвичай, використовують такі особистісні характеристики неповнолітніх, як здатність легко підпадати під чужий вплив, піддатливість вмовлянням і погрозам, брак життєвого досвіду, відсутність критично оцінювати особисту поведінку та поведінку інших осіб тощо [77, с. 98].

Спосіб учинення кримінального правопорушення свідчить про те, як, яким чином особа вчиняє суспільно небезпечне діяння, а також які прийоми, методи і засоби для цього застосовує. Спосіб учинення кримінального правопорушення характерний, насамперед, для злочинної дії як активної, вольової суспільно небезпечної поведінки особи. Дані про спосіб вчинення кримінального правопорушення дозволяють у повній мірі встановити сліди, їх локалізацію, виявити особливості механізму слідоутворення [76, с. 183–184]. Втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом може бути вчинене такими способами: погрози, шантажу, обману, переконання, поради, обіцянки тощо. Для повного розуміння, вважаємо за доцільне, докладно розглянути кожен із способів:

1) обіцянки: з обіцянкою спільного використання або розподілу речей чи грошей, які будуть отримані під час жебракування; обіцянку дружби, надати неповнолітньому вище місце у групі підлітків, що сформувалася за ознакою спільного місця проживання; бажання підняти його особистий авторитет в осередку однолітків, «гарантії» захисту від інших агресивно налаштованих підлітків; допомога «позбутися» кривдника; обіцянка «покровительства»; надання допомоги у лікуванні хворих родичів; обіцянка будь-якої винагороди чи подяки за жебракування; допомога неповнолітньому у працевлаштуванні, у наведенні приятних зв'язків з подругою тощо. Неповнолітній повинен повірити у обіцянки задоволення його нагальних інтересів, бажань чи прагнень.

2) обман: при наданні удаваної інформації та створенні хибних уявлень, наприклад, про відсутність можливості покарання за вчинення кримінального правопорушення; перекручування обставин або приховування істини щодо суті злочинного діяння, його наслідків тощо.

3) пропозиції (вимоги) зайнятися жебрацтвом, поєднані з погрозами

знищення майна неповнолітнього чи його родичів або близьких осіб; заподіяння шкоди здоров'ю неповнолітнього або близьких йому осіб; вилучити чи відсторонити неповнолітнього з комфортного та звичного для нього середовища особистого спілкування (родини, друзів, однолітків тощо). Погрози можуть виражатися в усній, письмовій чи конклюдентній формі, передаватися з допомогою засобів зв'язку (телефон, електронна пошта, соціальні мережі тощо);

4) шантаж: загроза розголошення відомостей ганебних для потерпілого або його близьких та інших відомостей, які здатні заподіяти істотну шкоду їхнім правам чи законним інтересам; загроза поширення про потерпілого відомостей, які він вважає за необхідне зберегти в таємниці. При цьому способі вчинення кримінального правопорушення не має значення достовірність чи недостовірність фактів, поширенням яких загрожує винний.

5) фізичний вплив: причинення неповнолітньому тяжкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження; вчиненням іншого більш тяжкого кримінального правопорушення.

б) шляхом іншого способу: проста пропозиція (без обіцянок і погрози); пропозиція-прохання; пропозиція, яка супроводжується власним прикладом, коли особа, котра втягує, пропонує повторювати її дії; пропозиція, що супроводжується схваленням злочинного способу життя, бажанням викликати інтерес до злочинного способу життя, його «романтики»; розпивання спільно з неповнолітнім алкогольних напоїв з метою полегшення його втягнення у заняття жебрацтвом; переконання в отриманні певних вигод, переваг у випадку вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення; використання батьківського чи опікунської впливу, родинних взаємин і, зокрема, коли втягнення здійснюється родичем неповнолітнього; пропозиція анулювати борг; надати матеріальну винагороду чи можливість задовольнити бажання розпочати статеві зносини з дорослою жінкою, яка здійснює втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

Як показує практика, у випадках, коли пропозиція здійснити кримінальне правопорушення конкретизована відповідним чином (наприклад, обіцянка

грошей, умовляння, погрози тощо) - тоді кваліфікація втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом не викликає особливих труднощів. Набагато складніше оцінювати обставини, коли дорослий лише пропонує неповнолітньому зайнятись жебрацтвом, не підкріплюючи цього будь-яким способом.

Названі способи втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом можна звести до двох основних груп, а саме: способи, які не пов'язані з насильством чи загрозою його застосування та способи, що поєднані з насильством [78, с. 905].

До першої групи відносяться такі способи: обіцянка, обман, шантаж, роз'яснення, пропозиція, переконання, особистий приклад та ін. Результати кримінальних проваджень показують, що близько 86% втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом було вчинено з застосуванням ненасильницьких способів [79].

До другої групи відносяться побої, заподіяння шкоди здоров'ю, катування, зв'язування та інші дії, а також погроза їх застосування (конкретна і реальна). Вказана група способів відрізняється підвищеним ступенем суспільної небезпеки.

Досліджуваний вид кримінального правопорушення полягає в умисному схиленні неповнолітнього до систематичного (не менше трьох разів) жебракування у сторонніх осіб грошей або інших матеріальних цінностей. Воно має місце, як у випадку схилення неповнолітнього у будь-який з названих способів до одноосібного жебрацтва, так і при залученні неповнолітнього до участі в такій діяльності спільно з особою, яка досягла повноліття [78, с. 905].

Важливість визначення способу втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, вбачаємо з Постанови пленуму Верховного суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27.02.2004 № 2, де, зокрема, зазначається, що судам необхідно з'ясувати, які форми та способи втягнення неповнолітнього у вчинення протиправних дій застосовувалися дорослою особою, характер фізичного чи психічного примусу, а також – чи не зловживала ця особа службовою, матеріальною або іншою залежністю від неї неповнолітнього. З метою повного з'ясування зазначених обставин справи суд має

забезпечити сторонам рівні можливості для подання доказів, а за необхідності – дослідити їх за власною ініціативою. Засуджуючи дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, суди повинні приділяти належну увагу формулюванню обвинувачення, визнаного судом доведеним, розкриваючи як суб'єктивну, так і об'єктивну сторони діянь із зазначенням конкретних форм і способів втягнення. Також у справах про втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність суди мають перевіряти, чи зазначено чітко й конкретно у постановах про притягнення як обвинуваченого та в обвинувальних висновках, у чому саме полягало втягнення. Встановивши, що зазначені вимоги закону органами досудового слідства чи прокурорами належним чином не виконані, суд при попередньому розгляді справи вправі повернути її прокурору або на додаткове розслідування з дотриманням умов, визначених у КПК.

Судам необхідно враховувати, що серед різноманітних способів втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність найбільш небезпечним є примушування до вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння. У випадках, коли таке примушування супроводжувалося мордуванням, катуванням, заподіянням середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, погрозою вбивством, умисним знищенням або пошкодженням майна тощо, відповідальність повинна наставати за сукупністю вчинених злочинів.

При визначенні ступеня суспільної небезпеки такого кримінального правопорушення, треба враховувати форми і способи втягнення, ступінь негативного впливу на нормальний розвиток і здоров'я неповнолітнього, а також інші заподіяні кримінальним правопорушенням шкідливі наслідки.

Також вказано, що судям потрібно звернути увагу на те, що втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність батьками, опікунами, піклувальниками, педагогами, спортивними тренерами, керівниками практики студентів, наставниками неповнолітніх на підприємстві чи в установі, як правило, свідчить про підвищену суспільну небезпечність цих осіб. На високий ступінь їх суспільної небезпечності може вказувати й те, що вони втягнули в

зазначену діяльність неповнолітніх, які перебували в матеріальній чи іншій залежності від них, а також те, що останніх було втягнуто у злочинні групи, у вчинення тяжких, особливо тяжких злочинів, зокрема поєднаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи зброї або посяганням на статеву свободу та статеву недоторканність особи [80].

Однією з форм протидії розслідуванню є приховування кримінального правопорушення. За змістовною стороною приховування кримінальних правопорушень можна розділити на такі групи:

- замовчування інформації;
- знищення інформації;
- маскування інформації з метою зміни уявлення про спосіб вчинення кримінального правопорушення, особу злочинця;
- фальсифікація інформації [76, с. 184].

Серед типових способів приховування, що можуть бути використані під час вчинення втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, можна назвати: дії, спрямовані на знищення підроблених документів, які використовувались неповнолітнім при занятті жебрацтвом; знищення грошей, речей, інших матеріальних цінностей, які неповнолітній здобув під час заняття жебрацтвом і походження яких злочинець не може пояснити; замовчування інформації щодо факту знайомства з неповнолітнім, якого було втягнуто у заняття жебрацтвом тощо (Додаток А).

Місце та обстановка вчинення кримінального правопорушення, як елемент криміналістичної характеристики, дає змогу відповісти на запитання: «Де саме вчинено кримінальне правопорушення?». Під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення слід врахувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до вчинення кримінального правопорушення; б) місце безпосереднього вчинення кримінального правопорушення; в) місце, де залишені сліди злочинного посягання; г) місце приховування слідів кримінального правопорушення, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання. Ознаки місця кримінального правопорушення визначаються видом

посягання та його способом.

Вибір місця втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, зазвичай, пов'язується з емоційними компонентами. Це залежить від характеру зв'язків з неповнолітнім, виду злочинної діяльності, особистісних якостей неповнолітнього і т.п. Повнолітні особи, як правило, здійснюються підготовчі дії щодо втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом за місцем спільно проведеного дозвілля; навчання чи праці неповнолітнього тощо.

Здійснюючи дослідження місця вчинення втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом можна зробити висновок, що втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом у сільській місцевості практично відсутнє. У містах для вчинення даного кримінального правопорушення набагато сприятливі умови – це і економічне, і соціальне підґрунтя, наявність прошарку населення, який економічно спроможній надавати речі та/чи гроші неповнолітнім жебракам.

Провівши аналіз кримінальних проваджень з'ясовано, що втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом відбувалося у таких місцях: 1) вулиця – 34%; 2) квартири – 27%; 3) підвали, під'їзди, горища – 24%; 4) приватні будинки – 13%; 5) гаражі – 2% [79].

Обстановка місця вчинення кримінального правопорушення – це частина матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними. Обстановка, як сукупність матеріальних об'єктів на місці кримінального правопорушення, відображає механізм злочинної події, особливості дій злочинця чи інших учасників [76, с. 184]. Географічне розташування населених пунктів впливає на характеристику обстановки втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Наприклад, у містах, де розвинута інфраструктура, торгівля, проходять автомобільні та залізничні транспортні шляхи, втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом буде більшим, ніж у сільській місцевості, або у містах, де немає вокзалів, великих торгових центрів, ринків тощо.

Втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом відбувається, як у денний, так вечірній або нічний час. Тривалість проміжку часу, під час якого

вчиняються дії по втягненню, багато в чому залежить від особистості злочинця та особистісних якостей неповнолітнього [81, с. 54]. Час впливає на всі етапи виникнення, існування і використання доказової інформації. Врахування впливу часового фактора в процесі розслідування дає змогу: визначити час події злочину; встановити часові зв'язки між фактами; з'ясувати черговість подій, дій або фактів; обчислити тривалість різних подій та інше [76, с. 184].

Найчастіше втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом вчиняється у їх вільний від навчання час (з 15.00 до 24.00 години). Пік злочинних проявів щодо втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом припадає на 17.00-23.00 години. Основними причинами цього стали: низька трудова зайнятість неповнолітніх старшої вікової категорії; недоступність для них різних форм молодіжного дозвілля у зв'язку із скороченням кількості клубів, спортивних секцій, гуртків (або високих цін, на відвідування таких закладів). Втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом вчиняються: у навчальний час, коли діти повинні перебувати у школі; у період проходження дітьми різного роду навчальних практик; у вихідні та святкові дні; канікулярний період. Особливо варто відзначити час, коли розпочинається тепла пора року, закінчується навчання в учбових закладах, що супроводжується збільшенням обсягу вільного часу та послабленням контролю з боку педагогічних працівників.

Втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, вважається закінченим з моменту вчинення повнолітньою особою дій, спрямованих на втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, незалежно від того, чи випрошував неповнолітній гроші чи інші матеріальні цінності у сторонніх осіб.

Знаряддя вчинення кримінального правопорушення – це предмети, використовуючи які, особа вчиняє фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти. Засоби вчинення кримінального правопорушення – це предмети матеріального світу, що застосовуються злочинцем при вчиненні суспільно небезпечного діяння [82, с. 144–145].

У криміналістиці існує співвідношення та взаємозв'язок знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення. Для вирішення питання про віднесення

певного предмета до знарядь вчинення кримінального правопорушення необхідно врахувати, чи стосується він безпосередньо виконання дій, що утворюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Якщо предмет використовується під час вчинення цих дій, то він буде знаряддям вчинення кримінального правопорушення, якщо ж під час яких-небудь інших, пов'язаних із кримінальним правопорушенням, дій – засобом [76, с. 185].

Знаряддями вчинення дій щодо втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом можуть бути: різноманітні кийки, палиці, вогнепальна та холодна зброя – при примушуванні неповнолітніх до заняття жебрацтвом. Засобами, на нашу думку, для втягнення неповнолітніх в заняття жебрацтвом можна назвати: гроші, різноманітні подарунки, спиртні напої, наркотичні засоби тощо.

Предметом злочинного посягання вважаються речі матеріального світу, впливаючи на які, особа посягає на ті чи інші суспільні відносини. Точне встановлення предмета злочинного посягання дає можливість відмежувати одне кримінальне правопорушення від іншого, суміжного з ним. Ті або інші ознаки предмета посягання можуть виступати, як пом'якшуючі чи обтяжуючі обставини одного і того самого кримінального правопорушення або перетворювати кримінальне правопорушення на особливо тяжкий його вид [76, с. 185].

Фактичне встановлення (фактична наявність) предмету кримінального правопорушення – є однією із необхідних умов для застосування відповідної кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за так зване «предметне» кримінальне правопорушення, та його кваліфікації як закінченого злочину. У свою чергу, кваліфікація втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, як закінченого кримінального правопорушення, можлива й без фактичного одержання винним грошей, речей чи інших матеріальних цінностей від заняття жебрацтвом. Тому, зазначені майнові блага знаходяться поза межами складу кримінального правопорушення (оскільки їх фактична наявність для кваліфікації кримінального правопорушення, як закінченого, у даному випадку не вимагається). Отже, предмет не є обов'язковою ознакою аналізованого складу кримінального правопорушення. Вище вказане дозволяє зробити висновок, що

втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, слід віднести до так званих у науці кримінального права «безпредметних» кримінальних правопорушень [83, с. 133; 84, с. 100; 85, с. 49].

Система ознак особи потерпілого має складну структуру й охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професія, фах, освіта та ін.), дані про спосіб життя, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки. Дані про потерпілого містять також відомості про його віктимність (схильність, в силу низки обставин, ставати жертвою кримінального правопорушення [76, с. 185]. Потерпілим від досліджуваного нами кримінального правопорушення – є неповнолітня особа. Кримінальний кодекс України не містить визначення поняття «неповнолітній». Відповідно до ст. 6 Сімейного кодексу України та ст. 32 Цивільного кодексу України неповнолітніми є особи віком від 14 до 18 років. З огляду на системність, як основну ознаку права в кримінальному праві, варто використовувати це поняття в такому ж значенні. Хоча в диспозиції кримінально-правової норми згадується про потерпілого у множині («втягнення неповнолітніх»), кримінальна відповідальність настає і в разі втягнення одного неповнолітнього у заняття жебрацтвом [86].

У криміналістичному вивченні особистості потерпілих, можна виділити два напрямки. З одного боку – це збирання та вивчення даних про встановлену слідчим особу потерпілого. Така інформація – є вкрай важливою для належної оцінки слідчим обставин кримінального провадження, з'ясування кола осіб, винних у вчиненні втягнення неповнолітнього у зайняття жебрацтвом (при невідомому суб'єкті діяння) тощо. З іншого – збирання та вивчення інформації – є необхідністю для встановлення невпізнаних або ще невідомих потерпілих, а також побудови версій про невстановлених злочинців [59, с. 24]. Неповнолітні, яких втягнуто у заняття жебрацтвом, здебільшого, характеризуються відсутністю самостійності, схильністю до наслідування, інтересом до наведення зв'язків з представниками кримінального середовища; зацікавленістю злочинськими традиціями, їх нормами повсякденного спілкування тощо.

Як свідчать проведені дослідження, особи, яких раніше втягували у заняття

жебрацтвом, в більшості випадків, мали низьку успішність у закладах освіти. Зазначене свідчить про психічний дискомфорт таких підлітків, як за місцем навчання, так і в сім'ї через їх слабку успішність. Ці обставини змушують неповнолітнього шукати шляхи зниження дискомфорту і задоволення інших (фінансових та фізіологічних) потреб у групах неповнолітніх з такими ж проблемами, які не рідко формуються при активному впливі дорослого злочинного «авторитета», поведінка та характер якого дитина сприймає за еталон або зразок для наслідування [87, с. 336]. Прийшовши в такі групи зі своїми невирішеними проблемами, неповнолітні шукають можливість задоволення своїх потреб бодай у приязному ставленні чи повазі до своєї особистості. У таких групах неповнолітні, зазвичай, шукають відповіді на свої невирішені проблеми, обговорюють питання, що хвилюють їх на даному етапі духовного та фізіологічного розвитку тощо.

Особа злочинця – це найбільш широке поняття, що відображає соціальну сутність особистості, складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, а також моральний і духовний світ людини, у взаємодії з соціальними та індивідуальними життєвими умовами, що певним чином позначалися на процесі учинення і приховування кримінального правопорушення [88, с. 21].

Криміналістична оцінка кримінального правопорушення неможлива без урахування даних про особистісні якості суб'єкта злочину. Результати злочинної діяльності містять сліди особистості людини, і, зокрема, відомості про її окремі соціально-психологічні властивості і якості, злочинний досвід, спеціальні знання, стать, вік, характер взаємин з потерпілою особою т. ін. Тому особистість злочинця є об'єктом самостійного криміналістичного вивчення, дані щодо якого – є важливим елементом криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

Криміналістичне вивчення особистості злочинця відбувається у двох напрямках. Перший з них передбачає отримання даних про особу невідомого злочинця, з урахуванням виду, місця і часу вчинення діяння, предмета посягання по залишених ним слідах на місці події, в пам'яті свідків тощо. Це дозволяє

визначити напрями і прийоми розшуку та затримання злочинця. Найчастіше така інформація дає уявлення про загальні властивості певної групи осіб з-поміж яких може перебувати злочинець, а подекуди – про окремі якості конкретної особистості, що вчинила кримінальне правопорушення. Ці відомості зіставляються з криміналістичними даними про те, хто найчастіше скоює кримінальне правопорушення досліджуваного виду кримінального правопорушення, з'ясовується співвідношення способу й обстановки його вчинення. Дані відомості використовуються з метою якнайшвидшого виявлення та розшуку злочинця.

Інший напрям передбачає вивчення особистості затриманого, підозрюваного або обвинуваченого з метою криміналістичної оцінки особистості суб'єкта. З цією метою доцільно зібрати відомості про життєві погляди, ціннісні орієнтації, дефекти правосвідомості, особливості анти суспільних поглядів, а також характер зв'язків, особливості поведінки до та під час вчинення кримінального правопорушення. Це допоможе налагодити необхідний контакт у цілях розслідування кримінального правопорушення, обрати найефективнішу тактику спілкування, з метою отримання правдивих показань, а також визначення найдоцільніших способів профілактичного впливу.

У випадках, коли кримінальне правопорушення вчиняється організованою злочинною групою, остання стає самостійним об'єктом криміналістичного вивчення, а отже, одним з елементів криміналістичної характеристики даного кримінального правопорушення. При цьому вивчаються особливості групи (ступінь організованості, структура, розгалуженість, розподіл ролей тощо). З'ясування цих особливостей злочинної групи дає можливість краще зорієнтуватися в напрямках розшуку фактичних даних, необхідних для розкриття усіх ланок злочинної діяльності членів групи, встановлення усіх епізодів їх злочинної діяльності [59, с. 23-24].

При розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, необхідно досліджувати такі елементи криміналістичної характеристики особи злочинця, як: стать, вік, громадянство, освітній рівень, рід занять, сімейний стан,

наявність неповнолітніх дітей, постійне місце проживання, попередню злочинну діяльність, перебування на обліку в лікаря-нарколога, морально-психологічні якості. Усі ці елементи характеристики особи злочинця не лише взаємопов'язані, але й співвідносяться з іншими елементами криміналістичної характеристики цього виду кримінального правопорушення. Так, вік і стать злочинця визначають його соціальний статус, психологічні особливості, коло спілкування. Рівень освіти та інтелектуальний розвиток часто позначається на способі вчинення кримінального правопорушення, здібностях та навичках, що використовуються. Рід занять – зумовлює коло спілкування, інтересів, ціннісних орієнтацій тощо. Сімейний стан – впливає на визначення потреб, зокрема тих, що визначають мотив кримінального правопорушення. Відомості про попередню злочинну діяльність, характеризують схильність до вчинення конкретних кримінальних правопорушень, а також відображають морально-психологічні якості злочинця [89, с. 10–11].

Суб'єктом вказаного кримінального правопорушення може бути лише особа, яка до моменту втягнення підлітка в систематичне (не менше трьох разів) заняття жебрацтвом, досягла 18-річного віку [78, с. 907].

Здійснивши аналіз наукової літератури, статистичних даних і даних отриманих під час анкетування практичних працівників Національної поліції України, ми виділили чотири групи осіб, які втягують неповнолітніх у заняття жебрацтвом:

1) особи, які розпивають з неповнолітніми алкогольні напої, вживають наркотичні речовини, проводять з ними вільний час;

2) особи віком більше 24 років, в більшості випадків раніше судимі, власники притонів, хворі на наркоманію чи алкоголізм;

3) повнолітні особи, які без спеціально поставленої мети схилити неповнолітніх до заняття жебрацтвом, встановлюють та підтримують з ними близькі стосунки (ігри в карти на гроші, спільне вживання алкоголю, наркотиків, втягування у раннє статеве життя, розмови про «романтику злочинного життя», «зłodійські закони»);

4) у багатьох випадках батьки, родичі, які втягують неповнолітнього у заняття жебрацтвом (наприклад, у циганських сім'ях, де жебракування вважається звичним видом отримання коштів).

Особі, раніше судимі, які втягували неповнолітніх у заняття жебрацтвом, характеризуються специфічними особистими якостями. Це, зокрема:

1) стійка злочинна спрямованість;

2) систематичність скоєння кримінальних правопорушень з тенденцією до зростання їх ступеня тяжкості;

3) цілеспрямований характер прагнення залучати до злочинної діяльності якомога більше осіб (формування в неповнолітніх навичок «кримінального ремесла», злочинних інтересів тощо) [90, с. 68].

Типовими слідами кримінального правопорушення вважаються будь-які зміни середовища, що виникли в результаті вчинення в такому середовищі кримінального правопорушення. Так, зокрема, слідами втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом можуть бути: сліди рук; підроблені документи (медична довідка про хворобу, довідка про сирітство тощо); ідеальні сліди (показання свідків, потерпілого, підозрюваного).

Виникнення слідів при вчиненні кримінального правопорушення – процес динамічний. Будь-який рух, взаємодія, супроводжуються відображенням, тобто виникненням змін у матеріальному середовищі. Цей процес відбувається у будь-якому історичному періоді і має загальну закономірність. Її сутність лаконічно відтворена в народній мудрості: «Немає злочину без слідів», тому, що немає руху без утворення слідів. На підставах загальної закономірності Р. С. Белкін сформулював п'ять закономірностей утворення слідів під час вчинення кримінальних правопорушень: 1) повторюваність процесу виникнення слідів; 2) зв'язок між діями злочинця й отриманням злочинного результату; 3) зв'язок між способом вчинення кримінального правопорушення і слідами, що виникають, як наслідок використання цього способу; 4) залежність вибору способу від конкретних обставин; 5) зникнення доказів (тобто слідів кримінального правопорушення).

Вказані закономірності доцільно об'єднати у три групи. До першої групи відносяться:

а). Повторюваність. За наявності однакових причин виникають однакові наслідки. Наприклад, при дотику до гладкої поверхні пальцем щоразу утворюється потожировий відбиток. Якщо поверхня шорстка, то він невидимий. Натомість, якщо поверхні полірована – то ледь помітний;

б). Зв'язок між дією і результатом. Суть цієї закономірності полягає в тому, що наявність злочинного результату свідчить про наявність протиправної діяльності. Зв'язок носить кореляційний характер і може бути представлений кількісно, що використовується для побудови криміналістичних характеристик окремих видів кримінальних правопорушень;

в). Закономірне зникнення слідів-відображень. Ця закономірність полягає у тому, що будь-який слід-відображення (матеріальний або ідеальний), після його виникнення, змінюється у часі та зникає. Таким чином, сліди кримінальних правопорушень, після їх утворення, «старіють», кількість відображеної інформації зменшується, а отже, їхнє доказове значення поступово зменшується. Знання закономірностей зберігання окремих слідів кримінального правопорушення в часі дозволяє своєчасно їх знаходити та фіксувати.

До другої групи можна віднести:

а). Зв'язок між способом і слідами кримінального правопорушення. Цей зв'язок полягає в тому, що однакові взаємодії при інших подібних умовах приводять до однакових наслідків. Якщо втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом супроводжується фізичним насильством, то обов'язково виникають специфічні сліди на тілі потерпілого (гематоми, порізи, синці тощо);

б). Зв'язок способу, яким було вчинено кримінальне правопорушення, з особою злочинця. Хоча спосіб, яким було вчинено кримінальне правопорушення, іноді називають «почерком злочинця», але за ідентифікаційною значущістю його не можна порівнювати з реальним почерком особи, який дозволяє її ототожнювати. Спосіб, як упорядкована сукупність послідовних процедур (прийомів, засобів, що використовуються), залежить від великої кількості

різноманітних чинників, які не завжди можуть бути точно визначені. Таким чином, цей зв'язок має імовірнісний характер та є точнішим при спостереженні масових явищ;

в). Залежність способу від конкретних умов. Хоча діяльність злочинця і має відносно стійкий характер, але вона не може щоразу повторюватися, в усіх без винятку деталях, оскільки кожне кримінальне правопорушення вчиняється за конкретних об'єктивних обставин. Злочинець діє залежно від ситуації, що складається під час вчинення кримінального правопорушення.

Третя група містить закономірності, що відтворюють виникнення і перебіг явищ, пов'язаних із кримінальним правопорушенням, і характеризуються суб'єктивними діями учасників кримінального правопорушення, насамперед самого злочинця, потерпілого, свідків. До них належать такі дії суб'єктів:

- таємність підготовки і вибору засобів вчинення кримінального правопорушення. Підготовка до вчинення кримінального правопорушення досить часто становить собою явище, що міститься в механізмі кримінального правопорушення. Злочинець обирає об'єкт, час, місце;

- підготовча таємна діяльність злочинця. Злочинець оглядає входи до приміщення і виходи із нього, визначає, хто зможе в цей час доби побачити або почути результати злочинних дій, обирає шляхи відходу, тощо. Внаслідок того, що злочинець попередньо був на майбутньому місці вчинення кримінального правопорушення, не виключена можливість появи випадкових свідків, які бачили і запам'ятали злочинця. При розслідуванні за «свіжими» слідами ці обставини треба враховувати;

- раптовий від'їзд, зміна зовнішності, місця проживання та/чи праці, навчання т. ін., зазвичай, є наслідками вчинення кримінального правопорушення, тому ці факти треба виявляти і ретельно встановлювати їх причину. Зрозуміло, що раптовий від'їзд або зміну зачіски не можна вважати прямим наслідком якої-небудь протиправної дії. Однак слідча і судова практика свідчать, що, після вчинення кримінального правопорушення, злочинці, нерідко, переходять, змінюють місце проживання (від'їжджають у гості, будинки відпочинку,

вербуються на роботу у райони, віддалені від місця проживання чи вчинення злочину тощо);

- наявність нестандартної поведінки – настороженість, дратівливість, скритність тощо. Природно, що така закономірність може виявлятися лише за наявності багатьох фактів. При розслідуванні вона має орієнтовне значення і її належить перевіряти у кожному конкретному випадку [58, с. 10-11].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що, як свідчить статистика, за останні роки, розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, становить незначний відсоток. Але це не означає, що йому не потрібно приділяти уваги, особливо в теоретико-прикладному аспекті. Знання основних елементів криміналістичної характеристики цього виду кримінальних правопорушень стане у нагоді слідчим. Проблемних питань, пов'язаних із розслідуванням втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, багато, тому подальші наукові дослідження в цьому напрямі - є перспективними.

Також потрібно пам'ятати, що структура криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень складна, не в повній мірі однакова для окремих видів і груп кримінальних правопорушень. Залежно від виду кримінального правопорушення, форми вини одні й ті ж структурні елементи криміналістичних характеристик можуть різнитися як за значенням, так і за походженням.

Висновки до розділу 1

1. Відсутність сімейного або державного піклування про дітей, педагогічного нагляду і належних умов їх життя та виховання - є основними детермінантами дитячого жебрацтва та, зокрема, в Україні. Загостренню даної проблематики сприяли: економічні кризи, безробіття, нужда і дитяча експлуатація. На рівні мікросередовища, жебрацтво неповнолітніх детермінується: конфліктними ситуаціями в сім'ї, навчальних закладах; аморальною поведінкою батьків та, передусім, жорстоким поводженням з дітьми, в тому числі з боку батьків, опікунів або осіб, які їх замінюють, які в корисливих

цілях примушують дітей до порушення правових і моральних норм, що спонукає їх залишити домівку.

2. Суспільна небезпека втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом полягає в тому, що дії, які його утворюють, посягають на суспільні відносини, що забезпечують основні принципи суспільної моральності у сфері належного морального, інтелектуального та фізичного виховання і розвитку неповнолітніх. Такі дії дорослих негативно впливають на підростаюче покоління, несуть непоправиму шкоду інтелектуальному і фізичному розвитку неповнолітніх, деформують їх моральні цінності, прищеплюють аморальні погляди й асоціальні інтереси.

3. Криміналістична характеристика має практичне значення під час виявлення та розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом. Під час зіставлення відомих ознак кримінального правопорушення, що розслідується, з ознаками відповідного елемента криміналістичної характеристики та враховуючи закономірні зв'язки між ними, слідчий визначає вірогідність існування фактів, що встановлюються. Результати такого зіставлення та відомості про характерні сліди, сприяють обранню слідчим оптимальної системи слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів для розкриття кримінального правопорушення.

4. Типовими елементами криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом є: спосіб, місце, обстановка та час, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, предмет злочинного посягання, особа потерпілого, особа злочинця, слідова картина.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

2.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом

Криміналісти, під час своєї професійної діяльності, давно звернули увагу, що злочинна діяльність, процес виникнення і зникнення інформації про неї і процес її розслідування мають ситуаційну природу. Підтвердженням цього є те, що вони здійснюються в конкретних умовах місця, часу дня і року, навколишнього середовища, в найрізноманітніших взаємозв'язках. У будь-якій сфері людської діяльності, в процесі її відображення зовні, об'єктивно складається сукупність фактичних умов і обставин, які утворюють цілісну систему елементів – ситуацію.

Під час розслідування конкретного кримінального правопорушення перед слідчим стоять два взаємопов'язані завдання: 1) розкрити кримінальне правопорушення, встановивши основні ознаки події, що відбулася; 2) розслідувати кримінальне правопорушення, тобто за допомогою процесуальних засобів і методів довести сутність установленної події для іншого суб'єкта пізнання (наприклад, суду). Однак через те, що на момент розслідування кримінальне правопорушення у реальній дійсності здебільшого не існує, з метою його пізнання слідчий вибудовує інформаційну модель події, котра підлягає розслідуванню. Будь-яке кримінальне правопорушення, маючи ситуаційну природу, розвивається в просторі та у часі, а тому для успішної реконструкції всіх деталей злочинного діяння необхідно грамотно й адекватно відтворити всі його ситуації.

Аналізуючи окремі кримінологічні та криміналістичні дослідження, можна помітити, що автори нерідко говорять про "ситуації скоєння злочину" або про "обстановку скоєння злочину", маючи на увазі під цим конкретні умови і обставини, в яких відбулося кримінальна подія. З метою вивчення криміналістичної характеристики досліджуваного нами кримінального

правопорушення, потрібно розробити поняття кримінальної ситуації для позначення системи умов і обставин, локалізуючих простором, часом, матеріальною обстановкою місця події, суб'єктом злочину і іншими компонентами, в яких здійснювалися підготовка, вчинення і приховування злочину. Залежно від наявної вихідної інформації про злочин можна моделювати злочин послідовно, відштовхуючись від предкримінальної ситуації, вибудовуючи ситуації в їх часовій послідовності. Або ж, узявши за основу посткримінальну ситуацію, подумки реконструювати подію якби назад в часі по типу "зворотної розкрутки події". Матеріали слідчої практики, результати опитування слідчих свідчать про те, що слідчим нерідко важко визначити структуру злочину, з'ясувати механізм слідоутворення, тобто отримати повне і досить чітке уявлення про злочин як про реальний явище, що істотно ускладнює криміналістичний аналіз розслідуваної події. У зв'язку з цим деякими авторами справедливо можна почути думку про те, що вже дозріли всі передумови для формування криміналістичної теорії злочину (вчення про сліди злочину), яка давала б слідчим дані про злочин як цілісному реальному явищі, а також вказувала б на закономірності виникнення матеріальних і ідеальних слідів злочину конкретного виду, що полегшують його розкриття і розслідування [91, с. 62-63].

Вважаємо за доцільне розглянути та проаналізувати кримінальні та криміналістичні ситуації детальніше. Однією із складових останньої, є слідча ситуація, що є темою дослідження цього підрозділу.

Фактичні положення, які виникають у процесі вчинення кримінального правопорушення, відображенні зовні і характеризують конкретні моменти даних процесів, отримали назву кримінальних ситуацій. Їх інформаційна база складається з даних про умови підготовчої діяльності до кримінального правопорушення; відомостей, які формують криміналістичну характеристику кримінального правопорушення (про спосіб, механізм і обстановку його вчинення, умови й обставини знищення чи приховування слідів). Найчастіше такі ситуації розподіляються на три види: передкримінальну, власне кримінальну та посткримінальну. Передкримінальна ситуація характеризує умови, обставини й

інші чинники, що взаємодіють у період підготовки до вчинення кримінального правопорушення, визначають спрямованість і спосіб такої підготовки. Подібна ситуація може складатися об'єктивно чи усвідомлено та формується злочинцем особисто. Власне кримінальна, за своєю сутністю, характеризує обстановку вчинення кримінального правопорушення та є одним з важливіших елементів криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. Посткримінальна ситуація характеризує умови за яких знищуються чи ховаються сліди кримінального правопорушення, реалізуються інші способи ухилення суб'єктів кримінального правопорушення від кримінальної відповідальності та застосовуються заходи протидії розслідуванню.

Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями повнолітньої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії. Виявлення такого причинного зв'язку, який сформував кримінальні ситуації в кожному випадку розслідування, дозволяє цілеспрямовано вести збирання інформації, що має не тільки криміналістичне, але й кримінально-правове значення. Фактичні положення, що виникають у процесі оперативно-розшукової, слідчої та експертно-криміналістичної діяльності та характеризують усю криміналістично значущу своєрідність кожного конкретного їх моменту, називаються криміналістичними ситуаціями.

Інформаційну основу криміналістичних ситуацій формують дані, що характеризують оперативно-розшукову, слідчу та експертно-криміналістичну своєрідність конкретного моменту даних видів криміналістичної діяльності. У сумі ці дані значно повніше і різноманітніше інформаційної бази кримінальних ситуацій, бо включають не лише відомості про криміналістичну характеристику кримінального правопорушення чи інші відомості кримінального характеру, але й дані про умови та особливості зазначених видів криміналістичної діяльності.

Криміналістичні ситуації поділяються на три види ситуацій: слідчі, оперативно-розшукові та експертно-криміналістичні. Кожна з них характеризує умови, в яких здійснюється відповідний вид діяльності на конкретний момент. Найважливішими з цих ситуацій, що мають найбільше криміналістичне значення

– це слідчі ситуації [59, с. 24-25].

У криміналістиці слідчу ситуацію розглядають як в широкому, так і у вузькому розуміннях. У широкому розумінні слідча ситуація – це сукупність усіх умов, що впливають на розслідування та визначають його особливості. Така сукупність найповніше характеризує і відображає все, що впливає і може впливати на розслідування кримінального правопорушення, а відтак, дозволяє вичерпно визначити шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на вже сформовану слідчу ситуацію. Для практичної діяльності більш значущим є поняття слідчої ситуації у вузькому розумінні – як комплексу інформаційних даних, якими володіє слідство на конкретному етапі розслідування. По кожному конкретному кримінальному провадженню на даний момент є певна (різна для окремих проваджень) кількість інформації, необхідної для успішного розслідування [92, с. 28].

Криміналісти по-різному підходять до визначення поняття слідчої ситуації. На думку В. О. Образцова, до змісту слідчої ситуації можна віднести: інформаційні, криміналістичні, психологічні, матеріально-технічні, кадрові, правові компоненти [93, с. 56]. Л. Я. Драпкін у слідчій ситуації вбачає інформаційну модель, динамічну інформаційну систему, що містить ознаки, які мають значення в кримінальному провадженні. В. І. Шиканов та М. О. Селіванов вважають, що слідча ситуація – це сукупність даних, за яких слідчий повинен діяти. В. К. Гавло формулює слідчу ситуацію, як сукупність фактичних даних, що відображають подію, яка розслідується. Р. С. Белкін визначає слідчу ситуацію, як «сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється розслідування, тобто обстановка, в якій проходить процес розслідування» [97, с. 370]. З точки зору В. Д. Берназа і М. В. Салтевського, слідча ситуація – з одного боку – це компоненти об'єктивної реальності (матеріальні та ідеальні джерела); а з іншого – це пізнана суб'єктом доказування об'єктивна реальність, яка існує на даний момент. При цьому не пізнана реальність містить потенційну інформацію щодо події кримінального правопорушення [95, с. 142]. Н. С. Карпов зазначає, що слідча ситуація виконує важливу роль у висуненні версій, плануванні та проведенні розслідування

кримінальних правопорушень. Це пов'язано з тим, що, по-перше, залежно від характеру слідчої ситуації, початкового етапу розслідування, наявності фактичних даних, висуваються слідчі версії про подію загалом та її окремі обставини. Формування слідчих версій необхідно для конкретизації цілей досудового розслідування та слідчих (розшукових) дій, що має вирішальне значення для розкриття кримінального правопорушення загалом [96, с. 126–127].

На нашу думку, більш повне визначення поняття слідча ситуація запропонувала Волчецкая Т.С., під якою пропонує розуміти ступінь інформаційної обізнаності слідчого щодо кримінального правопорушення, а також стан процесу розслідування, яке склалося на будь-який визначений момент часу, аналіз і оцінка якого дозволяють слідчому прийняти найбільш доцільні у кримінальному провадженні рішення [91, с. 47].

Р. С. Белкін, до структури слідчої ситуації, відносить такі компоненти:

1) психологічного характеру: результат конфлікту між слідчим і особами, що протистоять йому; вияви психологічних властивостей слідчого та осіб, що проходять у кримінальному провадженні;

2) інформаційного характеру: обізнаність слідчого про обставини вчиненого кримінального правопорушення; обізнаність осіб, що проходять у кримінальному провадженні, про стан розслідування та його можливості, наміри слідчого тощо;

3) процесуального і тактичного характеру: стан розслідування за кримінальним провадженням; можливості застосування запобіжного заходу; ізоляції один від одного осіб, що проходять у кримінальному провадженні; можливість проведення конкретної слідчої дії тощо;

4) матеріального й організаційно-технічного характеру: наявність зв'язку між черговою частиною та слідчо-оперативною групою; можливість мобільного маневру силами і засобами тощо [97, с. 4].

Не вдаючись до подальших дискусій щодо розуміння поняття слідчої ситуації, оскільки воно не є безпосереднім предметом нашого дослідження, поділяємо позицію науковців щодо доцільності розгляду цієї категорії у широкому та вузькому розумінні. Слідчі ситуації, що виникають під час розслідування втягнення

неповнолітніх у заняття жebraцтвом, у їх вузькому розумінні – це сукупність інформації, яка є у розпорядженні слідчого на конкретному етапі розслідування та характеризуються співвідношенням наявних і відсутніх відомостей про обставини розслідуваної події та особу злочинця.

Потрібно розмежовувати слідчі ситуації, які виникають під час розслідування конкретного кримінального провадження (їх ще називають конкретні слідчі ситуації), та типові слідчі ситуації, що є науковим поняттям, на підставі яких у криміналістиці розробляють ефективні тактичні прийоми, тактичні операції та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Конкретні слідчі ситуації є індивідуальним явищем через формуючі її під час розслідування умови. На наше переконання, під час розробки окремої криміналістичної методики слід брати за основу типові слідчі ситуації з метою відобразити найбільш характерні властивості досліджуваної діяльності слідчого, проаналізувати та узагальнити, щоб у подальшому використати у наукових дослідженнях, для застосування розроблених наукових положень та рекомендацій на практиці.

На нашу думку, найбільш повно основні методико-криміналістичні властивості та функції слідчої ситуації називає В. В. Тіщенко:

1) конкретна слідча ситуація створюється через наявну на цей момент розслідування криміналістично значущу інформацію про подію загалом (її характер, наявні кримінально-релевантні ознаки) та її окремі обставини (спосіб і знаряддя вчинення кримінального правопорушення, місце і час, дані про потерпілого, предмет посягання), про особистість злочинця (встановлений і затриманий; встановлений, але не затриманий; не встановлений, але є певні відомості про нього; немає чітких відомостей);

2) у процесі оцінювання слідчої ситуації необхідно взяти до уваги характер джерел інформації (живі люди, трупи, речі, сліди), а також час, що минув з моменту вчинення кримінального правопорушення і до моменту надходження повідомлення про це кримінальне правопорушення;

3) сукупність наявної інформації повинна впливати на виконання низки

завдань, на зміст слідчих версій, систему слідчих та оперативно-розшукових дій, що здійснюються у певній послідовності за розробленою програмою розслідування;

4) потрібно враховувати, що слідча ситуація – явище динамічне і тому вимагає постійного аналізу та корегування версій і завдань, що ставляться, а, отже, і програми розслідування;

5) особливе методичне значення має виокремлення слідчих ситуацій на початку розслідування, коли визначається його загальний напрямок, а також після закінчення первинних слідчих (р) дій, коли підсумовується вся отримана інформація та визначаються завдання повного розкриття кримінального правопорушення [98, с. 963–964].

У своїй сукупності слідча ситуація утворює динамічну систему, що постійно змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні – це ті, які не залежать від учасників розслідування причини, що зумовлюють зміни ситуації; суб'єктивні – причини, спричинені діями і поведінкою учасників розслідування та інших осіб, що опинилися тією чи іншою мірою втягнутими у сферу кримінального судочинства. Як свідчать результати проведеного нами опитування, на запитання, які чинники найбільше впливають на слідчу ситуацію під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, респонденти відповіли так: 1) повнота початкової інформації про кримінальне правопорушення (30,6 %); 2) ставлення до вчиненого кримінального правопорушення потерпілої та підозрюваної особи (29,7 %); 3) джерела початкової інформації про кримінальне правопорушення (26,1 %); 4) наявність протидії розслідуванню (13,6 %) (Додаток А). Можна зробити висновок, що інформаційна складова для слідчої ситуації є визначальною.

Багатокомпонентний склад слідчої ситуації, значна кількість об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на зміст і характер цих компонентів, утворюють у своїх поєднаннях невичерпну кількість варіантів слідчих ситуацій, кожна з яких чимось обов'язково відрізняється від інших. Конкретна слідча ситуація завжди індивідуальна, і тому повна типізація їх змісту неможлива.

Звичайно, як об'єкт типізації, обирається елемент, що належить до компонента інформаційного характеру, а саме – інформацію про подію та її учасників. Тому, коли говорять про типові слідчі ситуації, треба чітко уявляти, що є в основі їхньої типізації [99].

Науковці-криміналісти по-різному підходять до класифікації слідчих ситуацій. Наприклад, Г. А. Зорін пропонує таку: ситуації протидії, транснаціональні ситуації, складні ситуації, проблемні та конфліктні ситуації, організаційно невпорядковані ситуації, відкриті і замкнені ситуації, напружені ситуації, ситуації фрустрації чи афекту, кризові ситуації, екстремальні ситуації, тупикові ситуації, латентні ситуації, так звані «лабіринтні» ситуації, інсценовані ситуації, пошукові ситуації, аналітичні ситуації, ядерні та периферійні ситуації, стратегічні і тактичні ситуації та ін. [100, с. 30]. Л. Я. Драпкін згрупував їх таким чином: прості та складні ситуації; проблемні та конфліктні; типові та специфічні; закриті та відкриті; одноелементні та багатоелементні (комплексні); суворого суперництва та не суворого суперництва.

М.П. Яблоков слідчі ситуації класифікував за такими підставами:

- по належності до етапів розслідування – початкові, наступні та заключні;
- за характером оцінюваного моменту – етапні і проміжні;
- за ступенем узагальнення – типові і конкретні. Конкретні, в свою чергу, в залежності від переважання в них типових або не типових ознак можуть бути типовими або атиповими;
- за ступенем проблемності – складні (з високим рівнем інформаційної невизначеності) і прості; конфліктні, безконфліктні і тупикові (є істотний обсяг об'єктивної інформації про подію кримінального правопорушення, але слідчий не може її належним чином інтерпретувати, розкрити на даний момент)

Слідча ситуація і криміналістична характеристика злочину дуже близькі поняття. Вони нерозривно і органічно пов'язані з процесом підвищення ефективності розслідування, а також тісно переплітаються і взаємодіють як загальнотеоретичні категорії криміналістики. Разом з тим вони як самостійні структурні елементи криміналістичної теорії розрізняються за призначенням і

характером аналізованих ними явищ. Криміналістична характеристика містить інформацію про специфічні криміналістичні риси різних видів злочинів. Її призначення проникнути в криміналістичну суть злочину і правильно її оцінити з метою використання цих даних для розробки найбільш оптимальних методів розслідування. Слідча ж ситуація характеризує обстановку, що складається в різні моменти слідчих дій, криміналістичних операцій і всього ходу розслідування злочинів та інформує не про ту чи іншої суть злочину, а про умови, в яких в той чи інший момент здійснюється кримінально-процесуальна діяльність. Разом з тим дані виділення, оцінки та типізації слідчих ситуацій також мають на меті розробки найбільш ефективних методів і засобів розслідування злочинів [59, с. 27].

Сформовані, з урахуванням змісту і наряду розслідування, існують інші класифікації слідчих ситуацій, а саме: сприятливі та несприятливі; конфліктні та безконфліктні; типові та специфічні (нетипові); початкові, проміжні, кінцеві (О.Я. Баєв, В.П. Бахін, А.В. Дулов, В.Е. Коновалова та ін.).

Сприятлива ситуація складається за наявності достатньої інформації. Для її вирішення потрібно лише забезпечити раціональну реалізацію можливостей (слідчих, оперативно-розшукових, громадських, організаційних). Несприятлива ситуація складається, коли слідчому для її вирішення, необхідно визначити заходи впливу, ухвалити тактичне рішення та реалізувати його. Несприятлива ситуація найчастіше характеризується відсутністю достатньої інформації для її вирішення. Дії слідчого спрямовані на збирання інформації з метою її дослідження та введення до кримінального процесу. У разі конфліктної ситуації інтереси слідчого та учасників процесу розслідування не збігаються (наприклад, підозрюваний прагне приховати сліди кримінального правопорушення, не відповідати за вчинене тощо). Безконфліктна слідча ситуація виникає тоді, коли інтереси учасників розслідування збігаються. Типова ситуація складається тоді, коли під час розслідування кримінального правопорушення діють загальні закономірності механізму вчинення кримінального правопорушення, утворення джерел доказової інформації. Для вирішення типових ситуацій застосовують заздалегідь розроблені програми

діяльності слідчого. Специфічна слідча ситуація складається за характерним збігом обставин, які потребують вибору нетипових засобів і тактичних прийомів вирішення. Початкові слідчі ситуації виникають на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення. Проміжні ситуації характерні для подальшого етапу розслідування (робочого етапу), вони можуть бути різних видів. Кінцеві ситуації виникають під час завершення розслідування, оцінювання його результатів, вони визначають, як закінчилося розслідування, які проблеми виникли у зв'язку з цим? Вирішення кінцевих ситуацій передбачає діяльність слідчого, яка завершує процес розслідування [101, с. 263–264].

Звертаємо увагу на те, що з часом, після проведення комплексу слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, слідчі ситуації, можуть перейти з однієї категорії – в іншу. Наприклад, при втягненні неповнолітніх у заняття жебрацтвом початкова несприятлива слідча ситуація – відсутня особа злочинця. Але після ефективно організованого початкового етапу розслідування, проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій вдається встановити особу злочинця. Поза тим, як затриманий може не визнавати вини у вчиненні суспільно небезпечного діяння (виникає проміжна конфліктна слідча ситуація). Якщо у процесі досудового розслідування проведено інтенсивну роботу з пошуку доказів, які підтверджують вину затриманого, а після пред'явлення підозрюваному доказів він зізнається у вчиненні кримінального правопорушення та виявляє бажання сприяти провадженню слідства та встановленню істини у кримінальному провадженні, компенсувати шкоду, завдану потерпілому, то виникає кінцева сприятлива безконфліктна слідча ситуація.

Як стверджує С. В. Великанова, стан розслідування, з погляду складності, найчастіше характеризується: ненадійністю джерел інформації; дефіцитом доказової, а також оперативно-розшукової інформації; несистематизованим обсягом інформації; спеціальним характером інформації, специфічною її формою; наявністю відомостей про двох чи більше осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення; різноманітністю злочинної діяльності, залежно від епізодів, часових, територіальних та інших фактів. З огляду на це, обстановка

розслідування, зазвичай, характеризується: приховуванням злочинцями слідів кримінальної діяльності; протидією співучасників кримінального правопорушення, що залишилися «на волі», а також інших зацікавлених осіб; використанням корумпованих зв'язків злочинців з метою впливу на перебіг розслідування; спланованістю поведінки підозрюваних («кругова порука», погодженість у свідченнях); використанням злочинцями осіб, що мають професійні знання і навички, кримінальний досвід; використанням сучасних засобів інформації та зв'язку; реалізацією можливостей захисту на досудовому розслідуванні та в суді. Оптимальний вихід зі складної слідчої ситуації залежить від її об'єктивного оцінювання та правильного вибору способів вирішення. Досягненню такої мети сприяє планування розслідування діяльності щодо визначення напрямів розслідування, переліку обставин, які необхідно з'ясувати, послідовності виконання слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів із зазначенням термінів та осіб виконавців [57, с. 243].

На нашу думку, більш повну класифікацію слідчих ситуацій, запропонована Л. Г. Дунаєвська. Вона пропонує групувати їх за такими показниками:

1) залежно від етапу розслідування (слідчі ситуації, що виникли на початковому та подальшому етапах розслідування);

2) залежно від джерела надходження інформації щодо кримінального правопорушення (повідомила потерпіла особа, її родичі чи близькі; повідомили свідки; повідомили уповноважені особи; повідомлення у засобах масової інформації (далі – ЗМІ); стало відомо через розслідування іншого кримінального правопорушення);

3) залежно від складності слідчої ситуації (проста слідча ситуація – відомо про факт вчинення кримінального правопорушення, відома особа, про неї є орієнтовна інформація, відома потерпіла особа; складна слідча ситуація – відомо про факт вчинення кримінального правопорушення, відома потерпіла особа, невідома особа, яка вчинила кримінальне правопорушення; відомо про факт вчинення кримінального правопорушення, потерпіла особа та особа злочинця

невідомі; відомо про факт вчинення кримінального правопорушення, встановлена особа злочинця, невідома особа потерпілого);

4) залежно від сторін кримінального провадження (безконфліктна, конфліктна);

5) залежно від безпосереднього способу вчинення кримінального правопорушення;

6) залежно від поведінки особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (визнає чи не визнає свою вину; заперечує взагалі будь-який контакт з предметом кримінального правопорушення тощо);

7) залежно від характеру інформації, яку надає потерпіла особа (може та надає повну інформацію; частину інформації повідомити не може з певних причин; не може надати ніякої інформації) [102, с. 127].

Слідчі (вихідні, початкові) ситуації початкового етапу розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом найчастіше формуються через збіг обставин, що не залежать від намірів, волі й дій слідчого. Однак у всіх випадках те, у якому напрямі розвивається слідча ситуація після виявлення події з ознаками кримінального правопорушення, якого характеру набуває і яким вона наповнюється змістом, значною мірою залежить від зусиль слідчого. У вже сформованій слідчій ситуації, завжди відображаються два взаємозалежних моменти: 1) фактичне положення, реальний стан розслідування – фактична база; 2) стратегічний і тактичний потенціал, зачатки, зародки майбутнього стану розслідування, його перспективний початок [103].

Під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом перед слідчим стоять завдання, що впливають із загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) та обов'язку доказування. Варто нагадати, що відповідно до ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [147].

Проведене нами вивчення кримінальних проваджень (справ) щодо досудового розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом (ст. 304 КК України), дозволяє виокремити наступні слідчі ситуації:

1. На момент, коли було відкрито кримінальне провадження наявні очевидні факти вчинення кримінального правопорушення і є інформація про підозрюваних. У даному випадку достеменно відомо, що саме сталося і хто винен. Така ситуація виникає при реалізації оперативних матеріалів, затримання з речовими доказами на місці вчинення кримінального правопорушення і т. п. Такі ситуації складають 58,6% [79]. Пріоритетні напрямки такого розслідування пов'язані із закріпленням доказів, що дозволяє висунути обґрунтовані обвинувачення винним особам. Крім встановлення факту кримінального правопорушення і способів його вчинення,

важливим є підтвердження того, що дорослий знав (або свідомо допуслав) про неповнолітній вік особи, яку втягнуто у жебрацтво. Отже, потрібно встановити і процесуально закріпити такі обставини, як зовнішній вигляд підлітка (це відноситься, в першу чергу, до малолітніх та неповнолітніх молодшої вікової групи 14-15 років); професійні відносини (наприклад, вчитель-учень тощо); давнє знайомство (за місцем проживання, навчання, роботи); відношення спорідненості; інші доведені факти (наприклад, спільне святкування днів народження неповнолітнього, дарчі написи на подарунки, встановлене ознайомлення дорослого з документами неповнолітнього тощо). Наявність зазначених обставин може підтверджуватися документами (про спорідненість або професійні відносини), свідцтвами дорослого й неповнолітнього, свідченнями інших осіб. Під час виникнення такої слідчої ситуації потрібно проводити такі слідчі (розшукові) дії: огляд, допит потерпілого, свідків, підозрюваного, оперативних працівників, призначення експертиз, обшук, слідчий експеримент, освідування особи, пред'явлення особи для впізнання.

2. Наявне кримінальне правопорушення, вчинене повнолітньою особою, однак при цьому не встановлено особу, яка його вчинила [104]. Загалом, відомо, що сталося, але відсутні дані про підозрювану особу (35,4%) [79]. Якщо є свідки цього кримінального правопорушення, то відповідно до їхніх показань складається словесний портрет особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, з подальшим орієнтуванням підрозділів Національної поліції України. Ця ситуація вирішується шляхом організації взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. В даному випадку потрібно проводити такі слідчі (розшукові) дії: огляд, допит потерпілого, свідків.

3. Не встановлено, що конкретно сталося, але є підозрюваний [104] Така ситуація виникає, наприклад, при затриманні дорослого й неповнолітнього з майном, яке було одержане під час заняття жебрацтвом чи іншого злочинного діяння (3,8%) [79]. При вказаній ситуації основним є виявлення обставин вчиненого злочинного діяння, а також фактів про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Перевіряються випадки нерозкритих кримінальних

правопорушень даного виду, аналізується інформація по відмовних матеріалах. Коли виникає така слідчої ситуації, проводяться наступні слідчі (розшукові) дії: огляд; допит потерпілого, свідків, підозрюваного;

4. Не встановлені події кримінального правопорушення і особи, які його вчинили. Наявна оперативна інформація про розгульний спосіб життя повнолітньої особи з неповнолітнім і велика ймовірність того, що вони марнують гроші, які здобуті від заняття жебрацтвом (2,2 %) [79]. Це найбільш складна ситуація, що вимагає проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Якщо злочинний характер події встановлено, важливим стає з'ясування його механізму (способу) й інших обставин кримінального діяння. На цій основі можливе рішення і третього ключового завдання – встановлення винних і обставин втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом [104].

До типових слідчих ситуацій та першочергових слідчих дій на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом можна також віднести: 1) про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом надійшла інформація від громадян, посадових осіб чи осіб, котрі через свої професійні функції виявили вказане кримінальне правопорушення чи зі ЗМІ (допит потерпілих; огляд; допит осіб, які виявили кримінальне правопорушення або спіймали правопорушника, а також допит свідків-очевидців про обставини правопорушення та затримання); 2) інформація про виявлений факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом надійшла з спеціальних органів (органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень) (огляд, допит потерпілого, допит вище вказаних працівників, призначення експертиз); 3) інформація про виявлений факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом була зібрана оперативними підрозділами Національної поліції України (допит потерпілого, свідків-очевидців, працівників оперативних підрозділів, які виявили правопорушення; огляд; призначення експертиз); 4) факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом був виявлений в ході розслідування іншого кримінального правопорушення (допит потерпілого; осіб, які вчинили

кримінальне правопорушення, в ході розслідування якого виявлено втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом; огляд, призначення експертиз) [105, с. 114-115].

Типові ситуації (щодо особи підозрюваного) при розслідуванні втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом можна поділити на дві великі групи – особа підозрюваного відома чи не відома. До таких ситуацій можна віднести наступні: 1) злочинець затриманий при здійсненні дій по втягненню неповнолітнього у заняття жебрацтвом; 2) встановлено факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, що мало місце деякий час назад, особистість злочинця відома, проте, винний на момент порушення кримінального провадження не затриманий; 3) встановлено факти вчинення дій по втягненню неповнолітнього у заняття жебрацтвом (не менше трьох), але особистість злочинця невідома або про нього є незначна інформація [106, с. 14-15].

При першій ситуації в розпорядженні слідчого є відомості вчинених злочинних дій щодо втягнення неповнолітнього у зайняття жебрацтвом, відомий спосіб їх вчинення, встановлені дані про злочинця, про неповнолітнього, очевидців цього кримінального правопорушення.

Основне завдання і напрямок розслідування в даній ситуації складається з: доведення фактів втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом саме затриманою особою; наявності або відсутності в його діях складу кримінального правопорушення; встановлення обставин, що обтяжують або пом'якшують відповідальність або виключають провадження у кримінальному провадженні [107, с. 86].

Напрямок розслідування при другій слідчій ситуації визначається необхідністю в пошуку нових доказів та перевірці вже зібраних доказів. Послідовність слідчих дій при вказаній слідчій ситуації: огляд місця події; допит неповнолітнього; допит свідків; призначення необхідних експертиз.

Найскладнішою та несприятливою, з позиції досягнення цілей розслідування, є третя типова слідча ситуація. Складність прийняття рішень у третій слідчій ситуації обумовлюється відсутністю в розпорядженні слідчого, на

момент порушення кримінального провадження, відомостей про злочинця або вкрай обмеженим їх обсягу. У даній слідчій ситуації здійснюються наступні слідчі (розшукові) дії: допит неповнолітніх, які були втягнені у заняття жебрацтвом; допит свідків; призначення судових експертиз. Крім цього, слідчим проводяться наступні заходи розшукового характеру: подання доручення оперативним підрозділам Національної поліції України щодо проведення оперативно-розшукових заходів; використання оперативних і криміналістичних обліків; вивчення кримінальних проваджень по аналогічних кримінальних правопорушеннях.

На подальшому етапі розслідування слідчі ситуації можуть бути прості і складні. У першому випадку слідчий з'ясував усі обставини вчинення кримінального правопорушення, встановив особу потерпілого та особу, якій повідомив про підозру, зібрав достатньо доказів, що підтверджують вину цієї особи. За відсутності повної інформації – слідчу ситуацію варто розцінювати, як складну. Також на слідчу ситуацію впливає відношення до вчиненого особи злочинця, який: 1) повністю визнає свою вину та готовий до співпраці зі слідчим; 2) визнає свою вину частково та наводить з цього приводу аргументи; 3) не визнає своєї вини та доводить законність своїх дій.

Слідча ситуація пов'язана з етапом розслідування. Зв'язок етапів і ситуації відбувається за напрямом вирішення вихідних і проміжних цілей і завдань пошуково-пізнавальної діяльності за кримінальним провадженням. Перехід від одного етапу розслідування до іншого – це перехід від однієї ситуації до іншої, від одних цілей і завдань до інших. Кожна наступна ситуація не є новою за всіма показниками. Всі проміжні й навіть кінцева ситуації зберігають якісь елементи, риси, сторони, що переходять у незмінному або частково зміненому вигляді з попередніх ситуацій, у тому числі, що склалася на момент порушення кримінального провадження. Сформована у справі ситуація тільки тоді здобуває практичну значущість, з погляду поліпшення стану розслідування, коли вона сприйнята слідчим, коли він надав їй точний опис, проникнув у її зміст і конструктивно використав отримані знання. Це стає можливим на основі

побудови, вивчення й об'єктивної критичної оцінки уявної моделі ситуації.

Будь-яке розслідування кримінального правопорушення здійснюється у формі доказування та має характер пізнання подій, що відбулися в минулому. Для пізнання таких подій слідчому необхідно правильно висувати та перевіряти версії вчинення кримінального правопорушення.

Найбільший інтерес щодо теорії доказування становить розгляд версії, як процесуального поняття. Такий підхід, зокрема, запропонував Р. С. Белкін, відносячи до процесуальних ті версії, які висуваються слідчим та судом [108, с. 328].

З погляду наук кримінального процесу, криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності версії, як зазначав О. М. Ларін, мають розглядатись зі змістового боку, з якого є різниця між слідчими та оперативно-розшуковими версіями. Слідчі версії завжди відносяться до обставин конкретного кримінального провадження, ґрунтуються, як правило, на фактичних даних, одержаних процесуальним шляхом, тобто доказах, і підлягають перевірці тільки у процесуальних формах – шляхом слідчих (розшукових) дій. Результати перевірки слідчих версій створюють нові докази [109, с. 5–6].

О.М. Цільмак вважає, що криміналістична версія – це об'єктивне припущення або висновок, стосовно певного кримінального правопорушення, що виникає з фактичних підстав і логічних міркувань, вимагає відповідної перевірки, спрямоване на з'ясування істини у кримінальному провадженні [110, с. 334].

Як видається, найбільш вдале визначення криміналістичної версії запропонував Є.В. Пряхін, який розумів під нею логічно побудоване та засноване на фактичних даних обґрунтоване припущення слідчого про обставини події, про дії учасників події і наявність у них складу кримінального правопорушення, що потребує відповідної детальної перевірки [111, с. 14].

Версія не охоплює усіх питань організації розслідування, а зосереджується на його головних аспектах – визначення напряму, встановлення кола обставин, що підлягають доказуванню, намітка комплексу та послідовності слідчих дій і тактичних операцій, необхідних для забезпечення оптимального розслідування

[112, с. 169].

Для того щоб висунути криміналістичну версію (версії), слідчий і інші суб'єкти криміналістичної діяльності повинні мати певні фактичні підстави. Останні можуть виступати у вигляді зібраних доказів: як відомості, отримані не процесуальним, наприклад, оперативно-розшуковим шляхом, так і у вигляді інформації з випадкових джерел. На основі цих даних у версії має міститися не лише прагнення пояснити наявні відомості, але і виявити їх взаємозв'язок. Зміст версії завжди ширше змісту інформації, покладеної в її основу, бо включає судження про факти, які ще не встановлені.

За сутністю, версія, як методичний інструмент пізнання в криміналістичній діяльності – багатоаспектна. З точки зору логіки, версія – це різновид приватної гіпотези, умовивід про безпосередньо не спостережувані явища і їх зв'язок між собою. З позиції психології – версія є продуктом творчої уяви. Їй не притаманні безпідставні домисли, відірвані від зібраних даних і разом із виниклою слідчою ситуацією ведуть розслідування до істини.

З точки зору теорії моделювання криміналістичну версію можна представити, як ідеальну інформаційно-логічну модель сутності розслідуваної події і її окремих обставин. Виходячи з цього, стає очевидним, що версія відображає дійсність не дзеркально, а приблизно [59, с. 49-50].

Версії можна класифікувати за певними ознаками, а саме: за обсягом – на загальні та окремі версії; за суб'єктом висунення – слідчі, експертні, оперативно-розшукові; за юридичним значенням – про окремі елементи кримінального правопорушення, про факти доказування; за ступенем ймовірності – малоймовірні та ймовірні; за часом висунення – початкові та подальші; з погляду обґрунтованості – обґрунтовані, мало обґрунтовані, необґрунтовані; за строком перевірки – першочергові та подальші. Основною метою висунення версії є її остаточний результат роботи в процесі розслідування – доведення її до логічного завершення, перетворення на достовірне судження, тобто визначення всіх параметрів модельованої ситуації, де на основі отриманих даних можна зробити висновок про те, як, за яких умов, з яких причин сталася досліджувана подія, у

якій послідовності вона відбувалася? Як вказував В. М. Стратонов, мислення у формі слідчих версій, проходить декілька етапів: 1) збирання фактичного матеріалу, його логічний аналіз та оцінка; 2) побудова слідчої версії та її формулювання; 3) отримання передбачуваної інформації в процесі перевірки версій [113, с. 176].

Щодо висунення версій про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, потрібно мати визначений мінімум інформації, який може бути отриманий під час проведення огляду місця події або допиту заявника чи потерпілого. Лише за окремими елементами складу кримінального правопорушення, на початку розслідування, слідчому вдається побудувати версії, а інколи – лише за окремими його сторонами (про мотив, про безпосередній спосіб вчинення). Версії, які висуваються іншими учасниками процесу, не варто ігнорувати. Їх краще включити до плану розслідування й обов'язково перевірити.

Типовими називають версії, які мають науково-методичне та прикладне значення. Відповідно до положень криміналістичної науки, типові версії – це найбільш характерні для даної ситуації припущені пояснення окремих фактів або події в цілому [114, с.489]. Тобто сформульовані на основі аналізу практики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом типовими загальними версіями є:

- має місце втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом;
- має місце інше кримінальне правопорушення;
- наявність дорослої особи, яка втягнула неповнолітнього у заняття жебрацтвом;
- має місце вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім у групі з дорослими [115, с. 103].

При певному обсязі фактичних даних (тобто слідчої ситуації), які виникають під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, формуються різного роду версії. Наприклад, коли злочинець затриманий при вчиненні дій щодо втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, а у вчиненні

антигромадських дій - наявні відносно нього не менше двох зафіксованих фактів вчинення подібних дій, можна висунути такі типові версії:

1) дії по залученню неповнолітнього у вчинення кримінального правопорушення або заняття жебрацтвом мало місце при обставинах зазначених очевидцями або особисто підозрюваним;

2) втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом було вчинено за інших обставин.

Для відпрацювання першої версії здійснюються такі слідчі (розшукові) дії: допит неповнолітнього; особистий обшук і допит підозрюваного; допит свідків; огляд місця події; обшук за місцем проживання, роботи винного; огляд потерпілого та підозрюваного; огляд предметів; призначення експертиз [116, с. 42]. Для відпрацювання другої версії здійснюються такі слідчі (розшукові) дії: допит неповнолітнього; допит підозрюваного; перевірка показань на місці; допит очевидців; допит осіб, які не є прямими очевидцями, але можуть повідомити важливу інформацію для встановлення істини по кримінальному провадженню.

Окрім цього, можна висувати версії щодо особи злочинця та причетності інших осіб до втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом: 1) кримінальне правопорушення було вчинено однією особою; 2) кримінальне правопорушення було вчинено групою осіб; 3) до складу злочинної групи входять посадові особи органів державної влади чи місцевого самоврядування; 4) особа була раніше засуджена за вчинення аналогічного кримінального правопорушення тощо. Також можуть висуватися окремі версії щодо осіб, які оформляли та підписували фальшиві документи, вносили неправдиву інформацію в реєстр (довідки про хворобу, сирітство, які використовувались для жебрацтва неповнолітнім).

Під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом також можуть висуватися такі окремі слідчі версії стосовно особи злочинця та його дій:

- 1) щодо статусу особи злочинця: фізична чи юридична особа;
- 2) щодо безпосереднього способу вчинення кримінального правопорушення;
- 3) щодо роботи особи: особа працює в органах місцевого самоврядування

чи державної влади тощо;

4) щодо місця проживання особи злочинця: особа проживає недалеко від місця, де відбулося втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, і де неповнолітній жебракує (у тому ж населеному пункті); особа проживає в іншому населеному пункті (регіоні).

При побудові криміналістичних версій потрібно дотримуватися певних правил: 1) побудова тільки реальних версій, які засновані на фактах; 2) версії повинні бути правильно логічно побудовані; 3) потрібно будувати і перевіряти всі можливі версії. Також існують і певні правила при перевірці версій: 1) із висунутої версії спочатку слід виокремити всі можливі реальні фактичні дані, що підлягають доказуванню; 2) після цього вказані фактичні дані перевіряються шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів; 3) версії, які були висунуті, перевіряються, за можливості, одночасно до того часу, доки залишиться лише одна [111, с. 15].

О. М. Цільмак наголошує на тому, що під час перевірки версій слідчий повинен: 1) розглянути факт злочинного явища та спробувати осмислити його, водночас, використовуючи загальнонаукові та специфічні методи. Обов'язково знайти раніше відомі пояснення, використавши професійний досвід або науково-теоретичні узагальнення типових криміналістичних версій за окремими видами кримінальних правопорушень; 2) якщо пояснення знайдено, треба сформулювати припущення (гіпотезу) з поясненнями, використавши теоретичні методи. При цьому необхідно все ретельно зафіксувати та описати з чітким поясненнями усі ідеї та припущення; 3) зробити висновок з гіпотезами, за правилами логіки сформулювати прогнози та за допомогою теоретичних методів висунути версію. Якщо гіпотеза істинна – спланувати її перевірку; 4) знайти факти, які суперечать кожному з висновків, а відтак, спростувати гіпотезу, використавши емпіричні методи [117, с. 247].

Перевірка версій складає зміст планування розслідування, яке має важливе значення для успішного вирішення завдань у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення щодо втягнення неповнолітнього у заняття

жебратством. Наприклад, версію про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом слід також відпрацьовувати і при вчиненні кримінального правопорушення неповнолітнім у групі з дорослими. Адже сам факт участі неповнолітнього у вчиненні кримінального правопорушення спільно з дорослими особами ще не свідчить про його втягнення у заняття жебрацтвом. Факт втягнення необхідно доказати. Для цього необхідно визначити роль дорослої особи у вчиненні втягнення, встановити, чи існує причинний зв'язок між діями дорослої особи і неповнолітнього.

Важливим, під час висунення і перевірки версій у процесі розслідування втягненням неповнолітнього у заняття жебрацтвом, є уникати помилок, які О. М. Цільмак називає «версійними» та поділяє на промахи (грубі помилки), систематичні та випадкові помилки. «Версійні» помилки він класифікує на такі групи: 1) логічні, тобто помилки, пов'язані з порушенням логічної правильності міркувань; 2) функціональні, тобто допущення помилок під час виконання професійних функцій; 3) технологічні, тобто неправильний підбір засобів, методів, прийомів, способів формування версій; 4) помилки часу виконання; 5) помилки інтерпретації фактичних даних; 6) помилки ригідності, тобто вияв негнучкості, загальмованості на чомусь одному; 7) помилки вибірки або репрезентативності, тобто хибне спрямування на юридично незначущі фактичні дані або на об'єкт [118, с. 318].

Основним засобом впливу на слідчу ситуацію та перевірки висунутих слідчим версій – є процесуальні дії, а також використання можливостей ОРД. У ситуації, де особа, яка вчинила втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, встановлена, основними завданнями слідчого є: фіксація усіх ознак втягнення; отримання інформації про обставини кримінального правопорушення від потерпілої особи, свідків і підозрюваної особи; збереження документів, що мають значення для з'ясування обставин справи; з'ясування питань, що потребують спеціальних знань. Ці завдання вирішуються за допомогою проведення такого комплексу процесуальних дій: огляду місця події; допиту потерпілого, свідків, підозрюваного; обшуку та тимчасового доступу до документів; огляду

документів; накладення арешту на майно підозрюваного; призначення судових експертиз. Окрім цього, слідчий дає завдання оперативним підрозділам з метою встановлення орієнтуючої інформації та надсилає запити в органи державної влади та місцевого самоврядування.

У ситуації, де особа, що втягла неповнолітнього у заняття жебрацтвом, невідома, слідчий має виконати такі першочергові завдання: фіксація всіх ознак втягнення; отримання інформації про обставини кримінального правопорушення від потерпілої особи та свідків, зокрема про осіб, які вчинили протиправні дії; забезпечення збереження документів, що мають значення для з'ясування обставин кримінального провадження; отримання орієнтуючої інформації про осіб, причетних до кримінального правопорушення; ініціювання проведення оперативно-розшукових заходів з метою встановлення особи злочинця та його місця перебування; з'ясування питань, що потребують спеціальних знань (проведення різного роду експертиз). Вказані завдання можуть бути вирішені шляхом: огляду місця події; допиту потерпілої особи та свідків; витребування та огляд документів тощо.

При підтвердженні версії про втягнення дорослою особою неповнолітнього у заняття жебрацтвом, необхідно встановити, у чому саме полягало втягнення, які його форми та способи? Для виявлення і своєчасного притягнення до відповідальності повнолітніх осіб, які втягують неповнолітніх у заняття жебрацтвом, доцільно у випадку затримання неповнолітнього за вчинення цих дій відпрацьовувати версію про наявність дорослого, який вчинив втягнення неповнолітнього. Для цього, насамперед, необхідно встановити обставини вчинення неповнолітніми таких антигромадських дій. Так, наприклад, при затриманні неповнолітнього при занятті жебрацтвом потрібно встановити де, коли, він познайомився із особою, яка втягнула його у заняття жебрацтвом і чи може він на неї вказати, де були придбані знаряддя і засоби, які використовувалися при занятті жебрацтвом (різноманітні довідки, підроблені документи про хворобу, одяг для жебракування, що надає вигляд жебрака та викликає жалість у оточуючих, різні нагрудні таблички, плакати зі скаргами на

життя, проханнями про допомогу та ін.)?

Можна зробити висновок, що слідча ситуація – це інформаційна модель, яка склалася у суб'єкта доказування на основі пізнання реальних умов, за яких здійснюється розслідування. Під час розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, при виникненні слідчої ситуації, слідчому потрібно враховувати чинники такого характеру: 1) організаційного; 2) психологічного; 3) процесуального й тактичного; 4) інформаційного.

Таким чином, сформована, у кримінальному провадженні ситуація тільки тоді здобуває практичну значимість, коли вона сприйнята слідчим, коли він поставив їй точний діагноз і конструктивно використав отримані знання. Правильне оцінювання слідчих ситуацій та обрання на цій основі тактики розслідування – важливі умови цілеспрямованості слідства, прийняття науково обґрунтованих і оптимальних рішень тактичного, методичного та техніко-криміналістичного характеру.

Як бачимо, під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, спостерігається взаємозв'язок та взаємозалежність між слідчою ситуацією, слідчими версіями та завданнями розслідування. У теорії криміналістики розробляються типові слідчі ситуації, на основі яких розробляються різноманітні алгоритми дій слідчого, під час розслідування якогось виду кримінального правопорушення. Основною складовою слідчої ситуації – є інформація, на основі якої висуваються слідчі версії та визначається напрям розслідування. Основним засобом впливу на слідчу ситуацію, її зміну в кращий бік, а також перевірку висунутих версій, окрім аналітичної роботи слідчого – є проведення процесуальних дій, передбачених КПК України.

2.2 Взаємодія слідчого з підрозділами Національної поліції України та іншими органами під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом

Протидія злочинності й, зокрема шляхом ефективного розслідування правопорушень – одна з важливих складових сучасної внутрішньої політики

держави. Особливе місце у такій царині відводиться розслідуванню втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Передусім, це пов'язано з тим, що злочинні стереотипи поведінки людини закладаються ще у дитинстві, коли формування особистості, як члена суспільства, лише розпочинається. Отже, одним із першочергових завдань державної влади – є захист особи, суспільства й держави від протиправних посягань шляхом застосування системи правових, організаційних, соціальних, економічних, виховних, демографічних та інших заходів, спрямованих на усунення причин і умов вчинення правопорушень.

При розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом повинні брати залучені усі органи та підрозділи Національної поліції України, державні, громадські інститути й громадяни, у межах їх прав і обов'язків, на принципах безперервності та спадкоємності на всіх етапах її здійснення [119, с. 42].

З метою розкриття кримінальних правопорушень чинне законодавство зобов'язує органи та підрозділи, які проводять діяльність щодо розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, здійснювати взаємодію з іншими правоохоронними органами, державними та місцевими органами влади тощо.

Особливостям взаємодії правоохоронних органів при розкритті і розслідуванні злочинів присвячено роботи таких вчених: О. М. Бандурка, І. Б. Воробйова, І. Н. Голубкова, Д. В. Гребельського, О. Ф. Долженкова, Г. О. Душейка, В. П. Євтушка, І. П. Козаченка, С. Л. Коршунова, В. П. Коржа, О. П. Кругликова, О. М. Литвинова, В. Є. Матвеева, Г. А. Матусовського, В. Л. Регульського, П. Н. Панченка, В. М. Плішкіна, В. Д. Пчолкіна, С. В. Слінька, С. І. Цветкова та ін.

С. І. Цветков під взаємодією розуміє узгоджену або спільну діяльність посадових осіб різних правоохоронних органів або їх підрозділів, спрямовану на досягнення конкретної тактичної мети [120, с. 4]. В. М. Плішкін взаємодію розглядає, як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи загалом [121, с. 500].

О. М. Бандурка вказує, що підрозділи Міністерства внутрішніх справ здатні

виконувати свої завдання щодо протидії злочинності не ізольовано, а у взаємодії з іншими підрозділами правоохоронних органів, використовуючи їхні можливості [122, с. 140]. Г.А. Матусовський розглядає взаємодію, як узгоджену діяльність різних ланок однієї чи декількох організаційних систем, спрямовану на досягнення загальної мети з найменшими втратами сил, засобів і часу [123, с. 158]. На думку В.Б. Рушайла, взаємодія – це комплекс сумісних або узгоджених за часом, змістом і цілями двох і більше апаратів (органів, служб, підрозділів) щодо вирішення завдань протидії злочинності, які потребують сумісних зусиль [124, с. 199]. В.П. Корж вказує, що взаємодія – це спільне співробітництво з метою об'єднання зусиль у вирішенні загальних завдань боротьби зі злочинністю [125, с. 199].

І.Н. Голубков, С.Л. Коршунов, В.Є. Матвеев визначають взаємодію, як узгодженні за метою, місцем і часом сумісні дії учасників правоохоронної діяльності [126, с. 4]. З точки зору В.Я. Коломійця – це комплексний вплив з використанням притаманних оперативним підрозділам сил і засобів для вирішення завдань боротьби зі злочинністю [127, с. 14]. Нам імponує думка В.П. Євтушка, який під взаємодією розуміє концентрацію сил і засобів для досягнення поставленої мети [128, с. 157].

Взаємодію органів та підрозділів Національної поліції України можна розглядати, як специфічну систему, де основним фактором буде їх єдина мета – розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом. Таку взаємодію можна класифікувати за такими підставами:

- за характером зв'язків – безпосередня та опосередкована;
- за часом взаємодія може здійснюватися постійно і тимчасово;
- за етапами здійснення – організаційна і тактична;
- за функціями – оперативно-розшукова, кримінальна процесуальна, адміністративно-правова, організаційно-управлінська, виховна;
- за суб'єктами [129, с. 86].

Процес взаємодії має на меті розкриття кримінального правопорушення. Діяльність кожного органу чітко регулюється процесуальними нормами.

Учасники повинні діяти суворо, у межах своєї компетенції, не допускати змішування функцій слідчої й оперативно-розшукової діяльності. Взаємодію необхідно планувати у кожному конкретному випадку індивідуально. Для визначення форм взаємодії, спочатку необхідно проаналізувати вихідну інформацію й матеріали кримінального провадження, визначити задачі, які необхідно вирішити, обрати коло конкретних виконавців.

Необхідність у спільній діяльності визначається слідчим на підґрунті наявних у його розпорядженні доказів та інших даних, слідчої ситуації і стану процесу розслідування. Окреслюються ним і суб'єкти взаємодії. Найчастіше, при розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, такими суб'єктами є: підрозділи ювенальної превенції, оперативні підрозділи, спеціаліст, прокурор, слідчий суддя. Важливим елементом взаємодії є оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи. В обміні інформацією між слідчим та іншими суб'єктами взаємодії виражається двосторонній характер їхньої взаємодопомоги. Взаємне інформування необхідне для коректування й узгодження планів слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Таке має особливе значення для планування оперативно-тактичних комбінацій, успіх яких цілком залежить від того, наскільки точно дотримуються її учасники строків і черговості виконання оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій [130, с. 493].

Необхідно відмітити, що основним підрозділом, у системі Національної поліції України, який фактично виконує роботу у напрямку протидії втягненню неповнолітніх у зайняття жебрацтвом та іншу протиправну діяльність – є Управління ювенальної превенції, що виконує свої функції у взаємодії з органами та підрозділами Національної поліції України й іншими органами.

Організація і здійснення взаємодії при виявленні втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом сприяє своєчасному розкриттю цих злочинів, що призводить до значного скорочення часу, що минув з моменту втягнення. Вивчення криміналістичної літератури, узагальнення й аналіз кримінальних справ (проваджень) по фактах втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом дозволяє

виділити такі основні форми взаємодії підрозділів ювенальної превенції на етапі виявлення даної категорії злочинів:

1) систематичне інформування відділами ювенальної превенції один одного про обстановку на їх території обслуговування. Така інформація нерідко містить у собі відомості про факти готування до вчинення досліджуваного нами злочину, що має значення для вжиття відповідних запобіжних заходів, своєчасного припинення злочину й затримання винних у його вчиненні. У випадках, коли заходи запобігання своєчасно не застосовані й злочин учинено, така інформація має значення для встановлення ділянки місцевості або її приблизних кордонів, на якій вчинене діяння;

2) регулярний обмін матеріалами про осіб і місця, що становлять оперативний інтерес. У процесі здійснення такої форми взаємодії працівники відділів ювенальної превенції обмінюються матеріалами про осіб, раніше засуджених, не працюючих, неповнолітніх з неблагополучних сімей, осіб, котрі зловживають алкогольними напоями, допускають немедичне вживання наркотичних засобів, а також про місця їх можливої концентрації.

У взаємодії з працівниками підрозділів кримінальної поліції співробітники відділів ювенальної превенції: проводять заходи щодо виявлення та усунення причин і умов, які сприяють втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом; здійснюють обмін інформацією щодо осіб, які перебувають на профілактичних обліках щодо вчинення вказаного кримінального правопорушення; проводять комплексні оперативно-попереджувальні заходи щодо контролю за особами, які перебувають під адміністративним наглядом, за засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, з метою запобігання вчиненню ними кримінальних правопорушень і, зокрема, втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом [119, с. 104].

При розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом ефективною формою взаємодії є створення і функціонування слідчо-оперативної групи.

У криміналістичній літературі слідчо-оперативні групи класифікують за

різними підставами: по завданням – сформовані для конкретної слідчої дії чи оперативного заходу (для огляду місця події – «чергові»); по складу – сформовані з працівників одного чи декількох відомств (слідчих Національної поліції України і оперативних працівників, слідчі прокуратури і оперативних працівників); по періоду діяльності – для роботи з одним кримінальним провадженням і постійно діючі (спеціалізуються на розкритті певного виду злочинів чи розслідуванні нерозкритих злочинів минулих років) [131; 132; 133; 134].

Слідчо-оперативна група – організаційна форма взаємодії слідчих, працівників оперативних та інших підрозділів поліції з метою виявлення, фіксації, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили [135]. До складу СОГ включаються слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою [136]. Як підкреслює А. А. Чувілев, «... ефективність взаємодії між слідчим та іншими учасниками групи, а відтак, і успіх їх роботи багато в чому залежить від стабільності її складу» [137, с. 46].

Створення слідчо-оперативних груп здійснюється за спільним рішенням начальників ВП та слідчого підрозділу. Підставою для діяльності слідчо-оперативної групи є спільний наказ або розпорядження начальника ВП та начальника слідчого підрозділу [138, с. 42].

Діяльність СОГ реалізується на підставі плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, включених до складу СОГ. У зазначеному плані відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, а також зазначаються конкретні виконавці та строки виконання. План погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції. Якщо план проведення

слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій виконано, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, тоді розробляється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи.

Слідчий – є керівником слідчо-оперативної групи. Згідно з КПК України він наділений правом давати оперативним підрозділам письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Доручення слідчого – є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом. Доручення, які даються оперативному підрозділу, реєструються в канцелярії територіального органу, підрозділу поліції та передаються в порядку, передбаченому нормативним актом про організацію діловодства.

Працівник оперативного підрозділу на місці події:

1) здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази;

2) встановлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення;

3) негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій;

4) виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого [136].

Оперативні підрозділи під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, здійснюють діяльність розшуково-розвідувального характеру. Оперативні працівники зобов'язані інформувати слідчого про результати проведення оперативно-розшукових заходів. Під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом до таких оперативно-розшукових заходів належать: переслідування злочинця по «гарячих» слідах; обстеження прилягаючої до місця виявлення втягнення території; оперативне спостереження в місцях можливої появи злочинця; встановлення свідків-очевидців і одержання від них пояснень про подію, що відбулася; виявлення осіб, які раніше вчиняли аналогічні злочини, і перевірка їхньої причетності до даного злочину [139, с. 149]. Оперативні підрозділи планують проведення заходів з урахуванням думки слідчого, щоб не виникало ускладнень під час розслідування. У свою чергу, слідчий повинен інформувати старшого з оперативних працівників про напрямки розслідування.

Кінолог, зі службовою собакою, на місці події під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом може вчиняти такі дії: 1) за узгодженням зі слідчим визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування; 2) уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення; 3) бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 4) позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 5) доводить до відома керівника слідчо-оперативної групи

інформацію про можливе походження запахосіів (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення; 6) використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку за її запаховими слідами особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 7) обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо); 8) разом з іншими працівниками поліції, застосовуючи службового собаку, бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення; 9) за відсутності можливостей застосування службового собаки або в разі втрати ним сліду діє за вказівкою керівника слідчо-оперативної групи.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) на місці події: 1) надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; 2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей; 3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які містять «слідову» інформацію про вчинене правопорушення; 4) за зовнішніми характеристиками проводить експрес-аналіз вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; 5) відповідає за якісну фіксацію всієї «слідової» інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього [136].

Розподіл обов'язків учасників слідчо-оперативної групи, розроблення спільних планів та програм їхніх дій сприяють поліпшенню спільної роботи слідчого з оперативними підрозділами та спеціалістами.

Створення і функціонування слідчо-оперативної групи, як форми взаємодії,

передбачає спільну і погоджену діяльність її учасників під час розслідування втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом. Така діяльність учасників групи накопичує в собі інші основні форми взаємодії:

- спільне планування розслідування, під яким можна розуміти: виділення обставин, що підлягають з'ясуванню; розробку версій; обговорення доцільності проведення оперативних заходів, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових дій) тощо;

- взаємний обмін інформацією про результати розслідування, що забезпечує погодженість слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів;

- систематичний спільний аналіз одержаного і доказового матеріалу, що надходить, в процесі якого визначається доцільність проведення інших слідчих (розшукових) дій чи оперативно-розшукових заходів і здійснюється коректування плану розслідування [140, с. 172].

Взаємодія органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції відбувається на основі Конституції України, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про Національну поліцію», інших актів законодавства України з питань організації взаємодії між органами та підрозділами поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні.

Основними принципами взаємодії є:

- 1) швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень;

- 2) самостійність слідчого в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється;

- 3) оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції України у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;

- 4) дотримання загальних засад кримінального провадження;

- 5) забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування.

Керівники органів та підрозділів поліції і органів досудового розслідування є відповідальними за належну організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції в запобіганні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень.

Швидке та повне розслідування і розкриття кримінальних правопорушень досягається шляхом поєднання зусиль усіх органів та підрозділів поліції, забезпечення належного рівня їх взаємодії відповідно до вимог законодавства щодо отримання, збирання, накопичення та використання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, що є невід'ємним завданням для всіх працівників поліції [136].

Досліджуючи питання взаємодії слідчих й оперативно-розшукових апаратів, потрібно пам'ятати, що вони є самостійними підсистемами, перед кожною з яких постають самостійні завдання. Такі підсистеми можуть функціонувати у двох режимах: автономно, вирішуючи поставлені завдання за допомогою наявних власних засобів та методів, або спільно, набуваючи якості, не властивої кожній з них окремо [141, с.71-72].

Необхідність взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, обумовлюється такими причинами:

- необхідністю проведення великої кількості слідчих (розшукових), пошукових та інших процесуальних дій;
- необхідністю проведення оперативно-розшукових заходів;
- наявністю протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб;
- необхідністю використання в доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності.

Проведене нами дослідження показало, що, під час розслідування втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом, взаємодія між слідчим та оперативним підрозділом відбувається у різних формах.

До процесуальних форм взаємодії, зокрема, можна віднести:

1. Спільний розгляд слідчим та оперативними працівниками первинних матеріалів про злочин і вирішення питання про порушення кримінального провадження;

2. Проведення оперативно-розшукових заходів у провадженнях щодо яких не встановлено особу, яка втягла неповнолітнього у заняття жебрацтвом (після передачі цього провадження слідчому).

3. Виконання доручень слідчого щодо проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальному провадженні, що перебуває у провадженні слідчого. Правовою підставою такої форми співробітництва – є положення п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України (доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам) та п. 2 ст. 7 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність” (виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів) [142].

Доручення та вказівки слідчого повинні формулюватися конкретно, чітко, зрозуміло. Від цього залежить якість їх виконання [143, с. 48]. Неприпустимо формулювання доручення у розпливчатій формі чи загальними фразами на зразок: «встановити особу, яка вчинила злочин»; «провести інші дії, спрямовані на розкриття злочину» тощо. Доручення і вказівки слідчого повинні даватися письмово з вказівкою на реальні строки їх виконання [138, с. 46-47].

4. Проведення, за дорученням слідчого, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Непроцесуальні форми взаємодії слідчого й оперативного підрозділу передбачені та визначаються внутрішньовідомчими актами, є частковими формами адміністративного управління і не регламентується кримінальним процесуальним законодавством, але, водночас, спрямовані на погодженість діяльності зазначених органів щодо розкриття та розслідування правопорушень, встановлення осіб, які їх вчинили.

Непроцесуальні форми співробітництва слідчих та оперативних

працівників, під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, проявляються у вигляді: 1) взаємних консультацій та взаємному обміні корисною інформацією між слідчим та оперативним працівником; 2) погодженого планування спільних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; 3) спільних виїздів слідчого та оперативних працівників до інших регіонів, для проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; 4) узгоджена та спільна діяльність у складі слідчо-оперативної групи тощо.

Найважливішою умовою ефективності оперативно-розшукового забезпечення розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом – є повна, швидка й достовірна передача оперативної інформації слідчому [144, с. 10-18]. Слідчі найважливішу для розслідування інформацію одержують в усній формі від оперативних працівників, які беруть участь у забезпеченні слідства, а також у формі рапорту чи іншого процесуального документу.

У нашому дослідженні вважаємо за необхідне детально охарактеризувати взаємодію слідчого з іншими підрозділами на різних етапах розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

Взаємодія слідчого й інших підрозділів Національної поліції України здійснюється впродовж усього періоду розслідування кримінального провадження. Але найбільший зв'язок між ними, зазвичай, має місце на початковому етапі, зокрема під час огляду місця події, затримання підозрюваного тощо. Взаємодія на початковому етапі розслідування виникає також у разі початку досудового розслідування. Цьому може передувати надання слідчому матеріалів, зібраних оперативними підрозділами, під час проведення попередньої перевірки. Знайомлячись з матеріалами, що надійшли, слідчий з'ясовує чи містять вони достатні дані, які вказують на ознаки складу злочину, передбаченого ст. 304 КК України й, зокрема щодо втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Якщо в матеріалах такі дані містяться, тоді слідчий зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування,

визначається керівником органу досудового розслідування. Якщо ж надані для розгляду матеріали недостатні для вирішення питання про початок досудового розслідування, тоді слідчий скерує ці матеріали керівнику оперативного підрозділу для проведення додаткової перевірки. При цьому обов'язково повинні вказуватися ті обставини, які потрібно з'ясувати під час проведення цієї перевірки. Бувають випадки, що слідчий, після вивчення матеріалів перевірки і виявлення в них достатніх підстав для початку досудового розслідування, все ж таки приймає рішення про доцільність повернення матеріалів оперативному підрозділу, аргументуючи це тим, що не з'ясовані усі обставини, які підлягають доказуванню в процесі розслідування. Такі дії слідчого неприпустимі, оскільки закон його зобов'язує внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, після виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [145, с. 77].

Оперативні працівники на цьому етапі розслідування проводять такі першочергові заходи: установлення потерпілих, очевидців, свідків і термінове одержання від них відомостей, які можуть сприяти розкриттю злочину, затриманню злочинців; виявлення та якісне процесуальне закріплення матеріальних слідів, які містять інформацію про подію злочину, особу злочинця та інші обставини, що мають значення для розслідування; активне використання отриманої інформації для планування заходів щодо розкриття злочину, розроблення версій, одержання нових доказів; одержання відомостей про злочини, що готуються, недопущення можливості настання негативних наслідків тощо [138, с. 71].

Також взаємодія між слідчими й оперативними підрозділами виникає і під час направлення слідчому будь-якої інформації, яка представляє інтерес для ефективного розкриття втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом, якщо така інформація не знайшла свого відображення в матеріалах попередньої перевірки. Так, під час передачі матеріалів дослідчої перевірки слідчому, часто певна інформація залишається поза межами наданих матеріалів. А її значення в окремих випадках велике, особливо для початкового етапу розслідування, провадження

окремих слідчих (розшукових) дій тощо. Така інформація може стосуватися: а) психологічних особливостей тих осіб, які були опитані, і після початку досудового розслідування будуть виступати як свідки; б) рівня їхньої поінформованості про подію злочину й інші обставини; в) їх стосунків і відношень щодо злочинців, органів, які проводять досудове розслідування тощо. Використання цієї інформації буде доцільним під час вибору тактичних прийомів слідчих (розшукових) дій, а також планування розслідування [146, с. 44].

На початковому етапі розслідування втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії можуть передбачати: проведення огляду місця події; переслідування і затримання правопорушників за слідами або указаними потерпілими й очевидцями напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки, організація загороджувальних заходів; виявлення свідків та очевидців події, опитування (у разі внесення відомостей в ЄРДР – допит) з цією метою осіб, які проживають або працюють поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на можливих шляхах руху правопорушника; установлення базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку, що обслуговують територію, де перебуває місце вчинення злочину, а також можливих напрямків руху особи, яка його вчинила; проведення «поквартирного» чи «подвірного» обходу з метою збирання відомостей про подію, обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення, виявлення викинутих правопорушником знарядь учиненого діяння; орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції на території обслуговування, на якій учинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях, а також (за необхідності) представників громадськості. Це інформація про: характер, час, місце і спосіб учинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили; їх зовнішність; інші відомості, що мають значення для встановлення правопорушників та їх розшуку. Окрім цього, зокрема, необхідно здійснити перевірку осіб за базами (банками) даних, що входять до Єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, та іншими інформаційними

ресурсами, передбаченими ст.ст. 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію».

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію», поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно:

- 1) осіб, щодо яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу;
- 2) виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень, осіб, які їх учинили, руху кримінальних проваджень; обвинувачених, обвинувальний акт щодо яких направлено до суду;
- 3) розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду;
- 4) розшуку осіб, зниклих безвісти;
- 5) установлення особи невідомих трупів та людей, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію у зв'язку з хворобою або неповнолітнім віком;
- 6) зареєстрованих в органах внутрішніх справ кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій;
- 7) осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт);
- 8) осіб, які скоїли адміністративні правопорушення, провадження у справах за якими здійснюється поліцією;
- 9) зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, та результатів розгляду цих правопорушень у судах;
- 10) іноземців та осіб без громадянства, затриманих поліцією за порушення визначених правил перебування в Україні;

11) викрадених номерних речей, цінностей та іншого майна, які мають характерні ознаки для ідентифікації, або речей, пов'язаних із учиненням правопорушень, відповідно до заяв громадян;

12) викрадених (втрачених) документів за зверненням громадян;

13) знайдених, вилучених предметів і речей, у тому числі заборонених або обмежених в обігу, а також документів з ознаками підробки, які мають індивідуальні (заводські) номери;

14) викрадених транспортних засобів, які розшукуються у зв'язку з безвісним зникненням особи, виявлених безгосподарних транспортних засобів, а також викрадених, втрачених номерних знаків;

15) виданих дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху та дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів;

16) зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї;

17) викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася;

18) бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону [150].

Під час наповнення баз (банків) даних, поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК).

Також варто зазначити, що згідно із статтею 27 Закону України «Про Національну поліцію», поліція має безпосередній оперативний доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади за обов'язковим дотриманням Закону України "Про захист персональних даних". Інформація про доступ до бази (банку) даних повинна фіксуватися та зберігатися в автоматизованій системі обробки даних, включно з інформацією про поліцейського, який отримав доступ, та про обсяг даних, доступ до яких було отримано. Кожна дія поліцейського щодо отримання інформації з інформаційних ресурсів, фіксується у спеціальному електронному архіві, ведення якого

покладається на службу інформаційних технологій Міністерства внутрішніх справ України [150].

В електронному архіві фіксуються прізвище, ім'я, по батькові та номер спеціального жетона поліцейського, вид отриманої інформації, реєстр, з якого отримувалася інформація, час отримання інформації та інші дані, необхідні для ідентифікації поліцейського, який отримував інформацію з реєстрів.

На початковому етапі розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, головною метою взаємодії слідчого й інших підрозділів Національної поліції України – є встановлення особи підозрюваного [138, с. 72, 74].

На подальшому етапі розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, взаємодія слідчого та інших підрозділів Національної поліції України спрямована на пошук нової доказової інформації, перевірку та закріплення наявних доказів у кримінальному провадженні, виявлення усіх винних і встановлення усіх епізодів злочинної діяльності, забезпечення повноти і всебічності дослідження обставин кримінального провадження, припинення й усунення можливих спроб перешкодити досудовому розслідуванню, що послужить підставою для повідомлення про підозру, а надалі – обвинувального акта [145, с. 79].

Взаємодія слідчого та інших підрозділів Національної поліції України (на даному етапі розслідування) може виявлятися у проведенні слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій та інформуванні сторонами один одного про результати їх проведення. Відповідно до КПК України, оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за своєю ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих

(розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій – є обов’язковими для виконання оперативним підрозділом [147].

Під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом слідчий має мати можливість знайомитися з оперативними матеріалами, а також зобов’язаний знати, які заходи проводяться оперативними підрозділами. У процесі оперативно-розшукової діяльності оперативний підрозділ може надати слідчому отримані матеріали фотозйомки, відео- та звукозапису. Якщо ці матеріали стосуються кримінального провадження, вони мають бути перевірені та оцінені слідчим та використані в процесі доказування.

Оперативно-розшукові дії стосовно слідчих (розшукових) дій (під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом) мають допоміжний характер і можуть: 1) сприяти створенню умов для слідчих (розшукових) дій (наприклад, шляхом збирання даних про спосіб життя і зв’язки підозрюваного для використання їх під час допиту); 2) вказувати на необхідність провадження слідчих (розшукових) дій (наприклад, обшуку за результатами використання розшукової собаки); 3) сприяти розвитку результатів слідчих (розшукових) дій (наприклад, встановлення спостереження за місцями можливих спроб злочинця виїхати з визначеної місцевості); 4) супроводжувати слідчу (розшукову) дію (наприклад, переслідувати злочинця під час огляду місця події) [148, с. 182].

В окремих випадках, слідчий самостійно не може ефективно провести слідчу (розшукову) дію або у нього відсутні засоби, які є в розпорядженні інших підрозділів Національної поліції України. У таких випадках слідчий може вимагати залучення даних підрозділів до провадження ним окремих слідчих (розшукових) дій. Можна визначити такі широковідомі форми надання оперативним підрозділом допомоги слідчому (під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом): 1. Участь працівників інших підрозділів Національної поліції України в проведенні слідчих (розшукових) дій (обшук в житлі слідчому одному проводити не слід, оскільки він не в змозі здійснювати пошук і вести спостереження за поведінкою осіб, що проживають у помешканні, та присутніми при цьому). Під час підготовки до проведення обшуку, слідчий

може надати доручення оперативному підрозділу щодо встановлення точного місця проживання підозрюваної особи, осіб, які мешкають разом із підозрюваним, їхніх інтересів, зв'язків, способу життя. Також оперативні працівники повідомляють слідчому інформацію, отриману негласним шляхом, яка допомагає встановити найбільш вдалий час для проведення обшуку, кількість учасників цієї слідчої дії, характер об'єктів пошуку тощо. Взаємодія, під час допиту різних за статусом у кримінальному процесі осіб, забезпечується шляхом обміну інформацією про особу, яку допитують. Це відбувається за погодженим планом одночасного допиту співучасників, а також із застосуванням заходів для перевірки алібі тощо [145, с. 80].

1. Сприяння оперативних працівників може знадобитися при проведенні слідчого експерименту, пред'явленні осіб для впізнання, огляді місця події тощо.

2. Сприяння слідчому при затриманні підозрюваної у вчиненому злочині особи (при наявності відомостей про те, що при затриманні підозрюваного він може чинити опір, необхідна участь озброєних співробітників інших підрозділів Національної поліції України).

3. Сприяння у здійсненні заходів процесуального примусу (примусовий привід особи, котра ухиляється від явки до слідчого, «прочісування» значної ділянки місцевості, припинення опору слідчому тощо).

4. Сприяння, що виражається у виділенні співробітників оперативно-технічної служби з наявними в їх розпорядженні науково-технічними засобами, для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій [149, с. 75].

Органи та підрозділи Національної поліції України, у процесі вирішення своїх специфічних завдань, взаємодіючи між собою, здійснюють істотний внесок у запобігання та розслідування втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом. Відомчі нормативні акти вказують на необхідність прямої участі у такій роботі практично кожного з органів та підрозділів Національної поліції України, а саме: кримінальній поліції – виявлення осіб, які втягують неповнолітніх у заняття жебрацтвом; підрозділи превентивної діяльності – організація індивідуальної превентивної роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом,

роботу з протидії втягненням дітей у зайняття жебрацтвом та іншу протиправну діяльність; дільничним офіцерам поліції – встановлення осіб, які проживають на контрольованій території та втягують неповнолітніх у заняття жебрацтвом; слідчим підрозділам – розслідування кримінальних проваджень даної категорії, з'ясування причин і умов, що сприяли втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом [150].

При проведенні слідчих (розшукових) дій (під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом) слідчий може взаємодіяти зі спеціалістом. Як зазначається у ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні – є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів, може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст має право: ставити запитання учасникам процесуальної дії, з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду, на характерні обставини чи особливості речей і документів; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних з його залученням до кримінального провадження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Спеціаліст зобов'язаний: прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду; виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням покладених на нього обов'язків; заявити самовідвід (за наявності обставин, передбачених КПК України) [147].

Як спеціалістів по кримінальному провадженню, можуть залучати

представників різних галузей знань. Так, відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, спеціаліста доцільно залучати для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів тощо). Спеціаліст надає допомогу слідчому у виявленні слідів кримінального правопорушення, встановлення механізму їх утворення, в розшуку, вилученні та збереженні речей і документів, що мають значення для кримінального провадження.

При оглядах слідчий, прокурор особисто або за допомогою спеціаліста мають право робити вимірювання, складати плани, креслення, застосовувати фотографування, проводити фото- і відеозйомку місцевості і предметів, які на ній перебувають, а також робити зліпки знайдених слідів ніг, рук та ін. Все це має бути відображено у протоколі. Плани, креслення, схеми, фотографії й відеозапис – додатки до протоколу, які не замінюють протоколу, як основного процесуального документа, де зафіксована увесь хід проведення й отримання результатів огляду [151, с. 528].

Залежно від обставин, до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій (при розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом) доцільно залучати таких спеціалістів:

- педагогів;
- психологів;
- працівників служби в справах дітей;
- працівників центру медико-соціальної реабілітації дітей;
- працівників загальноосвітніх шкіл та професійних училищ;
- працівників соціально-реабілітаційних центрів (дитячі);
- працівників спеціальних виховних установ державної кримінально-виконавчої служби України тощо.

Також суб'єктом взаємодії зі слідчим під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом – є прокурор. Можна виділити основні повноваження прокурора (під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом), оскільки саме за його участі, хоч, зазвичай і опосередкованої, відбувається взаємодія слідчих та оперативних підрозділів.

Згідно зі ч. 2 ст. 36 КПК прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: починати досудове розслідування; мати повний доступ до матеріалів, документів, інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; скасовувати постанови органів досудового розслідування, винесені з порушенням кримінального процесуального законодавства; вилучати та передавати іншому слідчому будь-яке кримінальне провадження з метою забезпечення найбільш повного та об'єктивного розслідування; ухвалювати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, зокрема щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК; погоджувати клопотання слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, або відмовляти у погодженні вказаних клопотань із письмовим обґрунтуванням прийнятого рішення чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особі про підозру; пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через вразливий фізичний стан чи скрутне матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність – неспроможні самостійно захистити свої права у порядку, передбаченому законодавством; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про

застосування заходів медичного характеру, клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо [147]. Варто зауважити, що під час закінчення досудового розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, в обвинувальному акті, слідчий (прокурор) повинен вказати, у чому саме полягало втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, конкретизувати його форми та способи. У випадках, якщо цей злочин вчинив дорослий спільно з неповнолітнім – встановити роль кожного з них.

Не менш важливими є профілактичні функції прокуратури, які реалізуються у процесі розслідування кримінальних проваджень про кримінальних правопорушень проти неповнолітніх осіб; кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми; у ході здійснення нагляду за дотриманням прав і законних інтересів неповнолітніх. Так у Наказі Генерального прокурора України № 16гн від 06 грудня 2014 року «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» було зазначено: «...принципово реагувати на порушення законодавства щодо запобігання втягуванню неповнолітніх у скоєння злочинів» [152]. Профілактика негативного впливу дорослих на поведінку неповнолітніх виявляє свою ефективність, якщо проводиться, з одного боку, у тісній взаємодії органів та підрозділів Національної поліції України, прокуратури і суду; а з іншого – у взаємодії з громадськістю. На органи прокуратури законом покладено координацію діяльності правоохоронних органів. Керівники правоохоронних органів взаємодіють з органами прокуратури щодо розроблення планів профілактичної роботи, проведення координаційних нарад з метою недопущення втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Актуальність дослідження повноважень слідчого судді (у ході розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом) полягає в тому, що саме цей суб'єкт кримінального процесу дає згоду на реалізацію повноважень слідчими та оперативними співробітниками, схиляє їх до спільної діяльності у кримінальному провадженні. Слідчий суддя – це суддя, уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і

свобод людини на досудовому провадженні у кримінальному провадженні, до компетенції якого належать прийняття рішення про застосування заходів кримінального процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) і рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора.

З погляду реалізації своїх повноважень щодо взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, їх можна умовно класифікувати на такі групи: а) щодо вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; б) щодо розгляду скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчих і співробітників оперативних підрозділів (зокрема, в ході їх спільної діяльності); в) щодо вирішення питання про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які обмежують конституційні права і свободи людини; г) інші повноваження [138, с. 48-49].

Суди відіграють важливу роль у запобіганні втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом. Діяльність суду щодо запобігання втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом може здійснюватися у двох напрямках:

- 1) виховна робота та покарання осіб, які втягнули неповнолітнього у заняття жебрацтвом;
- 2) покарання неповнолітнього за кримінальне правопорушення, яке ним вчинено спільно з повнолітньою особою.

На жаль, кримінальні провадження про втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом розглядають, як правило, судді, котрі не мають достатнього досвіду виховної роботи. Під час судового засідання не належна увага приділяється, зокрема: з'ясуванню умов життя та виховання неповнолітніх; установленню всіх повнолітніх підбурювачів і співучасників втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом; вибору індивідуальних підходів до кожного з неповнолітніх, з урахуванням їх вікових і психологічних особливостей.

Судовий розгляд кримінального провадження про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом вимагає від судді глибинних знань з педагогіки, психології, які важливо набути, у зв'язку із специфікою особистості

неповнолітнього. На етапі судового розгляду кримінальних проваджень щодо втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом вбачається доцільність залучення народних засідателів й, передусім, з числа педагогів, психологів, лікарів, які мають належну професійну кваліфікацію й достатній життєвий досвід.

Покарання осіб, які втягували неповнолітніх у заняття жебрацтвом, має бути справедливим і неминучим та переслідувати мету загальної превенції. При призначенні покарання, суди не завжди в повній мірі враховують, зокрема: форми і способи втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом; негативні наслідки цього виду злочинної діяльності для неповнолітнього; вік дорослого та неповнолітнього; характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення.

Під час судового розгляду часто трапляється так, що неповнолітній, під впливом дорослого, відмовляється від раніше ним сказаного на досудовому розслідуванні. У більшості випадків неповнолітнього у жебрацтво втягують його ж батьки. У таких випадках захистити неповнолітнього від впливу батьків дуже складно. Особливо це стосується випадків, коли батьки залякують неповнолітніх тим, що, якщо з'ясується, що просити дитину примушували її батько або мати, то останніх одразу ж посадять у в'язницю, а їх (дитину) – заберуть у дитячий будинок [153, с. 154-158].

Встановлення форм, видів і способів втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом (під час розслідування та судового розгляду) допоможе визначити мотиви та цілі дорослих злочинців, характер і зміст їх антисоціальної спрямованості. У зв'язку з цим, можна буде повно й усебічно з'ясувати фактори, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень даного виду.

Дуже часто, в ухвалах судів і поданнях слідчого, лише констатується факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Натомість причини й умови, які цьому сприяли, ретельно не розкриваються. Не завжди вказується на конкретні недоліки виховання в сім'ї, школі тощо. Дослідивши матеріали суду у кримінальних провадженнях щодо втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом, з'ясовано, що в окремих ухвалах містилися формальні копіювання подань

слідчих, які також, не з'ясовуючи причин і умов вчинення кримінальних правопорушень даної категорії, використовували шаблонні фрази.

На жаль, на практиці зустрічаються недоліки взаємодії слідчих з працівниками оперативно-розшукових підрозділів. З одного боку – це небажання слідчих знайомитися з результатами оперативно-розшукової діяльності, здійснювати погоджене планування. Часто у кримінальних провадженнях щодо втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом слідчо-оперативні групи не створюються взагалі або створюються несвоєчасно, формально, що підтверджують матеріали вивчених кримінальних проваджень.

Слідчі не залучають оперуповноважених до проведення окремих слідчих дій, що могло б підвищити ефективність їх проведення. Часто оперативним підрозділам не дають доручення у кримінальному провадженні, а, якщо і дають, то такі доручення носять формальний характер.

З іншого боку, оперативні працівники не в повній мірі знайомлять слідчих з матеріалами кримінальних проваджень щодо втягнень неповнолітніх у заняття жебрацтвом, не бажають погоджувати з ними свої дії, недооцінюють доказове значення численних фактів.

Таким чином, взаємодія слідчих і підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність – є одна з найефективніших форм протидії правоохоронних органів втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Висновки до розділу 2

1. До типових слідчих ситуацій, на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, можна віднести: 1) про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом надійшла інформація від громадян, посадових осіб чи осіб, котрі через свої професійні функції виявили вказане кримінальне правопорушення чи зі ЗМІ; 2) інформація про виявлений факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом надійшла з спеціальних органів (органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють

їх соціальний захист і профілактику правопорушень); 3) інформація про виявлений факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом була зібрана оперативними підрозділами Національної поліції України; 4) факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом був виявлений в ході розслідування іншого кримінального правопорушення.

Типові ситуації (щодо особи підозрюваного), при розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, можна розподілити на дві групи – особа підозрюваного відома, чи не відома. До таких ситуацій можна віднести такі: 1) злочинець затриманий при вчиненні дій по втягненню неповнолітнього у заняття жебрацтвом; 2) встановлено факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, що мало місце раніше, особистість злочинця відома, проте, винний, на момент порушення кримінального провадження, не затриманий; 3) встановлено факти вчинення дій по втягненню неповнолітнього у заняття жебрацтвом (не менше трьох), але особистість злочинця невідома або про нього є недостатнього інформації.

2. До типових версій під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом варто віднести такі: має місце втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом; має місце інше кримінальне правопорушення; наявність повнолітньої особи, яка втягнула неповнолітнього у заняття жебрацтвом; має місце вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім у групі з дорослими.

Окрім цього, під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, можуть висуватися окремі слідчі версії стосовно особи злочинця та його дій, а саме: 1) відносно статусу особи злочинця: фізична чи юридична особа; 2) безпосереднього способу вчинення кримінального правопорушення; 3) місця праці винного: особа працює в органах місцевого самоврядування чи державної влади тощо; 4) щодо місця проживання особи злочинця: особа проживає недалеко від місця, де відбулося втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, і де неповнолітній жебракує (у тому ж населеному пункті); особа проживає в іншому населеному пункті (регіоні).

3.3 метою розкриття кримінальних правопорушень чинне законодавство зобов'язує органи та підрозділи, які проводять діяльність щодо розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, здійснювати взаємодію з іншими правоохоронними органами, державними та місцевими органами влади тощо.

Процес взаємодії має на меті розкриття кримінального правопорушення. Діяльність кожного органу чітко регулюється процесуальними нормами. Взаємодію необхідно планувати в кожному конкретному випадку індивідуально. Визначення форм взаємодії необхідно розпочинати з ретельного аналізу вихідної інформації й матеріалів кримінального провадження, постановки задач, які необхідно вирішити, визначення кола конкретних виконавців.

При розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом основними суб'єктами взаємодії є: слідчий, підрозділи ювенальної превенції, слідчо-оперативні групи, оперативні підрозділи, спеціаліст, прокурор, слідчий суддя.

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

3.1 Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом

Збирання доказів, як елемент доказування – це врегульована КПК України діяльність уповноважених суб'єктів щодо виявлення та фіксації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів кримінального правопорушення або інших фактичних даних, що мають доказове значення для кримінального провадження. Формування доказу неможливе без проведення процесуальної фіксації (закріплення) пізнаних фактичних даних, а також дій щодо їх виявлення. Інформація, яка була отримана суб'єктом доказування, може бути використана у доказуванні лише після приведення її у встановлену законом форму.

Працівник оперативного підрозділу, слідчий, прокурор, під час проведення процесуальних дій, виявляючи належну для провадження інформацію та фіксуючи її у процесуальних актах – формують процесуальні джерела доказів (показання, речові докази, документи, висновки експертів). Отже, термін «збирання доказів» – умовний, оскільки не існує так званих «готових доказів».

У науці кримінального процесу широко використовується термін «процесуальні дії». Це усі, передбачені кримінальним процесуальним законом заходи, які відрізняються від слідчих (розшукових) дій метою, колом уповноважених суб'єктів, порядком провадження, а також одержаними результатами. Як зазначає Ю. М. Черноус, процесуальні дії співвідносяться зі слідчими, як ціле і частина [154, с. 49].

Як свідчить практика, з-поміж численних способів збирання доказів, слідчі (розшукові) дії мають найбільшу питому вагу. Вони є частиною процесуальних

дій, які відбуваються відповідно до вимог кримінального процесуального закону і спрямовані на збирання та перевірку доказів, а також встановлення обставин, що мають значення для цього кримінального провадження.

Важливим є те, що збирання доказів об'єктивно пов'язане з їх перевіркою, що створює передумови для розширення пізнання у кримінальному провадженні та основу подальшої оцінки доказів. Різниця між цими складовими доказування (збиранням та перевіркою доказів) полягає в тому, що перевірка здійснюється як за допомогою практичних дій, так і логічним шляхом. Збирання ж доказів відбувається, здебільшого, під час практичних дій.

Вважаємо, що найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, що проводяться під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом є: огляд місця події, обшук, допит, слідчий експеримент та проведення експертиз. Про це свідчать і результати проведеного анкетування 330 респондентів (Додаток А Табл. А 13). Відтак, розглянемо тактичні особливості проведення цих слідчих (розшукових) дій детальніше.

Огляд місця події, як правило, належить до числа слідчих (розшукових) дій, зволікання з проведенням яких може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою він був залишений, предметів, які згодом можуть стати речовими доказами [151, с. 527–528]. У невідкладних випадках огляд місця події може проводитися до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду (ч. 3 ст. 214 КПК України) [147]. Місце події та його матеріальна обстановка – це відображення наслідків певного кримінального правопорушення. Місце вчинення кримінального правопорушення – найбагатше джерело відомостей. У більшості випадків розкриття кримінальних правопорушень цілком залежить від того, чи повною мірою використано це джерело, яке не завжди однаково відображає подію кримінального правопорушення. При огляді місця події, залежно від характеру відображення, можна змодельювати ситуації, коли подія кримінального правопорушення: 1) має дійсне відображення; 2) не має повного відображення; 3) не знаходить свого явного відображення; 4) має фальшиве відображення.

Огляд – це процесуальна діяльність слідчого, реалізуючи котру він, за участю зазначених у законі осіб, виявляє, безпосередньо сприймає, досліджує, оцінює і фіксує стан, властивості й ознаки матеріальних об'єктів, пов'язаних з подією, що розслідується, з метою з'ясування обставин кримінального провадження [155, с. 160].

З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписів осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування [147].

Кожний із видів огляду має особливості, що визначають порядок його проведення. Водночас існує низка положень процесуального і тактичного характеру, що є спільні для них усіх. Огляд місця події, як правило, належить до слідчих (розшукових) дій, зволікання з проведенням яких може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою він був залишений, предметів, що згодом можуть стати речовими доказами [151, с. 527-528].

До основних цілей огляду можна віднести: виявлення слідів кримінального

правопорушення, злочинця чи інших речових доказів; з'ясування обстановки події; виявлення інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [156, с. 23]. Проведення огляду передбачає: відображення (фіксування) у протоколі усіх дій слідчого й усього, що було виявлено, в тій послідовності і в тому вигляді, у якому виявлене спостерігалось під час огляду; описування та перерахування всього, що було вилучено при огляді; вжиття заходів до збереження вилучених у процесі огляду речей, слідів і документів [151, с. 527].

Через особливості застосування методів пізнання, огляд, має схожі риси з деякими іншими слідчими (розшуковими) діями. Так, наприклад, із слідчим експериментом чи обшуком, але в той же час принципово відрізняється від них за процесуальною природою, тактикою проведення. Під час проведення огляду, слідчий, за допомогою методів пізнання, переконується в існуванні та природі походження фактів, що мають доказове значення [157, с. 327].

У криміналістичній літературі огляд місця події характеризується, як найскладніша слідча (розшукова) дія. Вона вирізняється безпосереднім особистим сприйняттям слідчим обстановки місця події, має дослідницький та пізнавальний характер, спрямована на вивчення обстановки, слідів та інших речових доказів і їхню фіксацію з метою встановлення події та виявлення додаткових джерел інформації. Під сприйняттям обстановки місця події слід розуміти, насамперед, візуальне сприйняття, зокрема, й підсилене засобами та методами криміналістичної техніки [158, с. 3].

Як справедливо зазначає В.К. Лисиченко, у криміналістиці, поняття огляду місця події має містити специфіку огляду різновиду об'єктів, які регламентовані законом. Кожний об'єкт пізнання вимагає спеціальної технології його дослідження, особливої методики вивчення й обробки. Окремі автори (В.П. Уласов) зауважують, що огляд повинен мати «творчий характер». Інші переконані, що його проведення вимагає «справжнього наукового підходу» (В.П. Колмаков), мета огляду – це «виявлення й закріплення ознак і станів різних предметів для встановлення обставин, що мають значення для справи»

(О.М. Васильєв, В.К. Лисиченко, М.С. Строгович) [159, с. 106].

На нашу думку, одне з найбільш повних визначень огляду місця події, відповідно до норм нового КПК України, сформульовано Є.В. Пряхіним. На переконання цього ученого, огляд місця події – первинна і невідкладна слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому сприйнятті, дослідженні й фіксації слідчим обстановки на місці події, виявленні слідів і об'єктів, що належать до кримінального провадження, їхніх ознак, станів і взаємозв'язків з метою з'ясування сутності події, механізму кримінального правопорушення й інших обставин, з метою правильного вирішення кримінального провадження [156, с. 25].

Місце події є відображенням минулого, як результату раціонального вивчення обстановки і речових доказів. Під час проведення огляду місця події потрібно проаналізувати такі ознаки та властивості предметів і слідів:

- а) час виникнення їх на місці події (аналіз тимчасових зв'язків слідів);
- б) зв'язки об'єктів з цим чи іншим місцем (аналіз просторових зв'язків слідів);
- в) структура предметів і слідів для вивчення їх групової належності;
- г) ідентифікаційні якості слідів, з метою визначення можливості ототожнення об'єктів, що їх утворили;
- г) можливість виникнення слідів від одного або різних учасників розслідуваного кримінального правопорушення (потерпілого, підозрюваного та ін.) або сторонніх осіб;
- д) зв'язки слідів між собою і розслідуваною подією, а також механізм їх утворення;
- е) причини відсутності певних слідів і предметів, їх властивостей і ознак [160].

Огляд місця події у кримінальних провадженнях про втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом – є слідчою (розшуковою) дією, яка багато в чому може визначити успішне вирішення завдань розслідування.

Під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом

безпосередніми завданнями огляду місця події є:

- 1) вивчення та фіксація обстановки, де відбувалося втягнення неповнолітнього;
- 2) виявлення, фіксація і вилучення слідів і предметів використуваних при здійсненні кримінального правопорушення;
- 3) отримання та оцінка вихідної інформації для висунення версій про осіб, що підлягають притягненню до кримінальної відповідальності, інших учасників, щодо способів вчинення кримінального правопорушення тощо [159, с. 107].

При отриманні повідомлення про факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, огляд місця події доцільно проводити зразу ж після реєстрації відповідної інформації працівником чергової частини органу, підрозділу поліції у Журналі єдиного обліку до внесення даних у Єдиний реєстр досудових розслідувань. Таким чином реалізується вимога повноти фіксації доказів щодо втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

У теорії криміналістики розрізняють три етапи огляду місця події: а) підготовчий; б) робочий; в) заключний. Підготовчий етап включає діяльність слідчого до виїзду на місце події, а також безпосередньо на місці події.

До виїзду на місце події, слідчий зобов'язаний здійснити такі підготовчі дії: одержати вичерпну інформацію щодо події втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом; з'ясувати, чи організована охорона місця події, а також чи перебувають на місці потерпілі та очевидці; встановити коло учасників огляду місця події. На місце події слідчо-оперативна група вирушає у повному складі. До неї, в обов'язковому порядку, входять: слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), кінолог зі службовим собакою (за необхідності) [161]. Окрім цього, слідчому потрібно підготувати необхідні технічні засоби для забезпечення виїзду на місце події та проведення огляду (транспорт, технічні комплекти); запросити та забезпечити участь необхідних учасників у проведенні огляду (понятих, потерпілих та інших). До виїзду слідчий може опитати заявника, який звернувся до органу, підрозділу поліції із заявою про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом тощо.

Після прибуття на місце події, слідчий зобов'язаний: запропонувати вивести усіх сторонніх з місця події та переконатися, що було усунено шкідливі наслідки кримінального правопорушення (наприклад, у випадках, коли втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом супроводжувалося мордуванням, катуванням, заподіянням середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень – надана допомога постраждалим). На цьому етапі, у разі необхідності, слідчий проводить коротке опитування очевидців та потерпілих, дає завдання працівнику оперативного підрозділу щодо встановлення можливих потерпілих та очевидців події, визначає функції кожного з учасників огляду і роз'яснює їм їхні права та обов'язки.

Робочий етап розпочинається загальним оглядом слідчим місця події з метою орієнтування на ньому, визначення меж огляду, вирішення питання про вихідний пункт і спосіб огляду та пересування, вибір позиції для проведення фотознімання. Зважаючи від обстановки, яка склалась на місці події, вирішується питання щодо її огороження, встановлення знаків регулювання (попередження) [162, с. 108].

Цей етап огляду можна поділити на статичну і динамічну стадії дослідження. На статичній стадії слідчий вивчає розташування території, де сталася подія, її характерні риси. Сам огляд проводиться без торкання до об'єктів, що перебувають на місці події.

На динамічній стадії об'єкти можуть бути відкриті, переміщені, розібрані для всебічного їх вивчення. У цей час застосовуються всі доступні слідчому методи пошуку і виявлення слідів кримінального правопорушення та правопорушника, відбираються об'єкти чи їхні частини зі слідами, які надалі вилучаються чи копіюються [156, с. 27].

Під час огляду місця події, при розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, за допомогою методів орієнтовної та оглядової зйомки потрібно сфотографувати усю місцевість (парк, ліс). Методами вузлової зйомки можна фіксувати:

- 1) засоби фізичного впливу на неповнолітнього;

2) алкогольну продукцію і тару з-під неї;

3) різні хімічні речовини і фармацевтичну продукцію, які могли використовуватись, як одурманюючі речовини, під час втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом;

4) різні записні книжки, зошити, записки, в яких зберігаються відомості про неповнолітнього;

5) одяг для жебракування, що надає вигляд жебрака, та викликає жалість у оточуючих, різні нагрудні таблички, плакати зі скаргами на життя, проханнями про допомогу тощо [163, с. 20].

Виокремлюють такі основні способи пересування на місці події: ексцентричний, концентричний, фронтальний (лінійний) та вузловий. Єдиного правила застосування того чи іншого способу немає. Під час огляду місця події, при розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, найбільш ефективнішим буде використання ексцентричного способу – рух по спіралі від центру до периферії.

Під час огляду місця події, при розслідуванні досліджуваного нами кримінального правопорушення, можна використовувати такі прийоми виявлення слідів та інших об'єктів:

- огляд об'єктів у особливих умовах освітлення чи під зміненим кутом зору;
- окурювання об'єктів парами речовин, що мають властивості проявляти сліди;
- опилення порошками чи змочування місць можливого розміщення слідів речовинами, які, з'єднуючись із речовиною сліду, роблять його видимим;
- огляд об'єктів за допомогою різних оптичних приладів [121, с. 27].

Перелічені прийоми можна використовувати при виявленні різноманітних слідів на транспортних засобах, виявлених на місці події, на тарі від алкогольних напоїв, при виявленні слідів пальців рук тощо.

Узагальнення й аналіз зібраної інформації про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, перевірка того, чи вирішені завдання та мета огляду – все це

стосується заключного етапу проведення огляду місця події. На цьому етапі слідчий визначає, які об'єкти обстановки доцільно оглянути додатково, наприклад, одяг для жебрацтва, який використовувався неповнолітнім при занятті жебрацтвом.

Після аналізу результатів, які слідчий отримав при проведенні огляду місця події, він починає їх фіксацію. Опис у протоколі – це основний спосіб фіксації під час огляду місця події. При складанні протоколу, в його описовій частині, необхідно вказати: межі місця події, його місцезнаходження; загальну характеристику приміщення чи місцевості, що є місцем події (адреса будівлі, кількість поверхів, якщо будівля багатоповерхова, розташування будівлі відносно навколишнього оточення); входи і виходи з приміщення; детально і повно має бути описана обстановка місця події і всі об'єкти огляду, із зазначенням місця їх виявлення. На місці події можуть бути виявлені: сліди транспортних засобів; сліди рук, взуття, одягу, який використовувався неповнолітнім для заняття жебрацтвом; підроблені документи про хвороби, сирітство; алкогольна продукція та наркотичні речовини, які використовувалися, як засоби для втягнення неповнолітнього у жебрацтвом; різні нагрудні таблички, плакати зі скаргами на життя, проханнями про допомогу. Виявлення відповідних предметів має бути відображено у протоколі огляду, де, зокрема, уточнюється конкретне місце їх виявлення (з прив'язкою до двох нерухомих об'єктів), пошкодження (якщо вони є), кількість, характер, форма, конфігурація, наявність індивідуальних ознак, використовувані для їх виявлення і вилучення засоби, вказані прийоми вилучення (виготовлення зліпка, зняття копії, вилучення предмета в натурі). Якщо оглядається документ, тоді необхідно вказати його найменування, місце й час виявлення, коли, ким, кому, де і для якої мети він виданий, коли і хто його підписав, реєстраційні дані, спосіб виготовлення документа, його зміст (короткий або повний), матеріал, на якому він виготовлений, дані про наявність печаток і штампів, ознаки друку, зовнішній вигляд і стан документа, а також інші дані. Якщо виявлено підчистки та інші сліди зміни тексту документа, то необхідно відобразити в протоколі ознаки і вказати, яким способом це виявлено.

У протоколі огляду обов'язково має бути відображено, які предмети або документи були вилучені. Відсутність подібного запису в протоколі буде розцінено в кримінальному провадженні, як не надання вказівок щодо джерела походження речових доказів. Таке має своїм наслідком втрату їх доказового значення. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню, незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Предмети й документи, що мають чи можуть мати відношення до кримінального провадження, до нього долучаються і подальше їх використання вирішується в залежності від результатів розслідування. Решта, які за законом вилучені законом, вважаються тимчасово вилученим майном [151, с. 530].

Після оформлення протоколу слідчий: 1 – складає плани місця події (орієнтовні, оглядові, детальні та обов'язково, з дотриманням масштабу), схеми, додатки (фото таблиці, відео- та аудіо- записи тощо); 2 – вживає заходів щодо вирішення заяв, які надійшли від учасників огляду; 3 – упакує речі, вилучені з місця події. Упакування речових доказів здійснюється у пакети встановленого зразка. Як внутрішні упаковки можна використовувати: поліетиленову плівку, папір, целофанові мішки, картонні коробки (наприклад, наркотичні речовини, тара з-під алкогольної продукції тощо). На пакеті здійснюється напис, із вказівкою назви речі, місця і часу її вилучення, номеру кримінального провадження, а також підписується понятими, спеціалістом і слідчим [156, с. 28-33].

В практичній діяльності органів та підрозділів Національної поліції України, при проведенні огляду місця події під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, існує низка недоліків і, зокрема:

- 1) не вилучаються виявлені й описані в протоколі огляду місця події речові докази;
- 2) неточно і неповно описуються виявлені сліди і речові докази;
- 4) через поспіх і неуважність деколи не виявляються і не вилучаються об'єкти, про наявність яких слідчі дізнаються в ході допитів підозрюваних і свідків;
- 5) неповно описується обстановка місця події. Як правило, багато слідчих

обмежуються перерахуванням у протоколі виявлених об'єктів, без відображення їх місця знаходження [164].

Здійснене нами дослідження, 90 кримінальних проваджень, розслідуваних у 2013-2018 рр. за ст. 304 КК України, вказує на те, що огляд місця події провадився дуже рідко. Лише у 16% випадків проводилася зазначена слідча (розшукова) дія, хоча необхідність у її проведенні визначалась у більшості проваджень. На нашу думку, причина цього полягає в обмеженому розумінні деякими слідчими завдань огляду місця події, як засобу виявлення, фіксації і вилучення матеріальних слідів кримінального правопорушення. Таким чином, важливо пам'ятати, що вказана слідча (розшукова) дія та безпосереднє вивчення й опис слідчим обстановки вчинення кримінального правопорушення, має першочергове значення.

Також поширеною слідчою (розшуковою) дією, під час кримінального провадження – є допит. Його проведення полягає в одержанні від допитуваних осіб показань про обставини, що підлягають встановленню і доведенню у кримінальному провадженні. Це різнобічна, складна слідча (розшукова) дія, що вимагає високої професійної підготовки і майстерності слідчого. У процесі її проведення йому необхідно орієнтуватися в психології допитуваних, особистості допитуваного, варіювати різними тактичними прийомами та методами психологічного впливу, з урахуванням конкретної ситуації.

Основним завданням допиту – є забезпечення повноти та достовірності одержаної інформації, оскільки допитуваний, навіть у випадках, коли прагне до викладу правдивої інформації, не завжди може одразу згадати деякі обставини, не завжди знає, які саме факти і деталі цікавлять слідчого та може помилятися. Ще складніша ситуація виникає тоді, коли допитуваний дає неправдиві показання, замовчує про окремі обставини, відмовляється від показань, прагне будь-якими методами перешкодити слідчому у встановленні істини у кримінальному провадженні [59, с. 236].

В. Ю. Шепітько вважав, що допит – одна з найскладніших слідчих (розшукових) дій, проведення якої вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання психології людини [165, с. 218]. У

криміналістиці допит – це засіб збирання і перевірки не лише доказів, але й такої інформації, відомостей про факти й обставини, що мають орієнтувальне значення, і які слідчий чи інша уповноважена особа отримує від допитуваного шляхом проведення бесіди за допомогою вербальної та невербальної комунікації [151, с. 487].

Залежно від процесуального становища допитуваного розрізняється допит свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, експерта. За віком допитуваних осіб допит поділяється на допит малолітнього, неповнолітнього, дорослого, старого. За послідовністю проведення – допит первинний, повторний, додатковий. За суб'єктом проведення – допит, що проводиться слідчим, прокурором, начальником слідчого відділу, судом. За якістю одержуваних відомостей допит поділяється на допит особи, що дає завідомо неправдиві показання, і допит особи, яка повідомляє правдиві відомості. Показання особи можуть поділятися на достовірні, відповідають істині, і не достовірні, коли допитуваний в силу різних причин допускає в своїх свідченнях різні неточності, спотворення, прогалини. В залежності від складних відносин із допитуваним різняться допит в конфліктній ситуації і допит в безконфліктній ситуації [59, с. 236-237].

Під час проведення допиту можна виділити три етапи: підготовчий, робочий та заключний. Підготовка до допиту є передумовою успішного його проведення та охоплює такі конкретні заходи: вивчення матеріалів кримінального провадження; складання плану допиту; ознайомлення з даними про особу допитуваного; визначення кола питань, які необхідно з'ясувати; з'ясування питання про застосування технічних засобів для фіксації проведення допиту [166, с. 112].

Готуючись до допиту, слідчий повинен заздалегідь продумати формулювання питань, їх послідовність. Йому потрібно прогностично оцінити як відреагує допитуваний на той чи інший доказ, передбачити варіанти своїх аргументів, якщо допитуваний спробує спростувати або спалюжити наявні докази.

Якщо у кримінальному провадженні потрібно провести допити кількох осіб, то доцільно визначити їх послідовність. За загальним правилом спочатку допитуються ті особи, які володіють найбільш важливою інформацією (про те, що сталося, свідків, очевидців, інших джерел доказів) або в силу різних причин можуть забути окремі деталі того, що сталося (наприклад, в силу малолітнього віку, хвороби і т.п.). Раніше інших допитуються особи, що знаходяться в будь-якій залежності від підозрюваного (обвинуваченого), з тим, щоб останній не встиг вплинути на них. Не слід поспішати з допитом тих, хто легко може передати іншим про те, чим цікавиться слідчий.

При наявності декількох обвинувачених в числі перших допитуються ті, від кого передбачається отримати правдиві свідчення (особи, вперше що брали участь у скоєнні кримінального правопорушення, відігравали другорядну роль, а також особи, щодо винності яких, слідчий у своєму розпорядженні має переконливі докази).

Велике значення має спосіб і порядок виклику на допит (повісткою, по телефону, через рідних, близьких і т.п.). Треба заздалегідь визначити час, який займе допит і фіксація показань. Якщо потрібно провести кілька допитів, то доцільно спланувати їх так, щоб допитувані не витрачали час на очікування і виключалася можливість будь-якого небажаного їх спілкування між собою [59, с. 237].

На робочому етапі слідчий наводить комунікативний контакт з допитуваним шляхом довільної розповіді, бесіди. Це виклад допитуваною особою того, що їй відомо у даному кримінальному провадженні чи щодо окремих обставин. Основною формою впливу на допитуваного є переконання. Під ним розуміється діяльність, спрямована на те, щоб переконати допитуваного, особливо підозрюваного, у безперспективності приховувати істину. З цією метою виправданим – є використання протиріч у показаннях, невідповідність їх реальному ходу подій, пред'явлення доказів. Також на робочому етапі слідчим використовується такий тактичний прийом, як постановка запитань, зміст яких свідчив би про знання слідчим обставин вчиненого кримінального

правопорушення. Така обізнаність складається зі знання обстановки місця події, показань очевидців, свідків і т.п., а також відомостей про деякі характерні деталі поведінки допитуваного до чи після моменту вчинення кримінального правопорушення [59, с. 246]. Слідчому потрібно пам'ятати, що відповідно до цільового призначення запитання можуть бути: уточнюючими – спрямовані на найповніше і найточніше з'ясування питань, які мають значення для кримінального провадження; нагадуючими – оживити пам'ять допитуваного, викликати певні асоціації; контрольними – спрямовані на перевірку даних, що були раніше повідомлені допитуваним, з'ясування джерел одержання фактів.

На заключному етапі слідчий фіксує результати допиту в протоколі, де повно й об'єктивно відображає повідомлення під час розповіді та відповідей на його запитання [167, с. 159].

Додатковим методом фіксації допиту може бути аудіо- та/або відеозапис. Його доцільно застосовувати у випадках складних допитів або ж таких, що супроводжуються визнанням підозрюваною особою своєї вини, або для фіксації показань потерпілого, який перебуває в тяжкому стані. Паралельно із аудіо- і відеозаписом слідчий веде протокол [168, с. 437].

Вважаємо за доцільне нагадати про загальні тактичні прийоми, що можуть використовуватись слідчим при проведенні допиту під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. До них відносять:

- 1) постановку нагадуючих запитань;
- 2) пред'явлення доказів;
- 3) демонстрацію іншої матеріалізованої інформації;
- 4) оголошення показань інших осіб;
- 5) допит на місці події.

Визначальним прийомом, який спрямований на актуалізацію забутих обставин, є постановка допитуваному нагадуючих запитань. Дані для нагадуючих запитань слідчий одержує з матеріалів кримінального провадження, показань інших осіб, оперативно-розшукових відомостей. Постановка нагадуючих питань може набувати вирішального значення та, зокрема у випадку можливості

відновлення в пам'яті допитуваного забутих обставин. Позитивний ефект у пригадуванні забутого має постановка запитань у хронологічній або логічній послідовності про попередні, триваючі та наступні, за подією кримінального правопорушення, обставини [169, с. 201].

Одним із загальних тактичних прийомів, який спрямований на актуалізацію забутого – є пред'явлення допитуваному речових або письмових доказів. Пригадування ґрунтується на безпосередніх зорових відчуттях, а не тільки на розумових асоціаціях. У процесі показу тих чи інших доказів допитуваний впізнає предмет, сприйнятий раніше, і пригадує обставини, пов'язані з ним. Під час допиту при розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом можуть пред'являтися: документи про хвороби (сирітство тощо); одяг, який використовувався для жебракування; нагрудні таблички та плакати зі скаргами на життя, проханнями про допомогу, які були виготовлені втягувачем для заняття неповнолітнім жебрацтвом. Слідчому необхідно пам'ятати, що пред'явлені документи та речі мають бути попередньо оглянуті та визнані речовими доказами. При пред'явленні документів під час допиту, можна виділити такі типові запитання: «Що Ви можете сказати з приводу цього документу?», «Чи знаєте Ви, ким виданий документ (хто саме підписував, ставив печатку, штамп), на чие прізвище?», «Чи знаєте Ви особу, на прізвище якої виданий документ?», «Чи знаєте Ви працівників, які видали документи?» тощо.

Під час допиту з метою актуалізації забутого можна застосувати такий тактичний прийом як демонстрація допитуваному іншої матеріалізованої інформації, що оживить у його пам'яті обставини баченої ним події. Для актуалізації забутого можна використати різні фотознімки (наприклад, заняття неповнолітнім жебрацтвом, допомога дорослого при виборі місця для заняття неповнолітнім жебрацтвом, речі, одяг, документи, які використовувались при зайнятті жебрацтвом), схеми, малюнки, а також такі системи, як «фоторобот», мальований портрет, альбом з типовими малюнками елементів зовнішності людини тощо. Якщо допитуваний забув будь-яке прізвище, можна запропонувати йому ту чи іншу довідкову книгу (наприклад, телефонну), з тим щоб він знайшов схоже прізвище

(асоціації за схожістю) [167, с. 159-160].

Допомогти актуалізації забутого може й такий тактичний прийом, як допит на місці події. Його психологічною підставою – є повторне сприйняття допитуваним обстановки, в якій відбувалося кримінальне правопорушення. Слідча практика свідчить про ефективність використання допиту на місці події. Наприклад, на допиті свідок може повідомити, що не пам'ятає, в якому напрямку міг піти правопорушник, який втягнув неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Слідчому потрібно провести допит на місці події, де свідок може це пригадати і багато інших деталей, які можуть допомогти при розслідуванні даного кримінального правопорушення [170, с. 210].

При застосуванні тактичного прийому, який сприяє актуалізації забутого – оголошення показань інших осіб, допитуваному необхідно пред'являти протокол допиту не у цілому, а зачитувати фрагменти, що стосуються тільки обставин, за яких певний факт мав місце. Наприклад, при допиті підозрюваного, який не визнає своєї вини у вчиненні даного кримінального правопорушення, можна зачитати ті фрагменти допиту свідка, в яких підтверджується участь підозрюваного в кримінальному правопорушенні.

Під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом можна виділити такі категорії осіб, які підлягають допиту: потерпілий, свідок, підозрюваний, обвинувачений. Зазвичай, вони вже відомі слідчому на початковому етапі розслідування. На нашу думку, доцільно буде детально зупинитись на особливостях допиту цих осіб під час досліджуваного виду кримінального правопорушення.

На робочому етапі допит свідка розпочинається з пропозиції розповісти про все те, що йому відомо з приводу обставини, у зв'язку з якими його викликано на допит. Свідок попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань, а також за дачу завідомо неправдивих показань. Важливо пам'ятати, що у Конституції України в ст. 63 зазначено: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» [170].

При допиті свідків у кримінальних провадженнях щодо втягнення

неповнолітнього у заняття жебрацтвом повинні бути з'ясовані відповіді на такі питання:

1) хто, коли і де здійснював втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом?

2) про скільки фактів (епізодів) втягнення йому відомо, а також, чи відомі свідку мотиви дій злочинця?

3) у який спосіб (способи) вчинено кримінальне правопорушення?

4) час, протягом якого тривала злочинна діяльність підозрюваного?

5) якими відомостями про особу підозрюваного, котрий втягнув неповнолітнього у заняття жебрацтвом, свідок володіє (характер взаємовідносин, спорідненість тощо)?

6) чи відомі йому конкретні причини, що спонукали підозрюваного втягнути неповнолітнього у заняття жебрацтвом [167, с. 159-160]?

Достовірність показань свідків, як очевидців кримінального правопорушення, залежить від факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру. Це, зокрема:

1) відсутність чи наявність у очевидця інтересу до події, яка відстежується;

2) який час минув, з моменту сприйняття події;

3) психологічний фон, на якому відбувалося сприйняття;

4) мотиви і почуття, що спонукали особу спостерігати та ін. [171, с. 23].

Як показує практика, основним недоліком змісту протоколів допиту свідків у кримінальних провадженнях даної категорії є відсутність відомостей про дії винного, що характеризують втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. На це вказують записи у протоколах допиту з приводу втягнення неповнолітнього у зайняття жебрацтвом, а саме: «погрожував», «сильно вмовляв», «щось обіцяв», «лякав», «просив», «переконував» і т.п.

Допит неповнолітніх, як свідків, і тих, яких втягнуто у заняття жебрацтвом має свою специфіку. Підготовка і проведення допиту таких осіб вимагає особливої ретельності. Так, зокрема, проблематичність проведення допиту, з такою категорією осіб, може стосуватися того, що неповнолітній, в силу вікових

особливостей, не у повній мірі усвідомлює характер дій винного щодо якого йому належить давати свідчення. Окрім цього, неповнолітній може відчувати сором від присутності знайомих, близьких йому осіб (педагога, батька, родича).

По кримінальних провадженнях даної категорії, винними нерідко є батьки, інші близькі родичі неповнолітнього. Тому слідчому доводиться роз'яснювати неповнолітньому положення ст.63 Конституції України про право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [170].

Слідчому нерідко доводиться стикатися з відмовою батьків від явки для допиту неповнолітнього, який став свідком втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Відтак, першочерговим завданням слідчого – є пошук компромісу між інтересами слідства і турботою про моральне здоров'я неповнолітнього. У таких ситуаціях перед початком допиту доцільно погоджувати з батьками зміст і форму запитань, які слідчий планує ставити неповнолітньому на допиті [172, с. 15].

Низка проблемних питань виникає безпосередньо при проведенні допиту неповнолітнього з приводу втягнення у заняття жебрацтвом. Це пов'язано з необхідністю:

- викриття у вчиненні кримінального правопорушення своїх близьких родичів (необхідно враховувати, що неповнолітній може говорити неправду, щоб догодити батькам, близьким родичам, знайомим, якщо вони зацікавлені в результаті кримінального провадження. Відтак, у випадку, якщо неповнолітній досяг 16 років, йому необхідно роз'яснити норму, що визначає відповідальність за дачу неправдивих показань);

- згадати і розповісти, як мінімум про три факти його втягнення у заняття жебрацтвом за певний період часу (необхідно враховувати, що неповнолітньому часом важко пригадати конкретні факти. Це відбувається через те, що він уже брав участь у занятті жебрацтвом, і факти, які цікавлять слідство, нічим не відрізнялися від інших, у зв'язку з чим і не запам'яталися);

- надання показань про особисту поведінку у вчиненні кримінального правопорушення (необхідно відзначити, що в переважній більшості випадків їх попередня поведінка не була зразковою. Розуміючи це, в ході допиту більшість неповнолітніх будуть замовчувати окремі факти щодо особистої поведінки. Цьому також сприяє страх, що про їх негативну поведінку стане відомо батькам, близьким, друзям і це стане предметом їх несхвального обговорення. У таких випадках слідчому необхідно продемонструвати те, що йому відомі не тільки основні, але і дрібні факти з життя неповнолітнього, що призведе останнього до висновку про необхідність надати правдиві показання).

Для якісного проведення допиту неповнолітнього, варто ретельніше дослідити особливості допиту суб'єкта – дитини. До таких особливостей відносяться: менший, ніж у дорослих, обсяг знань і досвіду; підвищена сугестивність; менша здатність до зосередження уваги; менший розвиток аналітичних здібностей при сприйнятті та оцінці фактів; тенденція до «змішання» реально сприйнятого й уявного; емоційність суджень і дій [173, с.368].

Під час допиту неповнолітнього потрібно з'ясувати: обставини, за яких неповнолітній познайомився з особою, яка його втягнула у заняття жебрацтвом (час, місце, обстановка); спосіб втягнення неповнолітнього (пропонування особистої дружби, пригощання солодощами, алкогольними напоями, наркотичними засобами, лікарськими препаратами тощо); чи може неповнолітній впізнати (описати) особу, яка втягувала у злочинну діяльність (у разі його відсутності); чи відомо місце проживання або місця можливого перебування «втягувача»; де саме здійснювалися дії щодо втягнення у заняття жебрацтвом та чи були присутні при цьому інші особи та чи були останні знайомими для неповнолітнього; чи бачив неповнолітній осіб, які могли б свідчити про злочинні дії щодо його втягнення у заняття жебрацтвом (працівники магазинів, двірники, сусіди неповнолітнього тощо). У випадку, якщо у заняття жебрацтвом неповнолітнього втягували його батьки чи близькі родичі, необхідно з'ясувати у чому полягали їх дії щодо втягнення дитини [167, с.160].

Думки і припущення неповнолітнього, повідомлені ним при допиті, є

невід'ємною частиною його показань. Вони повинні бути зафіксовані в протоколі допиту і підлягають обов'язковій перевірці в процесі доказування. Будь-які його показання, перш ніж вони будуть використані при прийнятті слідчим процесуальних рішень, повинні бути перевірені шляхом співставлення з доказами, що є у кримінальному провадженні. Це дозволяє упевнитись у частковому чи повному збігові показань з іншими доказами [111, с. 101].

А.І. Кунтій звертає увагу на те, що при допиті неповнолітнього, який відмовляється давати показання, перекручує конкретні факти або говорить неправду, слідчому необхідно застосувати такі тактичні прийоми: стимулювання позитивних якостей неповнолітнього; нейтралізація негативних якостей неповнолітнього; звернення до неповнолітнього із закликом про те, що варто бути чесним, порядним і справедливим. Також вчений акцентує увагу на доцільності проведення допиту за місцем проживання чи навчання неповнолітнього. Однак, обстановку, подібну до тієї, яка є вдома чи в школі, можна створити й в іншому місці [174, с. 389].

Під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом допит – одна з важливіших, найскладніших, а часом і конфліктних слідчих (розшукових) дій. Визначальним у її проведенні є послідовне з'ясування епізодів і фактів, що стосуються втягнення. У кримінальних провадженнях цієї категорії, дане питання має особливе значення тому, що залучення неповнолітнього у заняття жебрацтвом відбувається не одразу, а протягом певного періоду часу. Отже, в процесі допиту повинні бути з'ясовані окремі етапи злочинної поведінки повнолітньої особи [175, с. 13]. Для цього необхідно з'ясувати такі обставини:

- 1) знайомство (час, місце, мотиви) повнолітнього обвинуваченого з неповнолітнім;
- 2) процес підготовки неповнолітнього до заняття жебрацтвом;
- 3) намір неповнолітнього відмовитись від заняття жебрацтвом, причини виникнення такого наміру;
- 4) намір приховати свою дійсну роль у вчиненні кримінального правопорушення і т. п.

Після того, як підозрюваний надасть пояснення, слідчий повинен уточнити всі обставини кримінального правопорушення, запропонувавши надати відповіді на такі запитання:

1) де, коли і як він познайомився з неповнолітнім та що послужило основою для знайомства?

2) який характер відносин між ними, як відносилися батьки і товариші неповнолітнього до їх знайомства чи дружби?

3) чи довго продовжувалося їх знайомство, що їх пов'язувало (інтереси, захоплення)?

4) де саме і як часто зустрічалися, чим займалися і про що говорили при зустрічі, хто при цьому був присутній?

5) чи мало місце пригощання неповнолітнього алкогольними напоями, наркотичними засобами, лікарськими препаратами?

6) де і в якій кількості, на чії гроші були придбані алкогольні напої, як відносився неповнолітній до задуму заняття жебрацтвом?

7) коли й у кого виникла думка про доцільність використання неповнолітнього для зайняття жебрацтвом?

8) як відбувалася підготовка до заняття жебрацтвом (підшукування одягу для жебракування, що надає вигляд жебрака, викликає жалість у оточуючих, виготовлення та придбання нагрудних табличок, плакатів зі скаргами на життя, проханнями про допомогу тощо) ?

9) яка фактична роль дорослого і неповнолітнього у реалізації дій, пов'язаних із заняттям жебрацтвом?

З метою встановлення контакту з допитуваною особою доцільно відводити час на заповнення анкетної частини протоколу допиту. На думку психологів, під час бесіди, передусім доцільно ставити питання щодо особистості підозрюваного (вік; взаємини з членами родини; улюблені захоплення, хобі; шкільні предмети, які викликають зацікавленість тощо). Такий початок допиту покаже суб'єктові, що слідчий переймається його особистістю й зацікавлений в інформації, яку той повідомляє. Це допоможе вивести допитуваного з ситуаційно обумовленого стану

пригніченості. У той же час розмова на теми, що недотичні до кримінального правопорушення, послаблює емоційне напруження [176, с. 140].

При проведенні допиту обвинувачених під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом повинні бути враховані наступні основні тактичні правила пред'явлення доказів:

- необхідно забезпечити економне, розумне використання доказів. Не слід поспішати з їх пред'явленням. Спочатку треба максимально використовувати стадію вільної розповіді, дати допитуваному можливість видати деяку інформацію самому за рахунок оговірок, замовчувань, різних протиріч як в самій інформації, яка ним викладається, так і за рахунок суперечностей з вже встановленими фактами;

- у всіх ситуаціях допиту спочатку шляхом постановки питань, слідчому бажано проявити свою обізнаність з приводу тих чи інших обставин, а потім використовувати відповідні докази;

- щоб допитуваний не зміг спаплюжити докази, за загальним правилом, за винятком випадків, коли при допиті використовується елемент раптовості, подавати докази не слід до тих пір, поки обвинувачений не допитаний по всіх обставинах, пов'язаних з цим доказом. Причому з'ясовувати ці обставини необхідно обережно, щоб допитуваний не зрозумів, в зв'язку з чим вони цікавлять слідство. Отримані пояснення доцільно зафіксувати в протоколі допиту і тільки після того, як допитуваний підтвердить своїм підписом правильність записів, приступити до пред'явлення відповідних доказів. Наприклад, якщо обвинувачений стверджує, що ніколи не був на місці події, то після пред'явлення проведеної трасологічної експертизи, йому важче буде придумати правдоподібне пояснення щодо виявлених там його слідів;

- слідчому потрібно заздалегідь оцінити кожне з наявних доказів, виявити найбільш ефективний логічний зв'язок між ними і спробувати передбачити ті доводи і аргументи, які допитуваний може заявити при пред'явленні доказів на допиті;

- перед пред'явленням доказів на допиті потрібно передбачити таке їх поєднання, яке було б несподіваним для допитуваного і обмежувало б тим самим його можливості для помилкового тлумачення обставин, пов'язаних з цими доказами. Істотне значення набуває і вибір найбільш зручного моменту для пред'явлення доказів. Тому надзвичайно важливо тимчасово залишати допитуваного в невіданні щодо наявних у слідчого доказів, щоб потім мати можливість використовувати фактор їх раптового пред'явлення;

- потрібно завжди пам'ятати і враховувати емоційну силу окремих доказів, їх особливий психологічний вплив;

- в розпорядженні слідчого повинен залишитися достатній резерв доказів на той випадок, якщо перша спроба отримати правдиві свідчення виявиться безрезультативною [59, с. 247-248].

Відповідно до статті 234 КПК, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, пошуку знаряддя його вчинення, майна, здобутого злочинним шляхом, а також встановлення місця можливого перебування розшукуваних осіб. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції. У разі необхідності проведення обшуку, слідчий, за погодженням з прокурором або прокурор, звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити такі відомості:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення, з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

4) підстави для обшуку;

5) адреса житла чи іншого володіння особи або частини житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;

6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно перебуває;

7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненням кримінального правопорушення;

8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до частини другої статті 93 КПК, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК, а доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим КПК. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

- 1) було вчинено кримінальне правопорушення;
- 2) речі і документи, що мають значення для досудового розслідування та які планується відшукати;
- 3) відомості, що містяться у відшукуваних речах і документах і, які можуть бути доказами під час судового розгляду;
- 4) відшукувані речі, документи або особи, що перебувають у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи;
- 5) за встановлених обставин обшук – найбільш доцільний й ефективний спосіб відшукування та вилучення речей і документів, що мають доказове значення, а також захід, який пропорційний втручанням в особисте і сімейне життя особи.

У разі відмови у задоволенні клопотання про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи слідчий, прокурор не має права повторно звертатися до

слідчого судді з таким клопотанням, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які до цього часу не розглядалися слідчим суддею [147].

Основними завданнями обшуку, проведеного у кримінальних провадженнях про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, є:

1) виявлення і вилучення предметів впливу на неповнолітнього з метою заняття ним жебрацтвом;

2) відшукування і вилучення слідів, а також інших предметів і документів, що мають значення для кримінального провадження;

3) пошук і вилучення коштів, цінностей, майна, отриманих в результаті втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

Як показує практика, ранок – найзручніший час для проведення обшуку. При цьому треба враховувати спосіб життя обшукуваного, розпорядок дня у приміщенні, на роботі. За певних обставин обшук може проводитися вночі. Про такі обставини необхідно зазначати у постанові [177, с. 96].

При проведенні обшуку слідчому необхідно приділити увагу спостереженню за поведінкою особи, приміщення якої обшукується. Це пов'язано з тим, що при наближенні до місця приховування об'єктів, які відшуковуються, особа може відреагувати, наприклад, почервонінням або зблідненням, підвищеним потовиділенням, різкою зміною у поведінці, втратою свідомості тощо. Також потрібно звернути увагу на показну люб'язність з боку обшукуваного, наприклад, пропозиція випити кави тощо [178, с. 25].

У процесі розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом також важливе місце відводиться проведенню слідчого експерименту. Слідчий експеримент проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [147].

Р.С. Белкін зазначає, що слідчий експеримент – це пізнавальна слідча дія, суть якої полягає у проведенні досліджень, пов'язаних зі встановленням,

перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування певних фактів, що мають значення для кримінального провадження [179, с. 5]. Проаналізувавши наукові визначення поняття «слідчий експеримент», можна зробити висновок, що це окрема слідча (розшукова) дія, яка полягає в проведенні (за рішенням слідчого, прокурора) дослідних дій, спрямованих на перевірку можливості сприйняття особою певних фактів, вчинення в певному місці й певним способом чи з використанням певних знарядь конкретних дій, існування визначених подій у минулому, з'ясування механізму утворення слідів тощо.

Одним із важливих чинників слідчого експерименту (під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом) є проведення його в умовах, що максимально наближені до тих, в яких подія мала місце в минулому. В зв'язку з цим, під час проведення слідчого експерименту, для проведення дослідних дій і випробувань потрібно отримати найповніші відомості щодо обставин події, яку перевіряють, а також здійснити відтворення обстановки, в якій буде проведено експеримент. Такі дані можуть бути встановлені в результаті проведення інших слідчих (розшукових) дій, експертних досліджень або ж впливати з припущень щодо висунутих слідчих версій. Слідчий експеримент є потужним засобом психологічного впливу на його учасників, оскільки його результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість певного явища, події. Спростувати їх підозрюваному буває доволі складно [180, с. 328].

При розслідуванні втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом одним із найефективніших тактичних прийомів слідчого експерименту – є рекомендація про проведення багатократних дослідів за однакових умов. Це дозволяє ретельніше вивчити досліджуване явище, а також переконатися в отриманні стабільних, а не випадкових результатів. Однорідні досліді рекомендовано проводити в кількості не менше трьох. Якщо результати усіх дослідів однакові, то серії з трьох дослідів цілком достатньо, щоб переконатися в їх стабільності. Якщо ж результати щоразу різні, то спочатку необхідно призупинити проведення дослідів, проаналізувати ситуацію, з'ясувати, чи всі умови були дотримані. Після

цього слід провести нову серію дослідів [58, с. 128].

При проведенні даної слідчої (розшукової) дії неповнолітньому необхідно надати повну самостійність й ініціативу щодо вибору маршруту, показів об'єктів (предметів) та демонстрації певних дій. У процесі вказаної слідчої (розшукової) дії неприпустимо стороннє втручання.

При проведенні слідчого експерименту слід прагнути отримати детальні свідчення неповнолітнього. Це дозволяє встановити роль кожного підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненому кримінальному правопорушенні.

Слідчий, прокурор відповідно до ст. 241 КПК здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет у випадках, коли для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не можуть бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню. Перед початком освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови – освідування проводиться примусово. При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або такі, що небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись, як образа для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді та можуть надаватися лише суду, під час судового розгляду. Про проведення освідування складається протокол, згідно з вимогами КПК. Особі, освідування якої проводилося примусово, надається копія протоколу освідування [147].

Здійснивши аналіз кримінальних проваджень (кримінальних справ), можна зробити висновок про те, що розслідуючи втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, у слідчого найчастіше виникає потреба у проведенні освідування підозрюваного. На другому місці, за частотою слідчої необхідності у проведенні освідування, перебуває – неповнолітній потерпілий. Освідування підозрюваного найчастіше стосується наявності у нього особливих прикмет (рубців, татуювань, відсутності певних частин тіла), на які вказують свідки. При проведенні вказано слідчої (розшукової) дії слідчий повинен використовувати у процесі проведення освідування підозрюваного такі тактичні прийоми: - спостереження за поведінкою освідуваного, що дозволить слідчому вчасно змінити напрям і тактику здійснюваних дій; спостереження за фізичним і психічним станом освідуваного, що допоможе слідчому у виборі найбільш оптимальних шляхів встановлення психологічного контакту; - встановлення негативних обставин, що дозволить слідчому успішно викрити інсценування [79].

3.2 Використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом

В теперішній час, коли наука постійно розвивається, а її відкриття використовуються в усіх сферах діяльності людини, правоохоронці все частіше використовують на практиці спеціальні знання для розкриття кримінальних правопорушень. За КПК України ці знання можна залучити двома способами: за допомогою спеціаліста і шляхом проведення судової експертизи.

Як слушно зауважує А. М Лазебний, у процесі дослідження поняття «спеціальні знання», важливо розрізняти суб'єктів їх використання і суб'єктів застосування. До суб'єктів застосування спеціальних знань належать їхні безпосередні носії – експерт, спеціаліст, перекладач, особа, котра розуміє знаки німих (глухих), педагог та ін. Суб'єктами використання спеціальних знань, у процесі розслідування кримінальних правопорушень, є суб'єкти розслідування. Також науковець стверджує, що перевагою чинного КПК України є те, що в

ньому чітко визначаються поняття «експерт» і «спеціаліст». Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними та іншими спеціальними знаннями, має право, відповідно до ЗУ «Про судову експертизу», на проведення експертизи і якій доручено дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини кримінального правопорушення й стосуються сфери його знань. Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого. Експерт має право:

1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;

2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;

3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;

4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;

5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України "Про судову експертизу".

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо

поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою.

Експерт зобов'язаний:

1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності - роз'яснити його;

2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту;

3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом.

Експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів.

У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб [147].

Показання експерта визначено, як джерело доказів, проте окремої норми, що визначає порядок допиту експерта під час досудового розслідування немає. Спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК України) [181, с. 131–132].

Спеціаліст сприяє виявленню, закріпленню та вилученню доказів, шляхом надання слідчому консультативної допомоги під час проведення певної процесуальної дії, про що зазначається у протоколі цієї дії. Варто зазначити, що консультації спеціаліста не мають доказового значення, але вони дають змогу слідчому правильно оцінити докази, своєчасно вирішити питання про призначення необхідної експертизи, визначити коло питань, адресованих експертові, чи, наприклад, допитуваній особі.

Науковці по-різному трактують визначення поняття «спеціальні знання». Так, А. В. Дулов розглядає спеціальні знання як такі, що не є загальнодоступними. М. С. Строгович спеціальні знання відносить до суто наукових. Ю. Г. Корухов вважає, що спеціальні знання можуть бути використані у сфері кримінально-процесуальної діяльності з метою доказування окремих обставин кримінального провадження. Г. І. Грамович визначає це поняття, ґрунтуючись на виді професійної діяльності за відповідною спеціалізацією (медицина, фізика, хімія тощо), що вимагає спеціальної освіти, як процесу оволодіння певним рівнем знань і навичок із конкретної професії та спеціальності. В. М. Махов переконаний, що спеціальні знання – це такі знання, яких немає у суб'єкта доказування [182, с. 22–30]. Є.І. Зуєв спеціальні знання називає професійними, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (виключаючи галузі процесуального та матеріального права) у науці, техніці, мистецтві чи ремеслі, використання яких у протидії злочинам сприяє виявленню доказової та оперативно-розшукової інформації, а також розробці технічних засобів, тактичних прийомів виявлення і фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь [183, с. 72]. П.П. Іщенко, виходячи з норм кримінального процесуального законодавства, визначає спеціальні знання як «... будь-які професійні знання, які можуть сприяти виявленню, фіксації та вилученню доказів» [184, с. 8].

Ми схилиємось до думки В. М. Махова, що спеціальні знання – це знання, притаманні різним видам професійної діяльності, за винятком знань, які є професійними для слідчого і судді, що використовуються під час розслідування та розгляду кримінальних проваджень у суді з метою сприяння встановленню істини

у справі у випадках і порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством [185, с. 46].

На підставі наведеного, форми використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, можна звести до таких груп:

1) процесуальні: участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях, судова експертиза та допит експерта;

2) поза процесуальні: використання слідчим власних процесуальних знань, отримання консультацій від спеціалістів, використання інформації з різних баз даних (обліків), попереднє дослідження об'єктів. На практиці, як вказує більшість науковців, ці дві форми використання спеціальних знань дуже часто взаємодіють [186, с. 329].

Як свідчить судово-слідча практика, до найпоширеніших форм використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, відносяться: 1) експертиза (для встановлення наслідків кримінального правопорушення, дослідження документів, знарядь вчинення кримінального правопорушення тощо); 2) консультативна і технічна допомога фахівця, що передбачає консультації, роз'яснення поняття та змісту специфічної термінології, документів; участь у підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій; підготовка запитань експертові чи перед допитом різних категорій осіб; консультування щодо пошуку необхідних документів, інших речових доказів; участь у підготовці та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Досліджуючи питання спеціальних знань під час проведення судової експертизи, І. І. Брус зазначає, що на даний час немає чітких меж і форм використання спеціальних знань. Він переконаний, що слідчий і прокурор можуть самостійно застосовувати будь-які спеціальні знання, за винятком тих випадків, коли вони не володіють певними знаннями або визнають за необхідне залучити іншого більш кваліфікованого спеціаліста чи з міркувань технологічного процесу виконання конкретних слідчих (розшукових) дій, а також, коли законом передбачено залучення конкретних спеціалістів (лікарів, перекладачів, педагогів, психологів тощо) чи

проведення експертизи [187, с. 218].

Погоджуючись з думкою І.І. Бруса, Н. М. Косміна вказує, що оскільки єдиних критеріїв залучення спеціалістів для участі у слідчих (розшукових) діях не існує, потрібно використовувати принцип практичної доцільності, а саме – оптимальне використання спеціальних знань і практичних умінь для отримання максимальної доказової та орієнтуючої інформації з матеріальних та ідеальних слідів кримінального правопорушення. Як спеціаліст, може бути залучена будь-яка обізнана особа, до якої закон висуває дві основні вимоги: незацікавленість у результатах справи та компетентність. Н.М. Косміна основною формою використання спеціальних знань називає судову експертизу, яка відрізняється від інших форм застосування спеціальних знань, зокрема від перевірочних, попередніх і звичайних наукових досліджень, процедурою проведення і доказовою силою отриманих результатів [188, с. 27].

Проблемні питання та особливості проведення різних видів експертиз розглядали у своїх працях такі вчені, як: В.Д. Арсеньєв, Р.С. Белкін, В.Є. Бергер, В.Г. Гончаренко, Г.О. Густов, В.Г. Драганов, В.Г. Дрозд, М.М. Єфимов, В.В. Ключ, М.В. Костицький, А.І. Кунтій, К.В. Легких, Г.А. Матусовский, С.І. Ожегов, Ю.К. Орлов, Г.М. Пилипенко, М.В. Салтевский, В.І. Тертишніков, О.О. Фроличева, О.В. Циганенко, В.Ю. Шепітько, М.Й. Штефан, Т.Г. Щербаковский та інші.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Згідно зі ст. 7 цього Закону, судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи; а в інших випадках – також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань. Варто зазначити, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. До таких установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства

юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [189].

Поняття «експертиза» тлумачиться науковцями по-різному. До прикладу, Г.А. Матусовський розглядає експертизу, як спрямоване на вирішення певних питань дослідження, що потребує спеціальних знань з боку компетентних осіб, яких називають експертами [190, с. 12]. За визначенням С. І. Ожегова, під поняттям «експертиза» слід розуміти розгляд будь-якого питання експертами для надання висновку [191, с. 904]. С.М. Абрамов зазначав, що експертиза – це засіб отримання відомостей про факти, які мають значення для кримінального провадження, за допомогою призначених судом осіб, які володіють знаннями в науці, мистецтві і ремеслі, і які надають суду свої висновки на підставі ознайомлення з кримінальним провадженням і, як правило, на підставі дослідження якихось об'єктів [192, с. 211]. М.В. Костицький вказує, що «судова експертиза чи експертиза у кримінальному процесі – це саме дослідження, процес пізнання, яке проводить експерт, і обґрунтування висновку відповідно до встановленого законом порядку» [193, с. 58]. В.Г. Драганов називає «експертизою» особливий вид науково-практичного дослідження, яке проводиться експертами для отримання вірогідного, кваліфікованого й незалежного висновку, необхідного для прийняття вмотивованого рішення про проблемні або спірні питання, які виникають у різних сферах людської діяльності [194, с. 229].

Найбільш повне визначення судової експертизи, на нашу думку, було запропоноване О.С. Кофановою, як регламентованої законом діяльності обізнаної особи, чії знання у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, на підставі процесуальних документів слідчого чи суду, застосовуються в процесі дослідження обставин, що мають значення для вирішення кримінального провадження, з метою встановлення об'єктивної істини [195, с. 39].

В Україні, провадження експертиз в кримінальному судочинстві

регламентується: Конституцією України, Законом України «Про судову експертизу», КПК України, відомчими Правилами та інструкціями Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертизи.

Згідно зі статтею 84 КПК України, висновок експерта – є джерелом доказів. Експертиза допомагає встановлювати фактичні дані, на підставі яких, у визначеному законом порядку, слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження [147].

Відповідно до положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, основними видами (підвидами) експертизи є:

- криміналістична: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна.

- інженерно-технічна: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна;

інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; експертиза технічного стану ліфтів, телекомунікаційна, електротранспортна експертиза;

- економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій;

- товарознавча: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння;

- експертиза у сфері інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності;

- психологічна;
- мистецтвознавча;
- екологічна;
- військова.

Відповідно до чинного законодавства підставою для проведення експертиз – є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження, у якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню.

Підставою для проведення експертного дослідження – є письмова заява (лист) замовника (юридичної або фізичної особи), з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються [196].

На нашу думку, найбільш типовими видами експертиз у методиці розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом є: 1) судово-

медична (живої особи, неповнолітнього щодо якого здійснювалось фізичне насильство; встановлення віку); 2) судово-хімічна; 3) судово-психологічна; 4) судово-психіатрична.

Крім цього, у кримінальних провадженнях розглянутої категорії з різною частотою призначаються такі експертизи: почеркознавча, судово-балістична, дактилоскопічна, судово-біологічна.

Про потребу у розгляді цих судових експертиз свідчать і результати проведеного нами анкетування. Відтак, на запитання, які види судових експертиз найбільш поширені під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, респонденти відповіли таким чином: 1) судово-медична (30,9%); 2) комплексна (25,5%); 3) судово-психологічна (16,1%); 3) судово-психіатрична (15,1%); 5) судово-хімічна (12,4%) (Додаток А Табл. А 14).

Під час призначення експертизи, розслідуючи втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, слідчий повинен дотримуватися загальних тактичних рекомендацій, а саме: 1) визначити мету і конкретні завдання експертного дослідження; 2) визначити експертну установу або експерта; 3) підготувати необхідні для дослідження матеріали та за необхідності зразки; 4) винести постанову про проведення експертизи та сформулювати питання експертові; 5) в міру можливостей забезпечити умови для проведення експертизи, якщо вона проводиться за межами експертної установи.

Призначити судово-медичну експертизу щодо неповнолітнього необхідно у зв'язку із заподіянням йому фізичного насильства, яке супроводжувалось під час втягнення у заняття жебрацтвом. Нерідко неповнолітні мають тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, що не пов'язані з вчиненням даного кримінального провадження, проте стверджують протилежне. Відтак, однією з цілей призначення даної експертизи – є встановлення часу нанесення тілесних ушкоджень, механізму їх утворення за обставин, на які вказує неповнолітній [186, с. 330].

Найчастішим приводом для проведення судово-медичної експертизи живих осіб – є необхідність встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

Основним документом, який регламентує порядок проведення експертиз з метою встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, є Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6. Відповідно до вказаних Правил, судово-медична експертиза з метою встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень проводиться судово-медичним експертом шляхом медичного обстеження потерпілих. Проведення цієї експертизи тільки за медичними документами (історії хвороби, індивідуальній карті амбулаторного хворого тощо) допускається у виняткових випадках і лише за наявності справжніх повноцінних документів, що містять вичерпні дані про характер ушкоджень, їх клінічний перебіг та інші необхідні відомості.

Судово-медичний експерт встановлює особу обстежуваного за паспортом чи іншим документом, що його замінює, з'ясовує у нього обставини заподіяння ушкоджень, скарги та, за потребою, інші відомості; ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження і наявними медичними документами. Всі отримані відомості фіксуються у висновку експерта (акті судово-медичного обстеження). Якщо необхідні медичні документи експерту не подані, він заявляє особі чи органу, що призначив експертизу, клопотання про надання відповідних документів.

При проведенні судово-медичної експертизи експерт повинен використовувати оригінали медичних документів. У виняткових випадках дозволяється використання копій і виписок, за умови відображення в останніх вичерпних відомостей про ушкодження та їх клінічний перебіг. Ці документи мають бути засвідчені підписом лікаря і печаткою лікувального закладу. В необхідних випадках судово-медичний експерт може використовувати відомості досліджень, що проводяться із залученням відповідних спеціалістів, не обстежуючи потерпілого особисто. У цих випадках у висновках експерта (акті) зазначається: де, коли і ким досліджувався потерпілий, які відомості при цьому встановлені і яких висновків дійшов спеціаліст. Підсумки складаються експертом з урахуванням вказаних результатів, що викладені письмово.

При експертизі тілесних ушкоджень у висновках експерта (акті) повинні бути відображені: характер ушкоджень з медичної точки зору (садно, синець, рана, перелом кістки тощо), їх локалізація і властивості; вид знаряддя чи засобу, яким могли бути спричинені ушкодження; механізм виникнення ушкоджень; давність (термін) спричинення ушкоджень; ступінь тяжкості тілесних ушкоджень із зазначенням кваліфікаційної ознаки - небезпека для життя, розлад здоров'я, стійка втрата загальної працездатності тощо.

Підсумки у висновку експерта (акті) повинні бути результатом аналізу відомостей, що встановлені при проведенні експертизи. Вони повинні бути детальними і науково обґрунтованими. Складання так званих попередніх висновків, що містять згадане твердження про ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, неприпустиме.

У випадках встановлення за об'єктивними медичними відомостями, що тілесне ушкодження було небезпечним для життя чи коли наслідки і кінець ушкодження, що не було небезпечним для життя, не викликає сумнівів, судово-медичний експерт визначає ступінь тяжкості тілесного ушкодження, не очікуючи його кінця.

При наявності ушкоджень різного ступеня тяжкості експерт не має права визначити цей ступінь «у сукупності» за найбільш тяжким ушкодженням. В таких випадках можливе лише об'єднання однакових за ступенем тяжкості ушкоджень.

Висновок експерта видається на руки особі, що призначила експертизу, чи за його вказівкою надсилається поштою. У випадках, коли акт судово-медичного обстеження не був отриманий, він надсилається поштою не пізніше місяця після його укладення. Видача документа на руки обстеженому допустима лише за письмовим дозволом слідчо-судових органів. Заміна висновку експерта (акта) випискою чи іншими документами забороняється [197].

При призначенні судово-медичної експертизи при втягненні неповнолітнього у заняття жебрацтвом, експертові доцільно поставити такі типові питання:

- 1) який характер і локалізація ушкоджень, що заподіяні неповнолітньому?

2) у результаті якого виду травматичної дії (предмета) могли бути спричинені виявлені ушкодження?

3) які характеристики мав травмуючий чинник (предмет)?

4) який безпосередній механізм (механізми) заподіяння тілесних ушкоджень?

5) яка давність заподіяння ушкоджень?

6) який ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, які заподіяні неповнолітньому?

7) чи могли заподіяні тілесні ушкодження утворитись за обставин, викладених у постанові про призначення експертизи? [198].

Судово-медична експертиза віку неповнолітнього проводиться у випадку, коли слідчий не має відомостей про вік дитини, а застосовані до цього часу заходи не дозволили одержати відповідне документальне підтвердження щодо віку.

Важливість судово-психологічної експертизи полягає в тому, що вона дозволяє перевірити факти, які підлягають доказуванню під час розслідування чи розгляду кримінального провадження. Без участі психолога суб'єкти доказування не в змозі визначити, наприклад, наскільки вплинули ті чи інші вікові особливості неповнолітнього на його дії, які мають кримінально-правове значення, або надати відповіді на запитання, що виникають при роботі з особами, в яких наявні вади органів чуттів (сенсорна недостатність), або встановити, чи перебував обвинувачений (підсудний) в стані фізіологічного афекту на момент вчинення кримінального правопорушення тощо [199, с. 4].

Предметом судово-психологічної експертизи – є питання про діяльність осіб, індивідуально-психологічні властивості яких не виходять за межі норми (особливості сприйняття певних явищ за даних умов, здатність адекватно їх оцінювати, особливості реагування на екстремальні ситуації тощо).

При призначенні судово-психологічної експертизи при втягненні неповнолітнього у заняття жебрацтвом, експертові можна поставити такі запитання:

1) якою є загальна психологічна характеристика особи щодо якої здійснюється експертиза (темперамент, характер, нахили, потребо-мотиваційна сфера тощо)?

2) які психічні властивості особи мають яскраво виражений характер і можуть істотно впливати на її поведінку (запальність, замкненість, крайня обережність тощо)?

3) якими є домінуючі мотиви поведінки даної особи?

4) який вид пам'яті у неї є переважає?

5) чи могла дана особа, виходячи з її індивідуально-психологічних особливостей, сприйняти певний звук, запах, колір, швидкість руху об'єкта?

6) чи є у конкретної особи вікові та індивідуальні особливості, які можуть вплинути на об'єктивність її показань?

7) як міг вплинути психічний стан суб'єкта в момент сприйняття події на правильність сприйняття, запам'ятовування, відтворення фактів, що мають значення для кримінального провадження?

8) чи могла особа, перебуваючи у певному психічному стані, передбачати наслідки своїх дій?

9) чи є у даної особи ознаки, які пов'язані з душевним захворюванням, розумовим відставанням, і у чому вони виявляються, якими є їх ступінь і якою є форма відставання?

10) чи здатний обвинувачений, враховуючи рівень та особливості його розумового розвитку, правильно розуміти значення своїх конкретних дій та їх наслідків?

11) чи міг обвинувачений, за станом психіки, усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними?

12) яким чином сімейна ситуація, індивідуально-психологічні особливості батьків, мотиваційні чинники вплинули на емоційний стан і психічний розвиток неповнолітнього?

13) який можливий вплив тих або інших негативних емоцій (душевних переживань), що виникли у досліджуваної особи до події, на характер її дій?

- 14) який загальний рівень психологічного розвитку неповнолітнього?
- 15) якою є його емоційна сфера, коло інтересів та нахилів?
- 16) яким чином розвинуті його здібності до логічного мислення, як орієнтується у ситуації?
- 17) у якій мірі вплинули ті чи інші вікові особливості неповнолітнього на його діяльність та яким є перебіг його психічних процесів?
- 18) чи відповідають показання неповнолітнього його віку та інтелектуальному розвитку?
- 19) яким є ступінь нав'юваності допитуваного?
- 20) чи є підстави вважати, що неповнолітній дає показання під впливом дорослих?
- 21) чи володіє дана неповнолітня особа суб'єктивною можливістю правильно сприймати і оцінювати обставини, що мають значення у кримінальному провадженні?
- 22) чи міг малолітній свідок (потерпілий) правильно сприймати і усвідомлювати дану конкретну подію? [195].

На досудовому розслідуванні та в суді нерідко виникає питання про встановлення стану фізіологічного афекту, як підстави для визнання наявності сильного душевного хвилювання у особи, яку було втягнуто у заняття жебрацтвом. Як відомо, для належного вирішення цього питання, при здійсненні правосуддя, необхідно встановити сукупність двох фактів: 1. Наявність у особи в момент вчинення діяння фізіологічного афекту; 2. Наявність причинного зв'язку між настанням афекту і діями потерпілого.

Якщо психічне здоров'я неповнолітнього не викликає сумнівів або його стан встановлено судово-психіатричною експертизою, але є підстави для висновку про розумову відсталість, тоді на вирішення судово-психологічної експертизи при втягненні неповнолітнього у заняття жебрацтвом можуть бути поставлені такі запитання:

- 1) чи є у неповнолітнього потерпілого відставання у розумовому розвитку?

2) чи міг неповнолітній зі встановленим відставанням у розвитку повною мірою усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними?

3) чи існує відхилення у розвитку неповнолітнього, порівняно з типовим нормальним розвитком для даного віку?

4) рівню розвитку якого віку відповідає розвиток неповнолітнього? [195].

Предметом дослідження, під час проведення судово-хімічної експертизи, виступають речовини, використовувані винними як одурманюючі з метою втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Залежно від обставин кримінального провадження перед експертом ставляться такі запитання:

1) до якої категорії речовин відносяться представлені зразки: наркотичних, психотропних, сильнодіючих, одурманюючих, отруйних?

2) якщо до одурманюючих, то чи містяться вони у списку одурманюючих речовин?

3) якщо кустарного виробництва, тоді з яких компонентів вони виготовлені?

4) якщо не входять до списку одурманюючих речовин, тоді за яким компонентним складом їх можна віднести до одурманюючих?

5) у чому полягає ефект одурманення?

6) який спосіб застосування речовин з метою досягнення одурманюючого ефекту?

7) чи мають представлені зразки речовин загальну родову приналежність (дане питання ставиться перед експертом у випадку вилучення речовин з різних місць) [195].

Щоб визначити шкоду, яка була завдана психіці неповнолітнього від його втягнення у заняття жебрацтвом, доцільно провести комплексну експертизу за участю психіатра, психолога та педагога. На їх розгляд доцільно винести такі запитання:

1) чи мають місце відхилення в інтелектуальному розвитку неповнолітнього, які полегшують чи зумовлюють його втягнення у заняття жебрацтвом?

2) яка глибина змін у психіці неповнолітнього, що стали результатом його втягнення у заняття жебрацтвом?

3) чи сформувалися негативні установки у психіці неповнолітнього під впливом особи, яка втягнула його у заняття жебрацтвом? [186, с. 331].

Особа, яка залучає експерта, має знати можливості та порядок проведення експертиз. Необхідною умовою застосування спеціальних знань є неухильне дотримання вимог процесуального законодавства. Призначення судової експертизи передбачає підготовку матеріалів на експертизу, її проведення у державних, не державних установах або й поза експертними установами. Під час ознайомлення з висновком експерта сторони кримінального провадження повинні, насамперед, зважати на те, чи наділена особа, яка надала експертний висновок, статусом судового експерта. У разі виникнення будь-яких обґрунтованих сумнівів з цього питання слідчий має звернутися з відповідним письмовим запитом до Міністерства юстиції України. Важливим, з огляду перевірки достовірності висновків експерта, є питання щодо публікації експертних методик та їх обговорення науковою спільнотою. Проведення судових експертиз лише на основі знань у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, без посилання на опубліковані методичні праці в галузі судово-експертного дослідження, є серйозною підставою для сумнівів у вірогідності отриманих результатів. Знання сторонами кримінального провадження основ методики проведення й тактики призначення судових експертиз має важливе значення для правильного оцінювання висновку експерта, вияву власної ініціативи щодо призначення експертизи за угодою або заяви клопотання перед слідчим суддею про призначення експертизи [200, с. 213].

Після оцінки висновку експерта, як вказує В. В. Циркаль, слідчий може ухвалити одне з таких рішень: 1 – визнати висновок якісним, повним та обґрунтованим, таким, що має значення для правильного вирішення кримінального провадження по суті, і включити його до числа інших джерел доказів та використовувати під час доведення обставин кримінального провадження; 2 – визнати експертизу неповною або недостатньо зрозумілою. В

таких випадках, за клопотанням учасників кримінального процесу чи ініціативою слідчого або суду може бути призначена додаткова експертиза, проведення якої доручається тому самому або іншому експерту. Якщо її висновок буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи чи з інших причин викликає сумнів щодо правильності, тоді може бути призначено повторну експертизу, проведення якої доручається іншому експерту [201, с. 67].

Проводячи оцінку висновку судових експертиз, що призначаються під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, погоджуємося з думкою Г. К. Прокопанича, який до її елементів відносить оцінки: процесуального порядку призначення та проведення експертизи; стану матеріалів, наданих на експертизу; особи експерта; повноти і наукової обґрунтованості висновку експерта; характеру та правильності складання висновку; ймовірних помилок, яких міг допуститися експерт; наявних у висновку доказів, з огляду на їх відношення до кримінального провадження, допустимість та місце в системі інших доказів [202, с. 269].

Як свідчить судово-слідча практика, саме за допомогою судових експертиз розкривається понад третина усіх кримінальних правопорушень. Відтак, ми стверджуємо, що судовій експертизі відводиться важлива роль у процесі встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному процесі. При вирішенні питання щодо призначення судової експертизи, слід брати до уваги обґрунтування необхідності її проведення, а також запитання, які потрібно поставити на розгляд експерту. Важливо пам'ятати, що для проведення експертиз необхідно надати для ознайомлення експерту низку документів. У багатьох випадках такі документи можна отримати шляхом проведення обшуку або отримавши дозвіл на тимчасовий доступ до них. Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, які проводять розслідування. Його оцінка здійснюється судом на рівні з іншими доказами в кримінальному провадженні.

Висновок до розділу 3

1. До переліку найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, що проводяться під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, відносяться: огляд місця події, обшук, допит та слідчий експеримент. Зважаючи на те, що втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом належить до категорії тяжких злочинів, під час його розслідування допускається проведення НСРД. У процесі розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, під час проведення НСРД, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, та підрозділ, що залучається до його виконання, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення таких дій відповідно до положень ст. 275 КПК України.

2. Під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом використовують спеціальні знання у таких формах: 1) процесуальні: участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях, судова експертиза та допит експерта; 2) поза процесуальні: використання слідчим власних процесуальних знань, отримання консультацій від спеціалістів, використання інформації з різних баз даних (обліків), попереднє дослідження об'єктів. До найпоширеніших судових експертиз з приводу втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом відносяться такі: 1) судово-медична (живої особи, неповнолітнього щодо якого здійснювалось фізичне насильство; встановлення віку); 2) судово-хімічна; 3) судово-психологічна; 4) судово-психіатрична.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та вирішення актуальної проблеми – наукового обґрунтування діяльності, пов'язаної з виявленням і розслідуванням втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом. Наукові результати, які були здобуті під час дослідження, дають підстави для висловлення пропозицій, що мають важливе теоретичне значення, а реалізована його мета і завдання дають змогу сформулювати такі основні висновки і надати практичні рекомендації, зокрема:

1. Відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом формувалась під впливом різних політичних процесів, які відбувались у державі в ході її історичного розвитку. Тому і ставлення суспільства до жебрацтва як до соціального явища було різним. Можна виділити кілька етапів: «шанування» (раннє Середньовіччя); «відторгнення» (Європа в XII-XIV ст.); «репресії» (XIV-XVII ст.); «соціальна допомога» (з XVIII ст.); «профілактика» (бере свій початок з XIX ст.).

Відсутність сімейного або державного піклування стосовно дітей, педагогічного нагляду і нормальних умов життя є причиною дитячого жебрацтва. Економічні кризи, безробіття, нужда і експлуатація дітей сприяли зростанню такої проблеми. Жебрацтво також може бути викликане ще й іншими причинами: конфліктна ситуація в сім'ї, навчальних закладах, аморальна поведінка батьків, жорстоке поводження з дітьми, в тому числі зловживання з боку батьків, опікунів або осіб, які їх замінюють, які в корисливих цілях примушують дітей до порушення правових і моральних норм, що змусило їх піти з дому.

Науковці різних галузей знань займалися та займаються дослідженням проблемних питань, що виникають у сферах втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність. Проблематику відповідальності за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність досліджували представники наук адміністративного права, кримінального права, кримінології, оперативно-розшукової діяльності. На жаль, представники криміналістики цю

тему не порушували, що, мабуть, і ускладнює протидію цьому негативному явищу з боку підрозділів Національної поліції України. Негативно впливає на ефективність виявлення та розслідування цього виду кримінального правопорушення, на нашу думку, те, що регулюванням вказаних відносин займаються не лише органи місцевого самоврядування, але й низка органів державної виконавчої влади, що мають різне підпорядкування.

2. Криміналістична характеристика втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом є системою криміналістично значущих відомостей, які сприяють ефективній організації розслідування цього виду кримінального правопорушення з метою виконання завдань кримінального судочинства. Вона сприяє: 1) побудові окремих моделей і програм розслідування кримінальних правопорушень; 2) удосконаленню окремих методик розслідування кримінальних правопорушень; 3) встановленню напряму розслідування конкретного кримінального правопорушення. Основними елементами криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом можна назвати: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) місце, обстановка і час вчинення кримінального правопорушення; 3) знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення; 4) предмет злочинного посягання; 5) особа потерпілого; 6) особа злочинця; 7) слідова картина.

Типовими способами підготовки до вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом, можна назвати: 1) послаблення або усунення контролю підлітка над своєю поведінкою та діями; 2) вибір неповнолітніх, яких найімовірніше можна залучити до заняття жебрацтвом; 3) прояв дружньої підтримки неповнолітньому з метою втягнути його у заняття жебрацтвом; 4) прищеплення неповнолітньому інтересу до особливостей злочинного життя; 5) виготовлення, придбання, пристосування знарядь і засобів. Здійснивши аналіз наукової літератури, статистичних даних та даних отриманих під час анкетування практичних працівників Національної поліції України, ми виділили чотири групи осіб, які втягують неповнолітніх у заняття жебрацтвом: 1) особи, які розпивають з неповнолітніми алкогольні напої,

вживають наркотичні речовини, проводять з ними вільний час; 2) особи віком від 24 років, в більшості випадків раніше судимі, наркомани, алкоголіки, власники притонів; 3) дорослі особи, які без спеціально поставленої мети схиляють неповнолітніх до заняття жебрацтвом, встановлюють та підтримують з ними близькі стосунки (ігри в карти на гроші, спільне вживання алкоголю, наркотиків, втягування у раннє статеве життя, розмови про «романтику злочинного життя», «злочинські закони»); 4) у багатьох випадках батьки, родичі, які втягують неповнолітнього у заняття жебрацтвом (наприклад, у циганських сім'ях, де жебракування вважається звичним видом отримання коштів).

3. Розробляючи окрему криміналістичну методику, потрібно брати за основу типові слідчі ситуації та типові слідчі версії з метою відобразити найхарактерніші властивості досліджуваної діяльності слідчого, щоб надалі використати їх і в наукових дослідженнях, і для застосування розроблених наукових положень та рекомендацій на практиці. Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом – це сукупність інформації, якою розпоряджається слідчий на конкретному етапі розслідування і характеризуються співвідношенням наявних та відсутніх відомостей про обставини розслідуваної події та особу злочинця. Типова слідча версія – це найбільш властиві для цієї ситуації припущення і пояснення окремих фактів або події загалом.

До типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом можна віднести: 1) про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом надійшла інформація від громадян, посадових осіб чи осіб, котрі через свої професійні функції виявили вказане кримінальне правопорушення чи зі ЗМІ; 2) інформація про виявлений факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом надійшла зі спеціальних органів (органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень); 3) інформація про виявлений факт втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом була зібрана оперативними підрозділами Національної поліції України; 4) факт втягнення

неповнолітнього у заняття жебрацтвом був виявлений в ході розслідування іншого кримінального правопорушення.

Типовими загальними версіями під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом: чи існує втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом; чи можна говорити про інше кримінальне правопорушення; наявність дорослої особи, яка втягнула неповнолітнього у заняття жебрацтвом є; чи є вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім у групі з дорослими.

4. Для розкриття кримінальних правопорушень, зокрема втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, чинне законодавство зобов'язує органи та підрозділи, які проводять діяльність щодо розслідування, здійснювати взаємодію з іншими правоохоронними органами, державними та місцевими органами влади та громадськими організаціями тощо.

Необхідність у спільній діяльності визначається слідчим на підґрунті наявних у його розпорядженні доказів та інших даних, слідчої ситуації і стану процесу розслідування, а також ним окреслюються суб'єкти взаємодії. Найчастіше при розслідуванні втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом такими суб'єктами є: підрозділи ювенальної превенції, слідчо-оперативні групи, оперативні підрозділи, спеціаліст, прокурор, слідчий суддя.

Необхідність взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом обумовлюється такими причинами: необхідністю проведення великої кількості слідчих (розшукових), пошукових та інших процесуальних дій; необхідністю проведення оперативно-розшукових заходів; наявністю протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб; необхідністю використання в доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності.

Взаємодія слідчого й інших підрозділів Національної поліції України найбільше проявляється на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, зокрема під час огляду місця події, затримання підозрюваного тощо.

На подальшому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом взаємодія слідчого та інших підрозділів Національної поліції України спрямована на пошук нової доказової інформації, перевірки та закріпленню наявних доказів у кримінальному провадженні, виявленню всіх винних і встановленню всіх епізодів злочинної діяльності, забезпеченню повноти і всебічності дослідження обставин кримінального провадження, припиненню й усуненню можливих спроб перешкодити досудовому розслідуванню, що послужить підставою для повідомлення про підозру, а надалі й складання обвинувального акта. Взаємодія слідчого та інших підрозділів Національної поліції України на даному етапі розслідування може виявлятися у проведенні слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій та інформуванні сторонами один одного про результати їх проведення.

5. Розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом потрібно розглядати як врегульовану кримінальним процесуальним законодавством діяльність на стадії кримінального провадження органів досудового розслідування чи прокурора за участі фізичних і юридичних осіб, спрямовану на розслідування кримінального правопорушення, викриття осіб, які його вчинили та притягнення їх до відповідальності.

Специфіка способу вчинення втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, предмет посягання, форми взаємодії оперативних підрозділів, органів досудового розслідування та інших органів та підрозділів, тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій визначає особливість розслідування такого виду кримінального правопорушення. Найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, що проводяться під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, є огляд місця події, обшук, допит та слідчий експеримент.

Практичними завданнями огляду місця події під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом є: 1) вивчення та фіксація обстановки, де відбувалося втягнення неповнолітнього; 2) виявлення, фіксація і вилучення слідів і предметів використовуваних при здійсненні кримінального правопорушення; 3) отримання та оцінка вихідної інформації для висунення

версій про осіб, що підлягають притягненню до кримінальної відповідальності, інших учасників, способи вчинення кримінального правопорушення та ін.

При проведенні допиту під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом важливо пам'ятати про загальні тактичні прийоми, що можуть використовуватись слідчим. До них відносять: ставлення нагадуючих запитань; пред'явлення доказів; демонстрацію іншої матеріалізованої інформації; оголошення показань інших осіб; допит на місці події.

Під час допиту неповнолітнього, якого було втягнуто у заняття жебрацтвом, потрібно з'ясувати: обставини, за яких неповнолітній познайомився з втягувачем (час, місце, обстановка); як поводить себе втягувач з неповнолітнім (пропонував дружбу, пригощав солодощами, спиртними напоями, наркотичними засобами, лікарськими препаратами тощо); чи може неповнолітній впізнати (описати) втягувача (у разі його відсутності); чи відоме місце проживання або місця перебування втягувача; де саме здійснювалися дії по втягненню у заняття жебрацтвом та чи були присутні інші особи, а якщо так, то чи знайомі вони неповнолітньому; чи бачив неповнолітній осіб, які б могли свідчити про злочинні дії по втягненню його у заняття жебрацтвом (працівники магазинів, двірники, сусіди неповнолітнього тощо); якщо втягувачами у заняття жебрацтвом були батьки чи близькі родичі, то в чому проявлялися їхні дії по втягненню тощо.

6. Спеціальні знання – це знання, притаманні різним видам професійної діяльності, за винятком знань, які є професійними для слідчого, що використовуються під час розслідування кримінального правопорушення з метою сприяння встановленню істини у провадженні у випадках і порядку, встановленому КПК України.

Під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом найпоширенішими формами використання спеціальних знань є залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій та призначення судових експертиз (судово-медична, судово-психологічна, судово-психіатрична, судово-хімічна, комплексна тощо).

При призначенні експертизи під час розслідування втягнення

неповнолітнього у заняття жебрацтвом, слідчий повинен дотримуватися загальних тактичних рекомендацій: 1) визначити мету і конкретні завдання експертного дослідження; 2) визначити експертну установу або експерта; 3) підготувати необхідні для дослідження матеріали та за необхідності зразки; 4) винести постанову про проведення експертизи та сформулювати питання експертові; 5) створити в міру своїх можливостей умови для проведення експертизи, якщо вона проводиться за межами експертної установи.

Після проведення експертизи висновок експерта повинен оцінюватися слідчим, що передбачає: оцінку процесуального порядку призначення і проведення експертизи; оцінку особи експерта; оцінку матеріалів, наданих на експертизу; оцінку повноти і наукової обґрунтованості висновку експерта; оцінку з огляду на зроблені висновки; оцінку правильності складання самого висновку; оцінку ймовірних помилок, яких міг припуститися експерт; оцінку наявних у висновку доказів з огляду на їх належність до кримінального провадження, допустимість та місце в системі інших доказів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григор'єва С. Примусове жебрацтво: потурати, прогнати чи спробувати зупинити дитячу експлуатацію? URL:<http://portal.lviv.ua>. (дата звернення: 22.10.2017).
2. Словник української мови : [в 11 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970 - 1980. Т. 2 : Г-Ж / ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. 1971. 550 с.
3. Максимів І.І. Психологічна характеристика об'єктивних причин втягнення дитини у жебрацтво. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 229-235.
4. Нечаєва А.М. Детская беспризорность – опасное социальное явление. *Государство и право*. 2001. № 6. С. 58-64.
5. Максимов Л.Н. Организация работы с беспризорными детьми. *Нескучный сад*. 2003. № 1. С. 25-37.
6. Квітка Я.М. Деякі аспекти удосконалення діяльності ОВС по профілактиці правопорушень в молодіжному середовищі. *Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. С. 163 –167.
7. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т. К.:Наук. думка, 1991. Т. 1. 648 с.
8. Максимів І.І. Історичні передумови виникнення жебрацтва: соціально-психологічний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. № 2. т. 1. С. 85-89.
9. Геллер М.Я. История Российской империи. М.: Изд-во «МИК», 1997. Т. 2. 320 с.
10. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посібник / В. Гончаренко, А. Рогожин, О. Святоцький; за ред. В. Гончаренка. К.: Ін Юре.1997. Т. 1. 464 с.
11. Музиченко П.П. Історія держави і права України: навч. посібник. К.: Знання, 2007. 471 с.

12. Денисенко О.Л. Историко-правовой анализ кримінального законодавства про відповідальність за залучення осіб у заняття жебрацтвом. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наук. праць. Одеса: «Юридична література» 2013. № 69. 594 с.

13. Литвинова И. В. Уголовная ответственность за вовлечение несовершеннолетних в совершение преступлений и иные антиобщественные действия : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2008. 170 с.

14. Новое уголовное уложение. Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. СПб.: Изд. В.П.Анисимова, 1903. 250 с.

15. Гусак А. К. вопросу о формах борьбы с детской беспризорностью на Украине в 1921–1928 гг. *Некоторые проблемы социально-экономической и политической истории Украинской ССР* : сб. науч. статей / под ред. Д. Пойда. Днепропетровск, 1975. Вып. 6. С. 93–101.

16. О комиссиях для несовершеннолетних: Декрет СНК РСФСР от 14.01.1918 г. URL: <http://www.alppp.ru/law/pravosudie/45/dekret-snk-rsfsr-ot-14-01-1918.html>

17. О делах несовершеннолетних, обвиняемых в общественно опасных действиях: Декрет СНК РСФСР от 4.03.1920 г. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=17617#02764599115945474> (дата звернення: 22.10.2017).

18. Инструкция комиссиям по делам несовершеннолетних: Постановление НКП, НКЗ, НКЮ РСФСР от 30.07.1920 г. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_739.htm (дата звернення: 22.10.2017).

19. О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних: Постановление ЦИК СССР, СНК СССР от 7 апреля 1935 г. № 3/598. URL: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%A6%D0%98%D0%9A_%D0%B8_%D0%A1%D0%9D%D0%9A_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_7.04.1935_%E2%84%96_3/598 (дата звернення: 22.10.2017).

20. Про заходи боротьби з злочинністю серед неповнолітніх: Постанова ЦВК і РНК УСРР від 9 квітня 1935р. *Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського Уряду України*. 1935. № 11-12. Ст. 49.

21. Про ліквідацію дитячої безпритульності й бездоглядності: Постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 31 травня 1935 р. *Збірник законів і розпоряджень СРСР*. 1935. № 32 Ст. 252.

22. Про зміни в законодавстві УСРР у зв'язку з заходами до ліквідації дитячої безпритульності і бездоглядності: Постанова ЦВК і РНК УСРР від 4 серпня 1935 р. *Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського Уряду України*. 1935. № 22. Ст. 126.

23. Об изменении действующего законодательства РСФСР о мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних, с детской безпризорностью и безнадзорностью: Постановление ВЦИК, СНК РСФСР від от 25.11.1935 г. URL:<http://www.libussr.ru> (дата звернення: 22.10.2017).

24. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1002-05/page>

25. Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного суду України від 23 грудня 1983 №6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-83>

26. Уголовный кодекс Российской Федерации. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. 160 с.

27. Лукашова А.И., Саркисовой Э.А. Уголовный кодекс Республики Беларусь. 2-е изд., испр. и доп. Мн.: Тесей, 2001. 312 с.

28. Уголовный кодекс Республики Казахстан. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 466 с.

29. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 352 с.

30. Уголовный кодекс Республики Таджикистан : принят Законом Республики Таджикистан от 21 мая 1998 г., введен в действие 1 сентября 1998 г.

постановлением Парламента Таджикистана / предисл. А. В. Федорова. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. 410 с.

31. Уголовный кодекс Туркменистана. Ашхабад: Туркменистан, 1997. 352 с.

32. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 338 с.

33. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З. К. Бигвава ; вступ. ст. к. ю. н., доц. В. И. Михайлова ; обзорная ст. д. ю. н., проф. О. Гамквелидзе ; пер. с грузин. И. Мериджанашвили. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 409 с.

34. Уголовный кодекс Республики Молдова / вступ статья А.И. Лукашова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 408 с.

35. Уголовный кодекс Республики Армения от 29 апреля 2003 года №ЗР-528. URL.: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472

36. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред. И.М. Рагимова; пер. Б.Э. Аббасова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 325 с.

37. Уголовный кодекс Эстонской Республики / пер. В.В. Запевалова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 262 с.

38. Уголовный кодекс Литовской Республики / науч. ред. В. Павилониса; пер. В.П. Казанскене. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 470 с.

39. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред.; пер. А.И. Лукашова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 313 с.

40. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

41. Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 616-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-17> (дата звернення: 12.10.2018).

42. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування: Закон України від 15 січня 2009 р. № 894-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/894-17/ed20151203> (дата звернення: 13.10.2018).

43. Широкий Ю. Н. Направления работы криминальной милиции по делам детей по предупреждению правонарушений среди несовершеннолетних в Украине. *Борьба с правонарушениями у молодёжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. С. 27-30.

44. Про затвердження Інструкція з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності: Наказ МВС України від 19.12.2012 № 1176. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE22653.html. (дата звернення: 22.10.2017).

45. Довгань А.І. Взаємодія та профілактика підрозділів Національної поліції України та інших органів під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. № 6 Т. 2 С. 196-201.

46. Советское уголовное право. Особенная часть: учебник / под ред. В.Д. Меньшагина, Н.Д. Дурманова, Г.А. Кригера. М.: Изд-во Московского ун-та, 1971. С. 376-377.

47. Кривоченко Л.М. Поняття втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Радянське право*. 1970. № 11. С. 77.

48. Юзікова Н.С. Проблема кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1999. С. 45.

49. Ответственность за преступления против несовершеннолетних по российскому уголовному праву / Ю.Е. Пудовочкин; Науч. ред. Чечель Г.И.; Ассоц. юрид. центр. Санкт-Петербург: [б. и.], 2002. 291 с.

50. Быргэу М.М. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в преступное или иное антиобщественное поведение: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 1996. 20 с.

51. Научный комментарий к Уголовному кодексу РСФСР / под ред. М.И. Ковалева. Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1964. 411 с.

52. Кримінальний кодекс України. К.: Паливода А. В., 2015.

53. Кладков А., Суспицына Т. Вовлечение несовершеннолетних в совершение преступления и иных антиобщественных действий (ст.ст. 150, 151 УК РФ). *Уголовное право*. 2002. № 3. С. 26.
54. Эффективность борьбы с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность: учебн. пособ. / под ред. А.И. Марцева. Омск: Изд-во Омской высшей школы милиции МВД СССР, 1985. 24 с.
55. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 10.01.2018).
56. Довгань А.І. Криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Право і суспільство*. 2017. № 6. ч.2. С. 176-181.
57. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.
58. Криміналістика: підручник / П.Д. Біленчук В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін.; за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.:Атіка, 2001.544 с.
59. Криминалистика: учебник / под. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.
60. Колесниченко А.Н. О содержании методики расследования преступлений // Методика расследования преступлений. Общие положения: Материалы научно-практической конференции. М., 1976. с. 18-20.
61. Криминалистика / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. М., 1984. 365 с.
62. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / под ред. В.К. Лисиченко. К., 1988. 123 с.
63. Перші згадки про криміналістичну характеристику злочинів та періодизація дослідження URL.: http://adhdportal.com/book_1481_chapter_4_1.1._Persh_zgadki_pro_krimnalstic_hnu_karakteristiku_zlochinv_taperodizaja__dosldzhennja.html (дата звернення: 22.10.2017).

64. Белкин Р.С., Быховский И.Е., Дулов А.В. Модное увлечение или новое слово в науке? *Социалистическая законность*. 1987. № 9. С. 57.

65. Крылов И.Ф. Криминалистическая характеристика и ее место в системе науки криминалистики и в вузовской программе. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М. 1984. с. 34-45.

66. Коновалова В.Е., Колесниченко А.Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. С. 15-16.

67. Татарин Н. М. Криміналістична характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 135–139.

68. Сергеев Л.А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений. *Руководство для следователей*. М., 1971. 437-438 с.

69. Гавло В.К. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений. *Вопросы повышения борьбы с преступностью*. Томск, 1980. 234 с.

70. Винокуров С.И. Криминалистическая характеристика преступлений, содержание и роль в построении методики расследования конкретного вида преступлений. *Методика расследования преступлений (общие положения)*. М., 1976. С. 102.

71. Филиппов А.Г. О понятии и содержании криминалистической характеристики преступлений. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений*. Ташкент, 1984. С. 12- 24.

72. Баянов А.И. Криминалистическая характеристика в системе юридических понятий о преступлении. *Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам*. Красноярск, 1985. С. 107-125.

73. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. В 3 т. Том III. *Криминалистические средства, приемы и рекомендации*. М., 1979. 187 с.

74. Лузгин И.П. Некоторые аспекты криминалистической характеристики и место в ней данных о сокрытии преступлений. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. С. 27-28.

75. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений. Глава 11. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / под ред. В.К. Лисичеико. К., 1988. С. 34-41.

76. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих та дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.; 2-ге видання, переробл. і доп. К.: Ін Юре, 2007. 728 с.

77. Довгань А.І. Способи вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із втягненням неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства Ураїни: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 26-27 січня 2018 р.)*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 96–100.

78. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. 1196 с.

79. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua>. (дата звернення: 27.06.2018).

80. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного суду України від 27 лютого 2004 року № 2. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04> (дата звернення: 27.06.2018).

81. Ефимов М. П. Боротьба із злочинами проти громадського порядку, суспільної безпеки і здоров'я населення. Минск : Вышэйшая школа, 1971. 234 с.

82. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

83. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному. М.: Госюриздат, 1960. 230 с.

84. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Академия МВД СССР, 1980. 248 с.

85. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном. Х.: Выща школа, 1988. 198 с.

86. Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів». URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kval-ok-zlochuniv-25-04-207/lectures/lecture_9.html (дата звернення: 10.08.2018)

87. Покотило М.І. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та боротьба з нею. *Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Донецьк, 2 червня 2010 р.). Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. С. 335–338.

88. Кудрявцев В. Н. Личность преступника. М.: Юрид. лит., 1975. 178 с.

89. Кушпель Е. В. Проблемы и специфика расследования и предупреждения преступлений против семьи и несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М.: Волгоград, 1998. 22 с.

90. Горбатовський Є. Г., Матвєєва Н. С. Кримінологічна характеристика втягнення неповнолітнього у вчинення злочину і практика розслідування. *Прокурорська та слідча практика*. 2005. № 1. С. 13.

91. Волчецкая Т.С. Криміналістическая ситуалогия: монографія. Калининград: Калининградский ун-т, 1997. 248 с.

92. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; За ред. В.Ю. Шепітька. Х.: Право, 2006. 624 с.

93. Образцов В. А. Криміналістика: учеб. пособие. М.: Юристь, 1995. 760 с.

94. Татарин Н. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доп. та повідомлень учасників звітної наук. конф. ад'юнктів, аспірантів та здобувачів* (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 369-374.

95. Берназ В. Д., Салтевський М. В. Криміналістика: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2009. 460 с.

96. Карпов Н. С. Слідчі ситуації: поняття, сутність та значення у досудовому кримінальному провадженні про податкові злочини. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 4 (81). С. 122–129.

97. Белкин Р. С. Перспективы исследования проблемы следственных ситуаций. *Следственная ситуация*. Минск, 1984. С. 3–6.

98. Тіщенко В. В. Слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів: поняття, класифікація, значення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. С. 961–965.

99. Авер'янова Т. В., Белкін Р. С., Корухов Ю. Г. Российская криминалистика/ под ред. Р. С. Белкіна. М.: Норма. М, 2000. 990 с.

100. Зорин А. В. Криминология политической преступности как частная криминологическая теория / А. В. Зорин // *Криминологический журнал ОГУЭП*. – 2012. № 1 (19). С. 88–94. URL:<http://cj.isea.ru/pdf.asp?id=11426>.

101. Криміналістика: підручник / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2011. 665 с.

102. Дунаєвська Л. Г. Слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні «медичних» злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Том. 3. С. 126-128.

103. Дунаєвська Л. Г. Слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні «медичних» злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Том. 3. С. 126-128.

104. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2005. 472 с.

105. Довгань А.І. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Херсон, 8-9 грудня 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 113-116.

106. Сокіл Є.В. Організаційно-тактичні особливості розслідування втягнення неповнолітніх у вчинення злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2006. 20 с.
107. Кустов А.М. Криминалистика и механизм преступления. Цикл лекций. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2002. 304с.
108. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / отв. ред. Н. В. Жогин. М.: Юрид. лит-ра, 1966. 584 с.
109. Ларин А. М. От следственной версии к истине. М.: Юрид. лит., 1976. 200 с.
110. Цільмак О.М. Особливості тактики допиту під час самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 334–338.
111. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / Батюк О.В., Благута Р.І., Гумін О.М. та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.
112. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве: монографія. Х.: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2007. 192 с.
113. Стратонов В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого. *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 174–178.
114. Белкин Р. С. Курс криминалистики: учебное пособие для вузов. 3-е изд., доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.
115. Довгань А.І. Типові версії під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Сучасне державотворення та право творення: питання теорії та практики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8-9 грудня 2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С.102-104.
116. Ларін А.М. Розслідування у кримінальній справі. Планування. Організація. М.: Юридическая литература, 1970. 224 с.
117. Цільмак О.М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 243–247.

118. Цільмак О.М. Типові помилки слідчого під час процесу побудови та перевірки криміналістичних версій. *Право і суспільство*. 2014. № 5/2. С. 316–322.

119. Давиденко Л.І. Напрями роботи з профілактики правопорушень у молодіжному середовищі. *Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняні та міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Донецьк: Донецький юрид. інст., 2010. 364 с.

120. Цветков С.И. Комплексное использование сил и средств правоохранительных органов при расследовании деятельности преступных структур. М.: Московский ин-т МВД России, 1994. 235с.

121. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / за ред. Ю.Ф. Кравченка. К.: Національна академія внутрішніх справ, 1999. 702 с.

122. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Х.: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2002. 336 с.

123. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Х: Консум, 1999. 215 с.

124. Основы оперативно-розыскной деятельности [Текст] : учебник для юридических вузов / под ред. В. Б. Рушайло. - 2-е изд., испр. и доп. - СПб. : Лань, 2000. - 720 с

125. Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами: руководство для следователей: научн-практ. пособие. Х.: Издательство «Лицей», 2002. 280с.

126. Взаимодействие органов милиции с оперативными аппаратами мест заключения в предупреждении и раскрытии преступлений / И. Н. Голубков, В. М. Капнулин, А. М. Карсакевич, Ю. Б. Утевский. М.: ВНИИ ОП при МООП РСФСР, 1966. 69 с.

127. Коломиец В.Я. Теоретические аспекты взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел. *Актуальные проблемы взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел*. К.: КВШ МВД СССР, 1988. С. 12-16.

128. Євтушок В.П. Взаємодія В ОРД як фактор вирішення оперативно-тактичних завдань боротьби зі злочинністю. *Вісник Львівського ін-ту внутр. справ*. 1998. Вип. № 8 (1). С. 155-167.

129. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник. Харків: ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.

130. Белкин Р.С. Криминалистика: учебник для вузов. М.: Изд. гр. НОРМА-ИНФРА, 1999. 493 с.

131. Коновалов Е. Ф. Следственно–оперативная группа, как форма взаимодействия при расследовании преступлений и розыске скрывшихся преступников. *Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений: межвузовский сб. науч. тр.* Свердловск: Изд-во СЮИ, 1984. С. 44–50.

132. Криминалистика: учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г.Корухов, Е.Р.Россинская. М.: НОРМА, 2002. С. 496-497.

133. Кругликов А. П. Сущность и правовые формы взаимодействия органов предварительного следствия и дознания: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1985. 234 с.

134. Подопрелов А. М. Создание и деятельность следственно-оперативной группы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 1991. 20 с.

135. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції: Наказ МВС України від 18 лютого 2018 р. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18/page> (дата звернення: 20.10.2018).

136. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07 липня 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 20.10.2018).

137. Чувилев А. А. Взаимодействие следователя органа внутренних дел с милицией. М., МВШМ МВД СССР, 1981. 80 с.

138. Благута Р.І., Кунтій А.І., Хитра А.Я. Взаємодія слідчого з іншими підрозділами під час досудового розслідування: навч. посібник. Львів: ЛьВДУВС, 2018. 204 с.

139. Фирсов Е. П. Взаимодействие следователя с органами дознания в процессе осмотра места происшествия при расследовании краж грузов. *Межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск, Ур ГУ. 1978. Вып. 69. С. 149.

140. Капустіна М.В. методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2007. 216 с.

141. Хомколов В.П. Организация управления оперативно-розыскной деятельностью: системный подход. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1999. 191 с.

142. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 20.10.2018).

143. Погорецький М. Межі доручень слідчого органу дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів. *Право України*. 2000. № 9. С. 47-49.

144. Кореневский Ю.В., Токарева М.Е. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам: методическое пособие. М.: ООО Изд. «Юрлитинформ», 2000. 152 с.

145. Смаль І.В. Методика розслідування підроблених проїзних квитків: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2007. 212 с.

146. Гаврилин Ю.В., Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений: курс лекций / под ред. Н.Г. Шурухнова. М.: Книжный мир, 2004. 468 с.

147. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.10.2018).

148. Васильев А. Н. Следственная тактика. М.: Юрид. лит., 1976. 234 с.

149. Гапанович Н. Н., Мартинович И. И. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений. Мн.: Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1983. 104 с.

150. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.05.2018).

151. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

152. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо забезпечення прав і свобод дітей: Наказ Генерального Прокурора України № 16гн від 06.12.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0016900-14> (дата звернення: 27.09.2018).

153. Топольскова І.О. Боротьба із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: монографія. Луганськ. РВВ ЛАВС, 2003. 192 с.

154. Черноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2005. 245 с.

155. Субботін С.Ю. Огляд місця події, як невідкладна слідча (розшукова) дія. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ, 2016. 194 с.

156. Пряхін Є. В. Слідча тактика: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.

157. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

158. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. К.: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

159. Довгань А.І. Огляд місця події під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26-27 січня

2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 106-109.

160. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

161. Криміналістика: підручник для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.

162. Довгань А.І. Тактика огляду місця події у випадках втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Слідча та судова практика*. 2018. № 6. С. 106-110.

163. Исаенко В.О. Про криміналістичну характеристику залучення неповнолітнього до скоєння злочину. *Кримінальне право*. 2002. № 7. С. 24.

164. Ларін, А.М. Розслідування у кримінальній справі. Планування. Організація Ларін. М., 1970.

165. Шепітько Ю.В. Теорія криміналістичної тактики. Х.: Гриф, 2002. 349 с.

166. Довгань А.І. Допит свідка під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 12-13 січня 2018 р.)*. Дніпро: ГО «Правовий світ». 2018. С. 111-113.

167. Довгань А.І. Особливості тактики допиту під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Jurnaiul juridic national: teorie and practical*. 2018. № 1 (29). С. 158-161.

168. Криміналістика: підручник / В.М. Глібко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. К.: Ін Юре, 2001. 684 с.

169. Татарин Н. М. Особливості тактики допиту під час самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 3. С. 209-212.

170. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

171. Скичко О.Ю. Моральні основи допиту неповнолітніх свідків і потерпілих. *Російський слідчий*. 2005. № 9. С. 23-24.

172. Воробйов П.Г. Про предмет допиту особливої категорії свідків. *Адвокатська практика*. 2008. № 1. С. 15-16.

173. Мозяков В.В. Руководство для следователей. М.: Экзамен, 2005. 912 с.

174. Кунтій А.І. Тактика допиту неповнолітнього свідка під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 3. С. 386-393.

175. Чупахін Р.В. Тактика допиту обвинувачуваного під час розслідування злочинів, що з залученням неповнолітнього до скоєння злочину. *Адвокатська практика*. 2008. № 2. С. 13-15.

176. Георгадзе З. О. Царгасова Э. Б. Судебная психиатрия: учеб. пособие для вузов / под ред. З. О. Георгадзе. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2003. 239 с.

177. Салтевський М. М. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2006. 588 с.

178. Плетенець В.М. Організаційно-тактичне забезпечення підготовки до обшуку. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2016. 194 с.

179. Белкин Р.С. Эсперимент в следственной, судебной и экспертной практике. М.: Юрид. лит., 1964. 230 с.

180. Петров О.І. Проведення слідчого експерименту при розслідуванні втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність. *Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 3 травня 2016 р.). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2016. 356 с.

181. Лазебний А. М. Форми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти громадського порядку. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. August. С. 131–134.

182. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства: навч. посібник. К.: Аванпост-Прим, 2010. 304 с.

183. Зуев Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. *Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений: труды Академии МВД СССР*. М., 1985. С. 65-78.

184. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). М.: Юридическая литература, 1990. 158 с.

185. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монография. М.: РУДН, 2000. 296 с.

186. Довгань А.І. Судові експертизи під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 329-332.

187. Брус І. І. Спеціальні знання як підґрунтя для ефективного проведення судових експертиз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 217-220.

188. Косміна Н. М. Спеціальні знання обізнаних осіб під час розслідування незаконного обігу наркотиків та їх структура. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19). С. 23–30.

189. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 08.08.2018).

190. Матусовский Г.А. Судебная экспертиза в методике расследования чищений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1984. Вып. 29. С.48–54.

191. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведова. 23-е изд., испр. М.:Русский язык, 1991. 1128 с.

192. Абрамов С.Н. Советский гражданский процесс: ученик. М.: Госюриздат, 1952. 420 с.

193. Костицький М.В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. К.: НМК ВО, 1990. 58 с.

194. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М.: Юристъ, 1997. Т. 3. 480 с.

195. Кафанов О.С. Правові підстави та особливості призначення судових експертиз для дослідження культурних цінностей. *Адвокат*. 2010. №9. С.38-42.

196. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 15.10.2018).

197. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесного ушкодження: Наказ Міністерства юстиції України від 17.01.1995 № 6 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 16.10.2018).

198. Призначення експертизи та питання, які ставляться перед експертом URL: <https://www.osmark.com.ua> (дата звернення: 17.10.2018).

199. Гончаренко В.Г. Судовопсихологічна експертиза в системі засобів захисту. *Адвокат*. 2009. №4 (103). С.4-13.

200. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. *Юридичний часопис НАВС*. 2013. № 1. С. 209-214.

201. Циркаль В. В. Проведення експертизи в суді: організаційні питання. *Право України*. 2004. № 1. С. 67.

202. Прокопанич Г. В. Використання спеціальних знань в кримінальному, цивільному та господарському процесі України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. № 1. Т. 26 (65). С. 266-271.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати

**анкетування працівників поліції Головних управлінь Національної поліції
(слідчі та працівники оперативних підрозділів)**

з питань розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом

Таблиця А 1

Стаж роботи у слідчому (оперативному) підрозділі

№	Варіант відповіді	Кількість	%
1.1	до 2-х років	128	38,8
1.2	від 2-х до 5-ти років	143	43,3
1.3	від 5-ти до 10-ти років	44	13,3
1.4	більше 10-ти років	15	4,5

Таблиця А 2

Ваша освіта:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
2.1	Спеціальна вища юридична (закінчили вищий навчальний заклад МВС)	259	78,5
2.2	Вища юридична	41	12,4
2.3	Вища неюридична	30	9,1
2.4	Незакінчена вища	-	-

Таблиця А 3

**Чи існує у Вашому підрозділі спеціалізація щодо розслідування злочинів
(кримінальних правопорушень)**

№	Варіант відповіді	Кількість	%
3.1	Так	43	13
3.2	Ні	205	62

3.3	Існує неофіційно, зважаючи на досвід та стаж роботи слідчого	82	25
-----	--	----	----

Таблиця А 4

Якщо така спеціалізація існує, то чи пов'язана вона із розслідуванням втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
4.1	Так	168	50,9
4.2	Ні	162	49,1

Таблиця А 5

Чи розслідували або здійснювали оперативний супровід безпосередньо Ви кримінальних проваджень, пов'язані втягненням неповнолітнього у заняття жебрацтвом (у період з 2013 по 2018 роки)

№	Варіант відповіді	Кількість	%
5.1	Так	79	23,9
5.2	Ні	251	76,1

Таблиця А 6

Чи достатньо у Вашому підрозділі літератури (методичної, наукової) з питань методики розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
6.1	достатньо	52	15,7
6.2	недостатньо	86	26,1
6.3	взагалі відсутня	192	58,2

Таблиця А 7

На Вашу думку, традиційним джерелом інформації про вчинення кримінального правопорушення даного виду є:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
7.1	результати проведення оперативно-розшукових заходів (робота оперативних підрозділів)	21	6,4
7.2	громадяни	153	46,4
7.3	посадові особи (інспектори) відповідних державних установ	131	39,7
7.4	представники органів місцевого самоврядування	17	5,1
7.5	результати роботи слідчого	8	2,4

Таблиця А 8

На Вашу думку, сліди вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з втягненням неповнолітнього у заняття жебрацтвом, найчастіше містяться:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
8.1	на місці вчинення кримінального правопорушення	159	48,2
8.2	у ідеальних джерелах	165	50
8.3	у документах	6	1,8

Таблиця А 9

Які, на Вашу думку, чинники найбільше впливають на слідчу ситуацію під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із втягненням неповнолітнього у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
9.1	джерела початкової інформації про кримінальне правопорушення	86	26,1
9.2	повнота початкової інформації про кримінальне правопорушення	101	30,6
9.3	ставлення до вчиненого кримінального правопорушення потерпілої чи підозрюваної особи	98	29,7
9.4	наявність протидії розслідуванню	45	13,6

Таблиця А 10

Чи є потрібною, на Вашу думку, під час розслідування кримінальних правопорушень даного виду взаємодія між слідчим, оперативними підрозділами та іншими державними установами та органами місцевого самоврядування?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
10.1	так	316	95,8
10.2	ні	14	4,2

Таблиця А 11

Хто, як правило, виступає ініціатором взаємодії на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
11.1	слідчий	268	81,2
11.2	оперативний підрозділ	42	12,7
11.3	органи державної влади чи місцевого самоврядування	20	6,1

Таблиця А 12

Доручення із якими завданнями направлялися Вами оперативним підрозділам (оперативним працівникам – доводилось виконувати) під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із втягненням неповнолітнього у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
12.1	для встановлення місцезнаходження особи	197	59,7
12.2	для встановлення можливих свідків події	83	25,1
12.3	для проведення слідчих (розшукових) дій	50	15,2

Таблиця А 13

Які з наведених слідчих (розшукових) дій мають визначальне значення під

час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом (вказіть чотири з них)?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
13.1	огляд місця події	330	100
13.2	допит потерпілого та свідків	330	100
13.3	допит підозрюваного	330	100
13.4	одночасний допит	101	30,6
13.5	обшук	64	1,9
13.6	слідчий експеримент	87	26,4
13.7	судова експертиза	330	100

Таблиця А 14

Які види судових експертиз найбільш поширені під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
14.1	судово-медична	102	30,9
14.2	судово-психологічна	53	16,1
14.3	судово-хімічна	41	12,4
14.4	комплексна	84	25,5
14.5	судово-психіатрична	50	15,1

Таблиця А 15

Чи потрібно, на Вашу думку, проводити під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом негласні слідчі (розшукові) дії?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
15.1	потрібно	134	40,6
15.2	не потрібно	79	23,9
15.3	у окремих випадках їх проведення доцільне	117	35,4

Таблиця А 16

Чи потребує, на Вашу думку, розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом оперативного супроводження?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
16.1	Так	286	86,7
16.2	Ні	44	13,3

Таблиця А 17

Яке місце, на Вашу думку, займають дані, отримані оперативним шляхом, під час втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
17.1	допомагають слідчому прийняти рішення щодо виду та черговості проведення слідчих (розшукових) дій	76	23
17.2	допомагають слідчому прийняти правильне (необхідне) процесуальне рішення	78	23,6
17.3	допомагають слідчому прийняти рішення щодо залучення відповідного спеціаліста	42	12,7
17.4	допомагають слідчому визначитися з подальшим напрямом розслідування та скеруванням відповідних доручень, запитів тощо	134	40,7

Таблиця А 18

На Вашу думку, які найпоширеніші заходи, що застосовуються для приховування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
18.1	знищення підроблених документів, які використовувались неповнолітнім при занятті жебрацтвом	73	22,1

18.2	знищення грошей, речей, інших матеріальних цінностей, які неповнолітній здобув під час заняття жебрацтвом	45	13,6
18.3	утаювання інформації щодо знайомства із неповнолітнім, який був втягнений у заняття жебрацтвом	93	28,2
18.4	фізичний або психологічний вплив на свідків і потерпілих	56	17
18.5	домовленість між учасниками щодо поведінки на досудовому слідстві	63	19,1

Таблиця А 19

Чи потрібна, на вашу думку, окрема спеціальна методика розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
19.1	так, оскільки розслідування цієї категорії справ відзначається суттєвою специфікою	159	48,2
19.2	ні, я вважаю, що в мене достатньо знань для розслідування справ даної категорії	85	25,7
19.3	важко відповісти	86	26,1

Таблиця А 20

В якій формі, на вашу думку, мають бути розроблені методичні рекомендації?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
20.1	практичні посібники або довідники	65	19,7
20.2	методичні листи	67	20,3
20.3	огляди слідчої та судової практики	56	17
20.4	підручники та учбові посібники	58	17,6

20.5	збірники процесуальних документів	16	4,9
20.6	розгорнуті плани слідчо-оперативних заходів по конкретним категоріям справ	68	20,6
20.7	інше	-	-

Таблиця А 21

В якій мірі, на Вашу думку, дані офіційної статистики відображають реальну картину злочинності в сфері втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
21.1	майже на 100%	56	17
21.2	не більше ніж на 50%	102	31
21.3	не більше ніж на 10%	97	29,4
21.4	важко відповісти	75	22,6

Таблиця А 22

Які причини неефективної діяльності правоохоронних органів Ви вважаєте за доцільне виділити?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
22.1	формальний підхід до виконання службових обов'язків	215	65,1
22.2	низький професійний рівень співробітників	115	34,9

Таблиця А 23

Які труднощі переважають у розслідуванні втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
23.1	на стадії порушення кримінального провадження	143	43,3
23.2	при визначенні та опрацюванні джерел доказової інформації	118	35,7

23.3	у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій	69	21
23.4	у виявленні причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення	-	-
23.5	наявність інших негативних чинників	-	-

Таблиця А 24

Криміналістична наука передбачає відповідні елементи слідчої ситуації певного кримінального правопорушення. Враховуючи Ваш практичний досвід, визначте які з перелічених елементів слідчої ситуації є основними для даної категорії кримінальних правопорушень:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
24.1	обстановка, картина розслідування	33	10
24.2	фактичні дані та їх сукупність	53	16,1
24.3	доказова інформація	73	22,1
24.4	сукупність умов, в яких здійснюється розслідування	22	6,7
24.5	певне положення (момент, етап) у розслідуванні	19	5,7
24.6	планування та проведення слідчих дій	59	17,9
24.7	сукупність факторів (матеріальних, інформаційних та ін.)	31	9,4
24.8	зв'язки та відношення між учасниками процесу	25	7,6
24.9	хід та стан розслідування (висновки прохід розслідування)	15	4,5
24.10	інше	-	-

Таблиця А 25

Що, на вашу думку, може сприяти підвищенню професійної майстерності в розслідуванні втягненню неповнолітніх у заняття жебрацтвом?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
25.1	покращання рівня спеціальної підготовки на базі	74	22,4

	вищих навчальних закладів		
25.2	перепідготовка за різними формами підвищення кваліфікації	69	20,9
25.3	систематичне проведення на базі підрозділу нарад з аналізом недоліків та спільним розглядом окремих проблемних ситуацій, в тому числі за участю працівників інших відомств	25	7,6
25.4	видання спеціальної літератури (посібників, методичних рекомендацій) з окремих питань розслідування злочинів означеної групи	162	49,1

Таблиця А 26

Чи можлива, на Вашу думку, зараз ефективна діяльність щодо запобігання кримінальним правопорушенням пов'язаних із втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
26.1	можлива	95	28,8
26.2	не можлива	49	14,8
26.3	важко відповісти	186	56,4

ДАНІ

**щодо розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 304 КК
України (Втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом)
у період з 2013 по 09.2018 роки
(інформація надана Генеральною прокуратурою України)**

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом
2013	27	22	16
2014	23	21	20
2015	11	11	11
2016	7	6	6
2017	5	4	4
09.2018	6	6	6

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Довгань А.І. Криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Право і суспільство*. 2017. № 6. ч. 2. С. 176-181.

2. Довгань А.І. Взаємодія та профілактика підрозділів Національної поліції України та інших органів під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. № 6. Т. 2. С. 196–201.

3. Довгань А.І. Особливості тактики допиту під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Jurnalul juridic national: teorie and practical*. 2018. № 1 (29). С. 158-161.

4. Довгань А.І. Тактика огляду місця події у випадках втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Слідча та судова практика*. 2018. № 6. С. 106-110.

5. Довгань А.І. Судові експертизи під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 329-332.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Довгань А.І. Способи вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із втягненням неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 січня 2018 р.)*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 96–100.

7. Довгань А.І. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України*: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 8-9 грудня 2017 р.). Харків: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 113-116.

8. Довгань А.І. Типові версії під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8-9 грудня 2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 102-104.

9. Довгань А.І. Огляд місця події під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 січня 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 106-109.

10. Довгань А.І. Допит свідка під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 12-13 січня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ». 2018. С. 111-113.